

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Skivebogen

Historisk Aarbog for Skive og Omegn

Træskomagerne fra de udstrakte Silkeborgskove, de saakaldte Skovlovninger, stævnedes forud til Marked i Skive, undertiden i hele Vogntog, falbydende Vognhjul, Hjulbøre og Træredskaber. Her faar en Landsbyskønhed sig et Par nye Træsko, mens en bedaget Gubbe giver sit Besyv med i Laget, idet Skovlovningen bruger sit Klaptræ for at trække Købere til. (Efter Tegning af Maleren Vilhelm J. Rosenstand, 1838-1915).

SIDSTE AARS LOKALLITTERATUR

- an: Venø bugt gemmer jord til 100 nye familiebrug. (»Skive-Egnens Jul«, 1972, s. 18-21. Tillæg til »Skive Folkeblad«).
- Johannes Bang: Limfjorden i Litteraturen. »Skivebogen« 1972, s. 5-35, »Skive Folkeblad«s Bogtrykkeri.
- Johannes Bang: Årsberetning for Historisk Samfund 1971-72, »Skivebogen« 1972, s. 112-17. »Skive Folkeblad«s Bogtrykkeri.
- Vilh. P. Beck: Om præstens andedam og de gådefulde Mølkjærhuse i Durup. »Skivebogen« 1972, s. 96-106. »Skive Folkeblad«s Bogtrykkeri.
- Bertel Dahlgaard og Mændene bag »Skive Folkeblad«. (»Skive Folkeblad« 1/11 1972, s. 8).
- Et broget markedsliv blev afløst af en ny kirkebygning (Skive nye kirkes 75 års dag. »Skive Dagblad« 15/3 1973).
- Femogtyve år siden Skive lastbilcentral flyttede til Engvejen. (»Skive Folkeblad« s. 5, 13/9 1972).
- Festligheder i Skive, når (artilleri)regimentet fylder 50 år. (»Skive Dagblad« s. 9, 20/3 1973).
- Gravhøj skal genopføres (i Fjends). (»Skive Folkeblad« s. 1, 19/10 1972).
- Grinderslev kirkegård kan fortælle historie. (Af fabrikant Mølbjerg, Breum). (»Skive Folkeblad« s. 5, 17/2 1973).
- Gun: Vi bliver sikkert 100 aar alle tre. (Ældre Skibonitter fortæller om haandværksted i gamle Dage. (»Skive-Egnens Jul« 1972, s. 10-16. Tillæg til »Skive Folkeblad«).
- Karen Strøm Hansen: Juleminder fra den gamle købmandsgård i Nørregade, Selchaus, fortalt af fru Ellen Andersen, f. Seldchau. (»Skive-Egnens Jul« 1972, s. 26-29. Tillæg til »Skive Folkeblad«).
- P. K. Hofmansen: Estvadgård og Flyndersø Mølle. (»Skivebogen« 1972, s. 36-83). »Skive Folkeblad«s Bogtrykkeri.
- Hubertus: Kom svenska Jobbare. Dansk Stad välkomnar. Skive har det. Årets by 1972 – alle tiders by. (»Gøteborgsposten« 24/10 1972).
- Hundrede års avishistorie i Skive i videnskabens lys. (»Skive Folkeblad« 21/12 1972).
- Erling Højbjerg: Teaterinteressen var livlig paa Skiveegnen ved hundredaarsskiftet. (»Skive-Egnens Jul« 1972, s. 48-50. Tillæg til »Skive Folkeblad«).
- Jen: 75 aar siden Skives nye kirke var splinterny. (»Skive Folkeblad« 12/5 1973).
- Jen: Hun var allerede en myte mens hun levede. (Om Konditoren Annine Michelsen, Topps konditori. (»Skive-Egnens Jul« 1972, s. 6-9. Tillæg til »Skive Folkeblad«).
- K.F.U.M. spejderne i Skive fejrede 50 årsdag. (»Skive Folkeblad« s. 5, 26/2 1973).
- Annine Michelsens mindestuer åbnes for offentligheden. (»Skive Dagblad« s. 8, 26/8 1972).
- Svend Mortensen: Skive byhistoriske arkivs virksomhed 1971-72. (»Skivebogen« 1972). (»Skive Folkeblad«s Bogtrykkeri).
- Viggo E. Noer: Degnen Michel Ingstrups hemmelighed. (»Skivebogen« 1972, s. 107-111). »Skive Folkeblad«s Bogtrykkeri.
- sand: Tænk om man kunne leve saa længe at man til sidst gaar hen og faar ret. (Om familien Laustens slægtsgaard i Skalmstrup. (»Skive-Egnens Jul« 1972, s. 23-25). Tillæg til »Skive Folkeblad«).
- Skive – årets by. (Særnummer til »Skive Folkeblad« 9/9 1972).
- Socialdemokratisk forening fyldt 75 år. (»Skive Folkeblad« s. 6, 12/3 1973).

SKIVEBOGEN 1973

SKIVEBOGEN

HISTORISK AARBOG FOR SKIVE
OG OMEGN

64. bind 1973

I KOMMISSION HOS JUNGS EFTF. — SKIVE

Udgivet af
Historisk Samfund for Skive og Omegn

I Redaktionen:

Litterat *Otto L. Sørensen*, Skive
(Kasserer)

Pastor *Johannes Bang*, Skive
(Formand)

Byarkivar *Svend Mortensen*, Skive
(Sekretær)

Min far, Svend Aakjær

Af Kirsten Aakjær

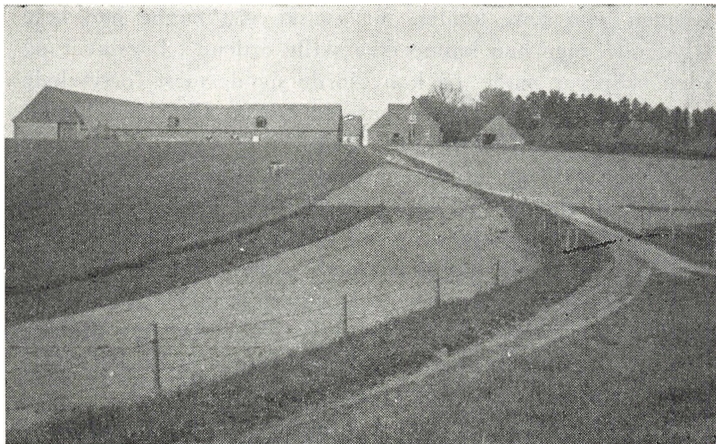
Min far på sin mor, Marie Bregendahls arm.

Min far var knyttet til Skiveegnen med stærke bånd, både gennem sine forældre, Marie Bregendahl og Jeppe Aakjær, og gennem sit virke som landsarkivar i Viborg fra 1929-1945. Jeg er blevet bedt om at fortælle om ham her i »Skivebogen«, og jeg håber det må lykkes mig at give et indtryk af hans mangfoldighed og frodighed som menneske.

Far var af fødsel københavner med K. »Jeg er født i Daell's Varehus!« plejede han at sige, og bag denne spøgefulde drejning af kendsgerningerne ligger det konkrete, at han blev født i ejendommen Nørregade 14, hvor siden Daell's Varehus kom til at ligge. Det var den 20. januar 1894, og skønt familien allerede flyttede derfra, inden den lille Svend var fyldt et år, havde han dog nogle dunkle erindringer fra lejligheden. Det er nok ret sjældent, at man husker noget fra sit første leveår, men måske forekommer det alligevel hyppigere end man tror, folk kan bare i almindelighed ikke få deres tidligste erindringer dateret. Det kunne far altså, både i dette tilfælde og i flere andre. Han havde i det hele taget en udpræget sans for det kronologiske og forbløffede mig gang på gang ved at have nøje rede på, hvad han selv foretog sig i det og det år, og hvad der samtidig skete i omverdenen.

Som de fleste børn ville jeg meget gerne høre mine forældre fortælle om »dengang de var små«, og man kan dårligt tænke sig noget mere forskelligt end deres barndomsmiljøer. Mor var født på en gård i Fly, i en søskendeflok, og havde haft en fornøjelig og harmonisk opvækst, der var præget af dyb samhørighed med familien, med gården, med landsbyen, med naturen. Fars beretninger derimod havde ligesom ingen baggrund, eller rettere baggrunden var for urolig og utryg til at han rigtig kunne gro sammen med den, den var flimrende, hvor mors var statisk. For fars baggrund var storbyen, på godt og ondt, hvor man ikke er fælles om ret meget. Det var de mange skiftende boliger, for familien flyttede ustandselig fra den ene halvdårlige lejlighed til den anden, det var de økonomisk småtstillede lod dengang, og familien *var* småtstillet. Min farfar var en endnu ukendt og fattig student, der var begyndt på et studium i historie ved universitetet, samtidig med at han havde forskellige beskedne indtægtskilder ved journalistik, korrekturlæsning, rigsdagsreferering og foredragsvirksomhed, mens min farmor, der først begyndte sin forfatterbane i 1904, forsøgte at få sit »Jydske Pensionat« til at løbe rundt. Og endelig var

Min farmors fødegård, Bregendal i Fly.

baggrunden et familieliv, som efterhånden ikke *var* noget familieliv, med en far, som gled mere og mere ud af hverdagsmønstret, indtil han efter skilsmissem 1900 helt forsvandt, og med en mor, der i perioder var for ophængt af arbejde til at have tilstrækkelig tid til at tage sig af sin søn. I denne malstrøm stod far som en lille ensom figur, uden søskende, uden faste holdepunkter, og man fik indtryk af, at han var et barn, der var meget overladt til sig selv. Men han havde mange venner, for der kom en strøm af fornøjelige og begavede mennesker i hjemmet, både mens min farfar endnu var der, og efter at min farmor var blevet alene. De gav sig meget af med far, og han kom også ofte i deres hjem.

Far var et fantasifuldt barn, specielt med en tidlig udviklet trang til at udforske områder, der forekom ham gådefulde, det skrevne ord f. eks. Allerede som fire-årig kunne han læse, uden dog nogensinde at have lært at stave. Han kom simpelthen rendende hen til sine forældre, når der var et ord, han ikke kunne tyde, og spurgte: »Hvad står der?« Følgen var, at da han kom i skole, voldte danskundervis-

ningen ham store kvaler, for ganske vist kunne han læse flydende, men han kunne ikke skille ordene i bogstaver på den vedtagne måde, og han gjorde sig de mest fortvivlede anstrengelser for at gøre læreren tilpas. Det blev blandt andet til: »K-af-kaf-fe-e-fe- kaffe!«

Mærkelige lege havde han som lille dreng, inspireret af, hvad han havde fået fortalt eller selv havde kigget sig til i bøger. Han viklede sig ind i et lagen og sagde: »Nu er jeg en romer, der har mavepine!« – hvad han så forestillede sig ved *det*. Han lavede Kirgiserlejr under spisebordet af alle sine mors rene og nyrullede duge. Og han puttede sin morbrors kat ind i en – kold – kakkelovn, hvor den skulle sidde og være Dreyfus på Djæveleøen.

Men så gik han jo frem i alder og visdom og begyndte at interessere sig for seriøse emner som frimærkesamling, astronomi, opdagelsesrejser, navnlig inspireret af Sven Hedin's bøger fra Mongoliet, etnografi, især gådefulde kulturer som Inka-rigets og Påskeøens. Almindelige børne- og floklege spillede derimod ikke nogen større rolle i hans tilværelse, sportspræstationer endnu mindre, bortset fra kælkesporten, som han udøvede siddende overskrævs på en gammel symaskine, mens han råbte: »Askov derneje! Her kommer en varm hveje!« Men han havde enkelte gode og lige-sindende kammerater, således den skånske og fantasifulde Louis, som han opførte »Jorden rundt i 80 dage« og selv-gjorte værker sammen med på dukketeater, mens Louis lavede lydeffekter med et piskeris i en vaskebalje. Og på et lidt mere avanceret punkt i sin udvikling fulgtes far med en tegnebegavet dreng på etnografisk museum, hvor de henholdsvis skrev om og tegnede masker, våben og dragter, og på en måde »legede« videnskabsmænd. Far havde gemt en af disse illustrerede »afhandlinger«, og den var skam nydelig. Helt op i gymnasiet omgikkes far med planer om at studere etnografi ved universitetet, og denne interesse holdt sig levende hos ham hele livet. Han var således meget optaget af Thor Heyerdahl's bog fra Påskeøen »Aku-Aku«, og han fortalte så inspirerende for sit seks-årige barnebarn om de

Min far som skoledreng med sin mor.

gamle Inkaer, at denne besluttede at skrive et værk, der skulle hedde »Inka-folkets historie«, et forehavende, der dog blev kvalt i fødslen, idet han kom i tvivl om, hvordan man skriver et stort »I«.

Bag disse glimt fra barndommen anede man storbyen, ofte som noget hårdt og truende, som da far blev holdt an af en flok store mælkedrenge, der tog ham i kraven og spurgte, om han havde »jønter«, og, da han svarede nej, gav ham en på tuden, så han kom hjem med blod og tårer smurt ud over hele ansigtet. Til de mørke sider hørte også kommuneskolen på Gasværksvej, et råt og trist miljø, hvor de fleste lærere var uduelige, brutale eller fordrukne, og hvor den ustandselig stod på tæv. En af plageånderne var tegnelæreren, som, da far under angst og bæven foreviste et forsøg

på at tegne en cirkel på fri hånd, klagende råbte: »Det ligner jo en r-e-en frikadelle, oven i købet en uf-o-o-rmelig frikadelle!« Og så fik far en på kassen, så det sang! Tonen var nu også meget respektløs fra elevernes side. En af lærerne, der var tyk og nærsynet, blev således jævnlige mødt med et talekor fra klassen: »Tykke Morten Prop! Ska' du ha' no'et brillevand?« og han skreg på sit københavnske: »Ska' I gøre nar a' min legemsfajl!«

Da far var tolv år, lysnede det. Han slap ud af den forhadte anstalt og kom i stedet til at gå på Starckes avancerede og inspirerende skole på Forchhammersvej, hvor hver time var en glædelig oplevelse.

Storbyen havde naturligvis også oplivende momenter for en vågen dreng. Der var Panoptikon, der var etnografisk museum og zoologisk museum, der var spændende udstillinger. Og så var der selve det brogede gadeliv med de mange originaler, Jomfru Tidsfordriv med sin kurv fuld af dukker, som hun snakkede med, Traver-Valde, der altid bevægede sig i løb og trampede som en rasende i alle de friske hestepærer, han passerede, Krølle-Cha'les, der holdt brandtaler på gadehjørnerne og med mellemrum råbte: »Er'ed løjn, hva' jæ' si'er?« Og når der var ildebrand, hang far bag på sprøjten sammen med andre drenge og skrålede: »På'en, på'en, på'en igen, lille Ferd'nand Lojvi'sen!« Jo, vist var der fest i gaden ind imellem!

Men far havde en anden tilværelse end den københavnske. Han havde ferierne sammen med sin far i Aakjær, hvor de gik på besøg hos de gamle Aakjærboer og fangede krebs i åen, og hos dr. Rambusch i Sjørup, hvis børn blev fars meget gode venner. Efter 1906 var det på »Jenle«, hvor han lærte at cykle, og hvorfra han og hans far tog på cykelture sammen i Jylland og besøgte venner. Senere fulgtes de på uforglemmelige rejser i Sverige og Norge, i England, Holland og Belgien.

Og så var der ferierne hos de tre morbrødre, Kresten Bregendahl, der en tid var mejerist i Nidløse på Sjælland, Anton Bregendahl, der var dyrlæge i Sjørup, og siden flyttede

til Ringsted, og Søren Bregendahl, ejeren af fødegården i Fly. Her var en flok fætre og kusiner, af hvilke de ældste var nogenlunde jævnaldrende med far, og her var han som glad student samlingspunkt for en flok andre glade unge mennesker fra egnen, af hvilke mange var i familie med ham, blandt andet min mor, som dengang gik på Gjedved Seminarium. Hun og far var næstsøskendebørn, gennem Bregendahl-slægten. I denne kreds fik far rig anvendelse for sine underholdende evner. Han forfattede viser, som blev afsunget ved passende lejligheder og som citeres endnu. Far var alle dage en træfsikker visedigter i den absolut uhøjtidelige genre, men han var også en festlig fortolker af andres visekunst og optrådte med revy-viser og Blæksprutteviser i en sluttet kreds. Hans glansnummer var »Den Oldenborgske kongerække«, som stod i Blæksprutten 1901 med Alfred Schmidt's sirlige og maliciøse portrætter af de heden-gangne monarker. Den burde indgå i historieundervisningen i skolerne.

Far sad inde med et stort fond af gamle revyviser eller stumper af dem, som han trallede, når han var i højt humør: »Når mit hjerte, det dikker, som en lammehale på et fad!« eller »Jette-Henriette – hun gik altid stille me'de'!« eller »Åh, Lojvi', da vi så, Lojvi', solen op a' Øresundet stå, Lojvi'. Hvor vi stoj, der stoj vi, og jæ' var glaj for Lojvi'!« Også Storm P. stod hans hjerte nær. Han havde oplevet ham på scenen, hvor han var utrolig grinagtig, og far mestrede hans monologer på ærkekøbenhavnsk, som jo var hans eget barndomssprog, ligeså sikkert som han mestrede Fjandbo-målet, der var hans modersmål, og han puttede hyppigt københavnske og jyske vendinger ind i sin dagligtale, der ellers var et klangfuldt og rent rigsdansk.

I 1911 måtte Starckes skole ophøre af økonomiske grunde, og far gik det sidste gymnasieår på Schneekloth's skole, hvorfra han blev student 1912, et årstal, som han ofte vendte tilbage til med glæde. Som han selv sagde, med en vending fra det jyske: »Da war a po mi' bejst må'e!« Han tilhørte jo, som Jacob Paludan, »årgangen, der snublede i starten«.

To år efter kom Verdenskrigen, men i 1912 var der fred og tilsyneladende ingen fare i Europa, verden lå smuk og åben for den nybagte student, hvis største problem var at vælge mellem de mange interesser. Det blev foreløbig filologien, der sejrede, og det er nok de færreste, der ved, at far aldrig har studeret historie ved universitetet, men var cand. mag. med engelsk som hovedfag, dansk og tysk som bifag. De filologiske interesser samlede sig dog snart især om stednavnene, og fars første »værk« om emnet var såmænd en artikel om Fjends herreds stednavne, der blev trykt i »Skivebogen« 1914, som hans far redigerede.

Far arbejdede ved den danske Ordbog fra 1916-1919 og ved Stednavneudvalget fra 1916-1924 og cyklede en sommer rundt på Samsø og samlede stednavne, til dels på grundlag af samtaler med lokale folk, et arbejde, der morede ham meget. Han var indkvarteret på en gård, hvor konen undte ham føden så rigeligt og navnlig så hyppigt, at han måtte snige sig ud af gården, når han skulle afsted på sine ekskursioner, for så snart hans madmor fik øje på ham, kom hun farende og råbte: »Aakjær, De ska' ind å spis'!«

Allerede i gymnasietiden var far blevet indført i arkivets og historieforskningens verden af sin far, og i 1915 gjorde han en tid tjeneste på Københavns rådstuearkiv, som senere fik navneforandring til stadsarkiv, og som han blev leder af 30 år senere. Historieforskningen trak i ham, og det var nærliggende, at han gennem beskæftigelsen med stednavne og marknavne kom ind på det historiske felt, som blev hans speciale: ældre dansk landbrugs- og bebyggelsehistorie. Det første arbejde i den retning var nogle artikler i »Skivebogen« fra 1919-1922 og 1929 om »Fly Gårde«, et selvstændigt arbejde, har jeg forstået, idet de historiske undersøgelser er foretaget efter en metode, som han selv har udarbejdet, og som han udviklede yderligere og benyttede i afhandlingen »Fjends Herreds Selvejrbønder«, trykt i Historisk Tidsskrift 9 rk. II (1921).

Samtidig havde far studierne ved universitetet at passe, men hans hovedinteresser havde jo efterhånden fået en an-

den retning, og det trak ud med at tage de afsluttende eksaminer, hvad der pinte ham og lå som noget af en skygge over disse arbejdsår. Først i 1921, efter ni års forløb, fik far sin embedseksamen, og samme år blev han medudgiver af Danmarks gamle landskabslove. Det var også i denne periode, 1921-1926, at han var sekretær i Dansk historisk Fællesforening og redaktør af dens tidsskrift »Fortid og Nutid«. I 1924 blev han underarkivar ved rigsarkivet, og i 1925 fik han af Samfundet til Udgivelse af gammel nordisk Litteratur overdraget arbejdet med udgivelsen af »Kong Valdemars Jordebog«.

Mine forældre var blevet gift i 1922 og bosat på Amager i Svinget, vis à' vis den lille hyggelige Amagerbane, og i 1924 blev jeg født. Jeg husker, at jeg havde nogle glansbilleder, som jeg legede med, et af dem forestillede en julemand, som jeg kaldte »Far« og anbragte i en fjern krog. »Nu er far på arkivet!« sagde jeg, og det var hans eneste rolle i legen. Far delte her lod med de fleste byfædre, der kun ser deres børn en kort stund morgen og aften. I hverdagen husker jeg ham bedst fra morgenbarberingen, hvor han stod foran spejlet og sang med sæbeskum i ansigtet. Far havde en smuk baryton, og hans morgenrepertoire var omfattende: operaer, folkeviser, skotske sange, Gluntarne og Bellman, som var hans specielle yndling. Om søndagen travede hele familien tur på Amager Fælled eller gik i Zoologisk Have, og da havde far også tid til at læse historier for mig, noget, som ellers mor tog sig flittigt af. Jeg havde nogle små røde OTA-bøger, blandt andet med dyrehistorier af Lieberkind. En af dem handlede om en malle, som hed O-Å, og far, der havde et lille tegnetalent, især for karikaturen, fremtryllede på stedet med sikker hånd en malle set fra siden og forfra, med det runde plumpe hoved og føletrådene omkring den brede mund. Ikke underligt, at jeg nærmest betragtede ham som alvidende. Jeg havde i det hele taget høje tanker om ham, idet jeg mente, at han var den største mand i landet, næst efter kongen, og jeg havde fået den besynderlige idé, at det buede indsnit i underkanten af et barberskilt var la-

vet for at kongen og far kunne gå under det uden at støde hovedet.

I 1929 blev far udnævnt til landsarkivar i Viborg, og det var en stor og glædelig forandring for vor lille familie. Viborg var dengang noget af en Tornerose-by. Nogen videre industri var der ikke, og livet i byen prægedes især af domkirken, landsretten, amtsgården, latinskolen og kasernen. Men en gang om ugen pumpedes der godt bondeblod ind i byens stille gader. Da var der markedsdag, med handel på torvene, grisehyl ved Gamle Vagt og hesteprangen i Grave, akkompagneret af militærmusik gennem gaderne og storkeknebren fra tagene. »Snurrig« var et af fars yndlingsudtryk, og han havde megen sans for det snurrige ved Viborg, hvis mange smalle gader og stræder med helgennavne, med toppede brosten, statelige stengårde, skæve bindingsværkshuse og mange baggårdsidyller, vi gik på opdagelse i. Mine forældre havde også megen naturlæde, og vi gik daglig ture omkring søerne eller bare ud på landet. Vi cyklede også gerne i omegnen, far iført sixpence, sportsjakke og plus-fours, og målet for vore udflugter var hyppigt mine bedsteforældres og min morbrors hjem i Fly, som var vort »andet hjem« i Viborg-tiden, og »Jenle«, hvor vi navnlig kom om sommeren.

Min farfar husker jeg fra det første år i Viborg. Fars ansættelse som landsarkivar havde glædet ham inderligt, og som en lille indflytningsgave havde han ladet artiklerne fra »Skivebogen« om »Fly Gårde« indbinde og overrakt far dem med følgende dedikation:

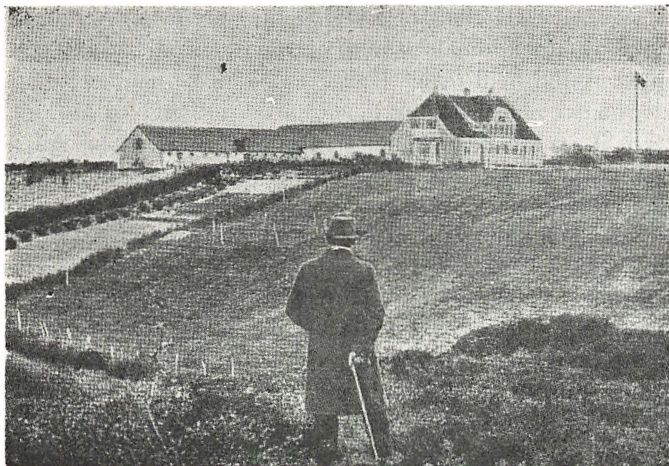
»8-7-1929 er denne Bog i sit eneste eksisterende Exemplar vendt tilbage til sit Ophav.
Kjære Svend, min Fødebys Historiograf – vær's god!

Din hengivne Far
Jeppe Aakjær.

Hvor kan det blive en saa kjær,
som i sig selv er lidet værd?
Jo; det er Mindets Rug som drær,
og vaade Enges Fuglehær.

J. A.«

Min farfar, Jeppe Aakjær, i krattet sydøst for „Jente“.
(Charles Nielsen, fot.).

De havde begge set hen til at kunne være mere sammen og dyrke deres mange fællesinteresser, lokalhistorie ikke mindst, og det var en stor sorg for far, da min farfar døde i foråret 1930.

Min farmor tilbragte gerne en tid hver sommer i Jylland, dels på sin fødeegn, og dels i Viborg, hvor hun nød arkivets store have og småturene i byen, som hun kendte godt fra sin ungdom og som figurerer i flere af hendes bøger, især i første del af »Blandt de unge«. Sidste gang jeg så hende var ved min konfirmation, en uge før niende april. Hun døde sommeren 1940. I bøgerne »Min Mor« og »Min Far«, der er skrevet af en række danske mænd og kvinder, har far fortalt fint og levende om begge sine forældre.

Selve landsarkivet, den store have, hele komplekset af bygninger, magasinet, læsesalen, privatboligen, elskede vi alle tre, fra første gang vi så det. Nu er der jo sket en del omkalfatringer med Kampmann's oprindelige anlæg fra 1891, så måske er det på sin plads at fortælle noget om, hvordan der så ud omkring 1930 i Lille Sankt Hansgade 3, som adres-

sen lød på. Hele den ca. 1 tønede land store grund var omgivet af et højt rødmalet stakit, og man kom ind ad en anseelig sort-rød-hvid-malet låge i en ikke nærmere defineret østerlandsk tempelstil, og havde på højre hånd en høj, omgivet af egetræer og kronet med en pompøs flagstang. Ad en brolagt gang, der slog en halvcirkel om en rund plæne, bevægede man sig op mod arkivet, steg op ad en granittrappe og kom ind i en entré, der var fælles for privatboligen og læsesalen. I læsesalen sad gæster, personale og landsarkivar i skøn samdrægtighed ved to rækker borde, der stod vis à vis, så at man to og to kunne benytte samme lampe. Man sad på nogle iøvrigt smukke armstole, hvis sæder var betrukket med mørkeblåt klæde, og de var ligesom alt træværk i rummet af lakeret eg i en sennepsgul farve. På den ene langvæg stod en stor kakkellovn, og i hjørnerne fjælede spybakkerne sig. Personalet bestod af arkivar Køcher, arkivar Kistrup, registrator Hoffmann-Bang og arkivbetjent – eller arkivbudhed det vist endnu dengang – Christensen, som var min specielle ven. Han sad gerne i middagspausen på trappen til bygningen mellem læsesalen og magasinet og nød et par klemmer med rullepølse og ost, sin termokaffe og sin lille snadde, og jeg kom tit hen og underholdt ham. Et af vore yndlingsemner var Fy- og Bi-film. Den lille mellemgangsbygning måtte ofres, da den nye og hårdt tiltrængte læsesal blev bygget i 1936.

I magasinbygningen var der stille og højtideligt som i en kirke, med gedigent murværk og en egen klang, når man bevægede sig op på anden etage, hvor man gik på jernriste. Herinde færdedes kun personalet, i sivsko og alpaka-jakker, og strengt taget måtte jeg slet ikke komme her uden voksen ledsagelse, men jeg sneg mig sommetider ind ad en bagvej, og det skete også, at jeg smuglede et par legekammerater med.

Men om søndagen kom jeg her helt legalt sammen med mine forældre, far i den hensigt at blive vejet på den gammeldags vægt med tunge jernlodder, som stod herinde. Far var en granvoksen mand og var i sin ungdom meget slank,

men han havde, i hvert fald i Viborg-tiden, en tendens til at blive »medlem af 100-kilo-klubben«, som han sagde. Det søgte han at holde i ave ved at gå en daglig tur på en times tid i middagspausen, og ved i perioder at holde streng diæt, der en overgang bl. a. bestod af voksbønner, som han, med et citat fra sin fars digtning, kaldte »tvivlens syge bønner«. Når vægtkontrollen var overstået, kiggede vi sommetider på nogle af de mere spændende arkivalier, kalveskindsdokumenter med adelige segl i udskårne elfenbenskapsler, op-hængt i falmede silkebånd, et svendebrev for en bødker, smukt kaligraferet med snørkler og guldpålægninger og med en sirlig farvelagt tegning af de to spejdere, der vender hjem fra det forjættede land med den tunge vindru eklase, en kirkebog ført af en præst, som blev kaldt »æ prikpræjst«, fordi han havde den besynderlige mani, at han satte en prik efter hvert eneste ord, hvad der gav siderne i bogen et noget nervøst præg.

Et kvarters tid før arkivets lukketid blev de tunge jernskodder lukket for magasinet vinduer med en lyd, som et stort gammelt ur, der falder i slag. Klokken fem ringede klokkerne fra Søndre sogns, og arkivgæsternes mørke skikkelser bevægede sig ned mod lågen. Var det i de korte dage, var arkivets to smukke gaslygter tændt, den ene over lågen, den anden på hjørnet af privatboligen. Jeg stod undertiden i haven og så, når lygtetænderen med sin lange stage trak i en lille ring og fik lygten til at stråle. Lyden af vindues-skodderne, klokkeringningen, de mørke skikkelser ned gennem haven, gaslygternes klare og varme skær og den stærke duft af muld og visne blade er for mig uløseligt knyttet sammen med efterår og tussmørke.

I det miljø, som jeg her har skildret, befandt far sig som fisken i vandet. Han var levende optaget af sit arbejde, og han satte megen pris på sine medarbejdere og på kontakten med arkivets gæster, som han fik sig mangan udbytterig samtale med, både fagligt og menneskeligt. Vi så forøvrigt også hyppigt tilrejsende arkivgæster i vort hjem, for mange af dem var husets personlige venner og bekendte.

Far holdt i det hele taget af kontakt med mennesker, og han anså nærmest en togrejse for spildt, hvis han ikke havde haft en passiar med en eller flere af sine medpassagerer, hyppigt landboer, som han forbløffede, når han kunne lokalisere dem ret nøje efter deres dialekt. Megen fornøjelse havde han også af at snakke med landevejens folk. Der kom mange til vor dør, og de gik aldrig tomhændede derfra, undtagen ved en enkelt lejlighed, hvor der var en, der stillede to dage i træk. »Næh, hør nu!« sagde far. »De var her jo i går!« »Nå«, mumlede manden. »Var det mig?« Men ellers fik de gerne en krone og en snak, men ingen moralprædikener. Far var medlem af »Den personlige Friheds Værn«, og citerede ofte en tolerant gammel kones udtalelse i anledning af et forsøg på gennem underskrifter at få en kro nedlagt: »A læ' dem drikk', der vil drikk'!« Far kunne simpelt hen li' mennesker, der var venlige og naturlige. Han var selv et venligt og naturligt menneske.

Men han kunne også blive »flyv'gal«, for han var uendelig upraktisk og meget afhængig af sine daglige vaner, og han for op som en brølende løve, når noget kom på tværs af hans cirkler, ting, der ikke fungerede, manglende præcision. Han var i det hele taget noget af en buldrebase, og han kunne tale sig op over små og store brist i samfundet og politiske fadæser. Far stemte hele livet social-demokratisk, selvom han ikke altid var lige tilfreds med partiets holdning, især ikke med dets drejning i militant retning efter befrielsen, og højrøstede politiske diskussioner i en kreds af familie og venner hører til mine, jeg vil ikke sige kæreste, men mere markante barndomsminder. Men som så mange brølende løver faldt han snart ned igen som det blideste lam, og han holdt ikke op med at undre sig over, at hans omgivelser overhovedet kunne tage sig hans udladninger nær.

Tiden i Viborg var i høj grad præget af fars videnskabelige arbejde. Aften efter aften forsvandt han ind i sin arbejdsstue eller ind på arkivet, i hvert fald i perioder, og det blev ofte hen imod midnat, førend lampen slukkedes, og han satte sig i sin gamle læderlænestol og nød den sidste af da-

gens mange store cigarer »for at glatte hjernevindingerne ud«, som han sagde. Hvad han arbejdede med, havde jeg naturligvis ikke rede på dengang, men når jeg nu ved, at han blandt andet var næstformand i Selskab for jysk Historie, Sprog og Litteratur og redaktør af Jyske Samlinger fra 1931-37, redaktør af og bidragyder til »Viborg Købstads Historie«, der udkom i tre bind fra 1940-41, redaktør af Nordisk Kultur bd. 30, hvori han selv skrev afsnittet om »Mål, Vægt og Takster i Danmark«, var medarbejder ved en række historiske og filologiske værker og tidsskrifter i ind- og udland, holdt forelæsninger ved universitetet i Aarhus i 1939 om ældre dansk landbrugs- og bebyggelsehistorie, og sidst, men ikke mindst var udgiver af »Kong Valdemars Jordebog«, hvortil han knyttede en vægtig indledning og kommentar – ja, så forstår jeg næsten ikke, at tiden kunne slå til, for far var en meget punktlig embedsmand, og det meste videnskabelige arbejde var »fritids«-arbejde.

Hvad jeg navnlig husker fra disse år, er »Kong Valdemars Jordebog«, i daglig tale aldrig kaldet andet end »Valde«, der i perioder lå som noget af et tryk over hele familien. Far citerede ofte en udtalelse af Hugo Matthiessen: »Man skal passe på, det ikke udarter til *egentligt* arbejde!« Men jeg tror nu nok, at det efterhånden i højere grad var pligten end lysten, der var den drivende kraft i arbejdet med Jordebogen, og det er et spørgsmål, om det ikke tærede urimeligt meget på fars kræfter, og om han måske skulle have været aflastet ved det enorme og trættende beregningsarbejde. Det er i hvert fald en kendsgerning, at han efter dets endelige afslutning i 1945 ikke gik igang med større selvstændige opgaver. Det var ligesom han veg tilbage fra tanken om endnu engang at påtage sig så tung en arbejdsbyrde. Hans produktivitet havde været overordentlig stor helt fra de unge år, men nu meldte trætheden sig, og flere af hans fagfæller har beklaget, at de ideer, som han stadig syslede med, ikke blev ført ud i virkeligheden.

Et træk som er blevet fremhævet af flere, især af fars yngre fagfæller, var hans videnskabelige intuition, hans

evne til at se en større sammenhæng, udkaste dristige hypoteser, være inspirerende. Jeg kender det også af egen erfaring, for han udviklede ofte en idé for sine nærmeste, mens han sad roligt tilbagelænet i stolen og talte med illustrerende håndbevægelser, nævnedes et stednavn, plukkede analoge tilfælde rundt omkring fra, ubesværet som man plukker blomster, fra andre dele af landet, fra Sverige, fra Danelagen i England måske, fra Estland sågar. Han sad inde med en omfattende og velunderbygget viden, kombineret med overblik og fantasi og med en sikker hukommelse, så at han kunne hente detaljerne frem fra det stof, han havde tilegnet sig, når han havde brug for dem. I »For jysk og for dansk Historie 1966« har arkivar Poul Rasmussen skrevet en artikel om far, med en værdifuld analyse af hans indsats som forsker.

Meget af det, far har udgivet, må vist siges at være tør kost for lægmand, men han udtrykte sig både velformet og underholdende, når han henvendte sig til et større forum. I den forbindelse kan jeg nævne, at han, mens han endnu var underarkivar ved Rigsarkivet, fandt en hidtil ukendt samling breve fra Kristine Munk til datteren Leonora Christina, hvoraf det fremgår, at denne har været vidende om sin mands landsforræderi, skønt hun i retten hævdede, at hun var uskyldig. Far skrev nogle kronikker om emnet i »Politiken«, og de vakte en del opsigt og ikke ublandet glæde, idet der var en læser, der var harmfuld over, at far »pillede ved nationens helte«. Han holdt også en række foredrag i radioen over seks danske kulturepoker, som var meget levende og farverige, og han har ved flere lejligheder skrevet om digtere, som han følte en særlig tilknytning til, således Thøger Larsen og Thorkild Gravlund, hvis forfatterskaber og venskaber betød meget for ham.

Som noget helt specielt inden for hans mere folkelige virksomhed kan jeg nævne, at han holdt hovedtalen ved den første grundlovsfest i Viborg efter befrielsen, hvor hans udgangspunkt var fortalen til »Jydske Lov«, der som bekendt begynder med de djærve ord: »Med Lov skal Land byg-

Min far ved sit arbejdsbord på Landsarkivet i Viborg ved sin 50 års fødselsdag i 1944.

ges...«. Jeg tror, at far var glad for ind imellem at henvende sig til »folk«, efter at han i så meget af sit arbejde, især med Jordebogen, havde virket for en snæver kreds af fagfæller. Han kunne undertiden en kende mismodigt sige, at der var såmænd kun fire mennesker i hele Norden, der havde noget ud af det, han sad og lavede.

Også på andre områder havde han evner for det folkelige, således som oplæser af jysk, sjællandsk og københavnsk i forbindelse med et foredrag om dialekter, ligesom han også har læst ting af begge sine forældre i radioen. Under besættelsen havde stiftsprovst Noring og far nogle meget be-

søgte oplæsningsaftner, hvor de opførte flere af Holbergs komedier, men også indenfor hjemmets vægge diverteerede far jævnligt mor og mig med festlige oplæsninger af Holberg, Oehlenschlägers »Sanct Hansaftenspil« og »Aladdin«, Blicher's »Æ Bindstouw«, og farfars digte og fortællinger.

I efteråret 1945 søgte far tilbage til sin barndomsby og blev stadsarkivar i København. I denne periode sad han blandt andet i redaktionen for »Historiske meddelelser om København«, for »København Før og Nu« og for »Danmark Før og Nu«. I 1956 blev far udnævnt til rigsarkivar, og i 1958 blev han æresdoktor ved universitetet i Lund.

De sidste år var far mærket af sygdom, men han kom dagligt på arkivet til kort før sin død, og han var meget taknemmelig for den store støtte, han havde af sine medarbejdere. Han døde i sit hjem i Sølvgade den 12. januar 1963, og hans urne er nedsat på Fly Kirkegård.

Far levede et liv blandt bøger, digternes bøger, videnskabelige bøger, arkivalier. Han ejede selv mange bøger, og blandt dem var der en, som i særlig grad forekom mig at være personligt knyttet til ham. Det var en gammel udgave af Bellman's »Fredmans Epistlar och Sånger«, som han havde fundet antikvarisk, en henrivende lille bog, indledt med et åndfuldt portræt af digteren og komponisten med sin lut, og iøvrigt forsynet med pudsige og detaljerige stik af de kære »bröders og systrars« eskapader. Jeg har kendt den bog, så langt jeg kan huske tilbage, og det skete, den blev betroet i mine hænder, så at jeg kunne fordybe mig i de fængslende billeder. Mor gav mig den efter fars død. Far elskede Bellman's rokokko-verden, der rummer så mange farverige optrin og fine naturstemninger, og hvis tone skifter fra det lystige til det melankolske, fra det barokke til det yndefulde, fra det opstemte til det resignerede, og bag hvilken man fornemmer digterens overbærende og livskloge personlighed. Far havde selv så mange af de Bellman'ske nuancer i sit væsen.

Kirsten Aakjær.

Niels Brink og hans samtid Fur omkring 1800¹⁾

Af Benny Brinch.

Den handelsrejsende er med vognmandsbefordring fra Skive nået Branden, hvor han af fæргеkarlen bæres tørskoet ud til Furfærgen.

Indledning

Præcis som nu kom man før i tiden til Fur ved hjælp af en fæрге. Forskellen på før og nu ses mest ved færgens størrelse. Omkring 1800 bestod færgen af en robåd, der ikke kan have været særlig stor. Færgen kunne nemlig hverken medtage heste eller vogne. Der brugtes kun 1 mand, dog 2 i blæst.

Så sent som i 1817 måtte præsten på Fur, Ole Sørensen, bede om fritagelse for at deltage med herredets øvrige præ-

ster i »bestyrelsen af de i herredet ledig blivende gejstlige embeder«. Ole Sørensen kunne nemlig ikke overføre sin befordring til fastlandet²).

Til færgen blev der udstedt bevilling så tidligt som 21. juli 1770 til øens ejer Niels Andersen Færk. Bevillingen blev overtaget af hans søn Anders Nielsen Færk af Nibe den 13. juli 1792. Efter ham fik Frans Hvass til Randrup og byfogeden i Nibe, Niels Bassetsen privilegiet 31. oktober 1804. Senere i århundredet overgik privilegiet til færgemanden selv.

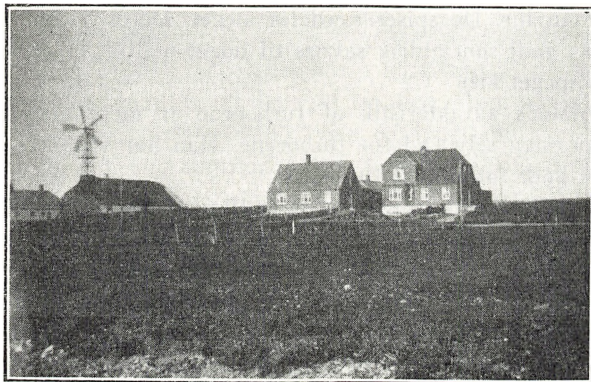
Men man kan altså forstå, at Fur har været meget isoleret i fortiden. R. H. Kruse bemærker da også, at færgen næsten udelukkende blev benyttet af øens egne beboere. Endvidere blev det påstået i 1768 om furboerne, at »de rejse sjældent fra deres fødestavn, ikke heller indfinder sig fremmede hos dem, så det er en gammel folkeslægt, som beboer dette land«.

Omtalte Kruse har skrevet en »Beskrivelse over øen Fur« i 1860'erne. Kruse var tilvandrede øen i 1828, så han var ikke ægte furbo. Han fortæller selv, at furboerne ikke gerne tålte fremmede, der slog sig ned på øen. På sådanne fremmede var der altid noget at udsætte, ligegyldigt hvor godt, de opførte sig. Men Kruse var landskabsmaler, forfatter og interesseret i geologi, arkæologi og historie, så han har haft gode forudsætninger for at skrive om furboerne, selv om han altså aldrig blev rigtig furbo.

Topografi

I sin novelle »Rødstenen på Fur« skriver St. St. Blicher (1843): »Øen er tvedelt og begge disse dele står i den mest skærende modsætning til hinanden: den sydlige er et fladt, kun lidet over fjorden ophøjet land, påfaldende frugtbart og langt tidligere på færde end det nærligefor liggende Salling... – Men nu den nordlige halvdel! Grimmere end alheden«.

Kruse fremhæver også, at der var hede i de høje bakker mod nord. Da Kruse skrev sin beskrivelse over Fur omkring

Parti fra Sundsgårde på Fur.

1865, udgjorde agerlandet 4/9 af øens størrelse. Der skete ikke nogen særlig stor nyopdyrkning i tiden omkring 1800. Først omkring 1860 begynder en vis nyopdyrkning. Kruse skriver, at »af hede er det nærmest beliggende og bekvemeste i de senere år for en del bragt under ploven«.

Kun den sydlige del af øen var beboet. Byerne Debel, Madsbad, Nederby og Hvirp lå dengang som nu så tæt ved hinanden, at indbyggerne boede så godt som i samme by. Omkring 1800 fandtes desuden følgende byer og gårde: Bjerregaard, Vojel, Engelst, Lundgaard, Grisselgaarde, Sunde, Præstegaarde, en mølle, et færgested, en degnebolig, en skole og en præstegård.

Furboerne

Hvordan var furboerne omkring 1800? Et sådant spørgsmål kan aldrig besvares. Men præsten på Fur i 1829, Søren Bredstrup, og hans kone var ikke bange for at besvare spørgsmålet og give furboerne et fælles skudsmål: Præsten mener, at lathed er et hovedtræk i furboernes karakter og leve-måde. Ingen gider tjene. Deres arbejde består mest af magerligt kroffiskeri, tildels fangst ved pulsvåd og stang. De sover særdeles meget. Endog midt om formiddagen må de

have en lur. De spiser særdeles meget. Deres bedste føde, der så godt som aldrig savnes til noget måltid, er en saltet eller speget ål³).

Præstens karakteristik af furboerne er mere afslørende for præsten selv end for furboerne. Han har vist ikke haft noget godt forhold til furboerne.

Fortællingen om præstens indstilling til furboerne har vi fra zoologen H. Beck, der blev udsendt fra København for at undersøge fiskeriet i Limfjorden. Han besøgte Fur i 1829 og 1832. Becks skildring af Fur bygger altså på selvsyn. Det materiale, han har efterladt sig, er et virvar fra små notisser på konvoluthjørner til nogenlunde sammenhængende redegørelser på folioark.

Lad os nu forsøge at få et mere retfærdigt indblik i, hvem der levede på denne isolerede ø. Vi kan ikke få noget at vide om enhver person på øen – bortset fra ganske kortfattede oplysninger om fødsel, død, vielse og lignende.

Også sådanne oplysninger kan i øvrigt mangle på grund af fejl i kirkebøger og folketællinger. Det kan for eksempel nævnes, at en detaljeret undersøgelse af folketællingen 1801 har vist, at henved 200 personer er glemt ved denne tælling! Da der var omkring 600 personer på Fur omkring 1800, vil det altså sige, at ca. 1/3 af befolkningen ikke blev talt ved folketællingen 1801. Forklaringen på denne voldsomme fejl skal muligvis søges hos præsten i 1801, Iver Nielsen Arrøe. Kruse fortæller, at han havde mange særheder. Men herimod kan indvendes, at folketællingen 1787 på Fur var lige så mangelfuld. Og i 1787 førte kapellanen Gravers Thorbull folketællingslisterne.

Ved folketællingen 1801 blev husstandsoverhovederne indkaldt fra prædikestolen til at møde hos præsten næstfølgende søndag for at de og deres familier kunne optegnes. Dette forudsætter dels, at beboerne mødte op i kirken, og dels at husstandsoverhovederne kom til tællingen. Hvis det gik i kludder, måtte præsten jo så prøve at huske, hvem der i det hele taget boede på øen. Men hvem siger, han kunne det? Og måske netop derfor mangler folketællingen 1801 på

Den nu forsvundne Søndermølle nær Fur færgested.
(Efter maleri 1910 af Jens Vige).

Fur 200 personer. Måske mangler også andre sognes folketællinger en masse mennesker, uden man har opdaget det?

Niels Brink

Men heldigvis er der opbevaret en del materiale om en furbo, hvis liv i mange henseender formede sig ganske på samme måde som for mange andre på Fur. Denne furbo hed Niels Brink.

Navnet Niels Brink er kendt af de fleste furboere også nu til dags. Det er kun få år siden, der levede en Niels Brink på Fur. En del furboere kan også huske en lidt ældre Niels Brink, der døde for mange år siden. Han kaldtes også Niels Post, fordi han havde postturen til Nykøbing⁴).

Men den Niels Brink, der her skal omtales, blev født i 1775 i Hvirp. Forældrene var Niels Andersen og Birgitte Nielsdatter. De flyttede kort efter Niels' fødsel til Debel, hvor de fik en anden søn i 1778, der besynderligt nok også

fik navnet Niels. Det skyldes sikkert, at Niels Andersen døde før den sidste Niels blev født. Det var en almindelig navneskik at opkalde nyfødte efter nylig afdøde forældre eller søskende.

Disse to brødre voksede op sammen, giftede sig med furbo-kvinder og boede på Fur næsten hele deres liv. Navnet Brink blev såvidt man kan se først benyttet af disse brødre fra og med folketællingen 1801. Deres far kaldte sig ikke Brink. Furboerne skelnede disse 2 × Niels Nielsen Brink fra hinanden ved at kalde dem for »gammel« og »ung« Niels. Senere blev billedet endnu mere forvirrende. I 1834 var der således 3 personer, der hed Niels Nielsen Brink. Det var ung Niels, gammel Niels og en søn af ung Niels. Det er imidlertid kun »gammel« Niels, vi ved noget særligt om.

I lægdsrullen for året 1800 ses, at Niels Nielsen Brink 23 år gammel var på togt med fregatten Najaden på dette tidspunkt. Fra anden side ved vi, at Najaden var under kommando af Sten Andersen Bille kort før 1800⁵).

Fregatten afgik fra København 25. marts 1797 og kom til Tanger 16. april, til Malaga 20. april og til Malta 7. maj. Den 6. juni skriver Bille fra Malta om fredsforhandlinger med den tyrkiske pasha. Pasha'en gav Bille en æressabel og løslod danske og norske sømænd fra slaveriet. Disse begivenheder må Niels Brink have overværet eller i hvert fald hørt om.

Niels Brink fortæller selv, at han i sine unge dage havde faret til orlogs i Middelhavet med Bille. Engang havde tyrkerne overrumplet tre danske søofficerer og taget dem til fange. Bille blev rasende og sendte besked, at hvis officererne ikke blev løsladt inden 6 timer, skulle fjenden »få at se, at de danske tænder kan bide«. Officererne blev da også udleverede inden de 6 timer⁶).

Ifølge andre lægdsruller var Niels Brink ude på mange flere togter efter den tid. Dette endda på trods af, at han blev gift 9-1-1803 med Johanne Madsdatter og fik en søn, Laust, med hende samme år, præcis 9 måneder efter vielsen den 9. oktober 1803.

Sociale forhold

Hvem skulle nu forsørge Johanne og Laust, når hendes mand var på togt i Middelhavet og andre steder? Svaret findes i fattigkommissionsprotokollen!

Johanne Madsdatter blev henvist til at forsørges ved at gå tiggergang fra gård til gård i sognet, så længe manden var udkommanderet. En gang imellem fik hun også mindre pengebeløb.

Først da Niels Brink blev endelig hjemsendt, ophørte fattighjælpen⁷⁾. Men lad os se på den tids sociale forhold i almindelighed på Fur.

Kildematerialet for et sogn på det tidspunkt, der her er tale om, tillader ikke omfattende undersøgelser af ret mange aspekter af sociale forhold. Et af de aspekter, som kan og er blevet undersøgt, er fattigvæsenet. Medicinske forhold kan også undersøges til en vis grad.

Ved forordningen 6-10-1731 bestemtes, at der skulle oprettes en fattigkasse, således at de fattige delvis kunne forsørges herfra. I fattigprotokollen 1733 for Fur findes en protest mod denne forordning. Hidtil var de fattige blevet ernæret ved at få del i fiskeriet, der var meget mere betydningsfuldt end landbruget. Men det ville fiskerne ikke være med til mere, hvis de også skulle give korn og penge til fattigkassen. Mon ikke dette er en pæn omskrivning for, at de fattige måtte ernære sig ved tiggeri, og at man var utilbøjelig til at ændre det. Forsørgelse ved tiggeri og omgang vedblev at være forsørgelsesformen frem til den ny fattiglov 10. juni 1803. For eksempel skrev præsten i 1778: »... ved jeg ingen sognets fattigkasse af at sige, uden det, som nedlægges i de fattiges lommer og pose«.

De fattige på Fur omkring 1800 havde dog også en anden mulighed for forsørgelse. Den daværende ejer af Fur, Margrethe Dorthea Braes oprettede 28-8-1739 et legat for de fattige. Det var bestemmelsen, at legatets renter på 46 rdl. og 4 mk. årligt skulle uddeles med 12 rdl. til skoleholderen og 34 rdl. og 4 mk. til de fattige i fire portioner. Dette var en ikke ubetydelig sum. Legatets renter blev også udbetalt

senere end 1800. Så vidt vides, eksisterer legatet den dag i dag, idet hovedstolen på 1000 rdl. var 1. prioriteret og hæftet på Fur til evig tid, således at selvejere måtte betale den del af renterne, der tilkom dem ud fra deres hartkorn i forhold til hele øens hartkorn.

Efter udskiftningerne sprængtes forudsætningerne for forsørgelse ved omgang, idet afstandene blev for store. Ved lov af 10-6-1803 blev omgangsspising i princippet afskaffet, men der skulle dog tages hensyn til lokale forhold. Udskiftningen på Fur foregik netop samtidig med denne lov, men den fik ingen betydning her. Man forhandlede ganske vist om en ændring, »men de fattige begærede enstemmig og indstændig, at de måtte nu og herefter som forhen gå til beboerne . . . De sengeliggende fattige ville og beboerne lade bære mad af brød og fisk samt øl på sengen«⁸).

En del tyder på, at bønderne var uvillige til at give de fattige korn som fastsat i loven. De kom med den tvivlsomme begrundelse, at de fattige ikke var tjent med af få korn, da brændsel ikke fandtes på øen og derfor måtte købes andetsteds. Endvidere påstodes, at selv gårdmændene måtte købe korn. Da lyng helt op til Kruses tid blev brugt som brændsel, og da omtrent halvdelen af øen var dækket af hede, kan den første påstand næppe være andet end et skalkeskjul.

Man har vist også lov at stille sig tvivlende over for de fattiges enstemmighed, hvis de overhovedet er blevet spurgt. Men i hvert fald blev forsørgelse ved omgang fortsat på Fur ind til 1842, hvor man for første gang foretog en ligning af sognets beboere. I perioden før 1842 blev sognets beboere normalt ikke lignet for at fremskaffe penge og naturalier til de fattige.

Men fra det tidligere nævnte Braes' legat og fra tavlepengene kom der dog en del kontante penge til de fattige. Endvidere ser det ud til, at de fattige i lighed med tidligere fik del i fiskefangsten, idet beboerne, »som for størstedelen er fiskere« viste »stor godgørenhed imod de fattige, som enten selv kommer, eller sender bud til fjorden, og giver dem uden betaling de fornødne fisk, samt betænker dem jævnlig

med en frivillig gave i penge«. Endelig blev der ofte givet et vist beløb, når der blev handlet en gård eller et hus.

Alt i alt synes Furs fattige at være blevet behandlet godt, forudsat man da så nogenlunde kan stole på fattigkommissionens forhandlingsprotokol. Måske har de fattige endda haft det bedre end andre sognes fattige, der ikke nød godt af et pengelegat og gratis fisk.

Variationen i antallet af faste nydere i tabel 1 er næppe så karakteristisk, at nogen tolkning af forskellen på de enkelte år er mulig. Men landbrugskrisen 1818-1828 har i hvert fald ikke sat sig noget spor. Antallet af faste nydere på mellem 5 og 9 personer er meget beskedent.

Derimod afspejler tallene for de lejlighedsvis nydere store forskelle. Men først fra 1827 er der mere end 1 i gennemsnit pr. kvartal. De relativt store tal 1831-1834 skyldes til dels, at man begyndte at betale skolebøger for de fattige skolebørn.

Tallet for 1827 skyldes en krise i fiskeriet. 5-2-1827 skrev fattigkommissionen, at man så sig nødsaget til at låne penge på grund af »forrige års misvækst og det tilligemed samme stedfundne usædvanlig slette fiskeri« til understøttelse for 36 familier med 47 tønder rug. Disse familier skulle ganske vist betale tilbage, »men da fiskeriet, disse beboeres næsten eneste næringsvej dette år endnu har været meget ringere end forrige år, slettere endog end at nogen nulevende kan mindes og for mange næppe har afgivet mere end den daglige kost«, kunne det have lange udsigter.

Tabel 1. Antal fattige 1804-1834 i gennemsnit pr. kvartal.

	Faste nydere	Lejlighedsvis nydere
1804-1812	8.2	0.5
1813-1819	6.5	0.0
1820-1826	5.1	0.8
1827	5.0	12.0
1828	5.0	5.5
1829-1830	5.0	2.9
1831-1832	5.8	5.1
1833-1834	8.5	6.5

Kilde: de kvartalsvise opgørelser over fattige i Forhandlingsprotokol for fattigkommissionen 1804-1834.

Anm.: perioderne er valgt med henblik på at samle år med samme antal fattige i hvert kvartal. Ved »lejlighedsvis« forstår begravelseshjælp, hjælp i tilfælde af ægtefælles død, gravide tjenestepiger, skolebøger til fattige børn samt andre ekstraordinære tilfælde.

Krisen omkring 1827 var ikke lokal. Langs hele Limfjorden var der i tiden efter 1825 fattigdom at spore. Senere da Beck besøgte øen, hørte han også om fattigdommen: »Når fiskeriet slår til, kan de mangfoldige småsteder vel i forening med deres liden avl have deres nødtørftige brød, men når dette ikke slår til, bliver tilstanden elendig«.

Sundhedsforhold

For Furs vedkommende er materiale om medicinske forhold kun fundet i kirkebøgerne. Der var også mulighed for at finde dette belyst i medicinalberetningerne, der årligt blev sendt til Sundhedskollegiet af embedslægerne. Men de fandtes kun fra 1822 for Thisted og Viborg amter under et og uden sognevis omtale.

Ved forordningen 3-4-1810 indførtes offentlig vaccination mod kopper. I kirkebogen for Fur findes lister over de vaccinerede fra 1812. Det skal bemærkes, at vaccinationerne i 1812 først er registreret i kirkebogen 1814. Der må derfor tages en mindre usikkerhed i betragtning forårsaget af døde og bortvandrede 1812-1814.

En læge fandtes ikke på Fur. Man benyttede distriktslægen i Skive, som det fremgår af vaccinationslisterne. Derimod havde man en jordemoder. I kirkebogen 18-10-1807 nævnes en jordemoder i forbindelse med en dødfødsel, hvor hun assisterede. Endvidere har en jordemoder i samarbejde med distriktslægen lavet en indberetning om dødfødte børn, der også findes i kirkebogen.

Værdien af jordemoderhjælpen har næppe været stor. Så sent som i 1887 skrev en læge: »Gud give, vi kunne for-

vandle den jordemoderlige »antiseptik« til almindelige renlighed«. Endnu værre har det antagelig været tidligere. I 1783 hed det om Viborg stift, at der var et meget stort tab af spædbørn og fødende kvinder, »hvoraf vist en stor del må skrives på de grove og ukyndige jordemødres voldsomme behandlings regning«.

Økonomiske forhold

Johanne Madsdatter, Niels Brinks kone, var gift for anden gang. Den jord, hendes første mand havde haft i fæste, købte Niels Brink samtidig med giftermålet i 1803. Det drejede sig om det stykke jord, der siden fik matrikelnummer 112. Hartkornet var kun på 2 skæpper. Kunne man leve af landbrug med kun 2 skæpper jord? Niels Brink kunne ikke. Han benævnes som regel »husmand og fisker«. Men hvordan forholdt det sig med erhvervsforholdene på Fur som helhed?

I den lokalhistoriske litteratur om Fur benyttes Pontoppidans Danske Atlas flittigt. En bemærkning, der ofte går igen, er, at »furboerne har tvende næringsmidler, det ene er agerdyrkingen, som mest forrettes af kvindekønnet, det andet fiskeriet, som er mandfolkets hovedsag«. Hvis dette er rigtigt, må det også gælde omkring 1800, idet det så sent som i 1818 fremførtes, at den største del af sognets beboere drev fiskeri og derfor tit var hjemmefra, og »konen med sine børn eller tjenestebarn, der henhører til de skolepligtige, må derfor bestyre sin iboende gård«.

Denne opfattelse af kvindens rolle passer godt sammen med Bjarne Stoklunds undersøgelser af et andet øsamfund, Læsø. Stoklund fremhæver, at landbruget var tilbagestående, fordi arbejdet næsten udelukkende var overladt kvinderne. Mændene var søfolk, der den største del af året var borte fra hjemmet. I overensstemmelse hermed gik en gård i arv på kvindesiden og ikke fra far til søn.

Fiskeriets betydning frem for landbruget på Fur omkring 1800 fremgår også af mange andre kilder. Ålefiskeri med kroge var i 1771 det mest anvendte, og de fleste af øens be-

boere ernærede sig ved dette fiskeri. Der blev udført en snes tønder ål årligt til Nibe. Sild blev derimod aldrig fisket i noget større omfang, selv om sildevåd fandtes på Fur i hele perioden 1801-1834.

En antydning af, at den udbredte opfattelse af kvindens rolle ikke nødvendigvis er helt rigtig, fremgår af Begtrups bemærkning, at fiskeriet og handel dermed især var en næringsvej for husmænd.

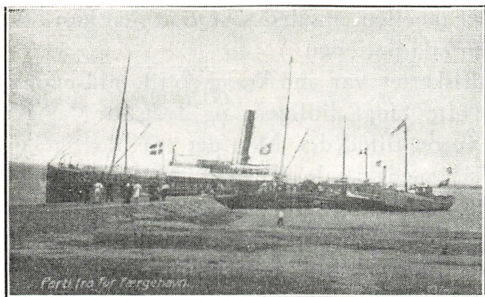
Danske Atlas tegner landbrugets situation meget dystert. Landets afgrøde kunne ikke føde indbyggerne, og derfor måtte man indføre korn. Endvidere besværliggjordes landbrugsdriften af, at man havde jorden på op til 8 forskellige steder før udskiftningen 1802-1803.

Derimod var man fri for hoveri ifølge Danske Atlas. Men endnu ved folketællingen 1801 nævntes en Christen Budfoged, og ved en fæstekontrakt 1789 forpligtedes fæsteren til hovspind om dette forlangtes. Yderligere hovarbejde omtales ikke. Der var ikke nogen herregård på Fur, hvilket måske kunne forklare, at hovarbejde ikke spillede nogen stor rolle. Men det kunne vel også tolkes, at landbruget har spillet så ringe en rolle, at det ikke kunne betale sig med hovarbejde, hvilket ville være i overensstemmelse med Danske Atlas og Kruse.

Spørgsmålet er, om hele dette billede af landbrugets og fiskeriets betydning er korrekt. Det ville være rimeligt at tænke sig, at kun husmændene beskæftigede sig med fiskeri. Antagelig drev dog gårdmændene under alle omstændigheder lidt fiskeri til husbehov. Men problemet er kort sagt: skal skillelinien mellem de to erhverv trækkes mellem kvinder og mænd eller mellem gårdmænd og husmænd.

Fiskeriet

I perioden før 1825 blev der på Fur fisket med 13 pulsvåd, 14 krogbåde, 3 sildevåd, 4 silderuser, hvis man kan stole på Kruse. Der blev fanget mange ferskvandsfisk og en del røgede ål blev solgt uden for øen. Om vinteren blev der af og til stanget ål på isen. I 1836 blev der stadig fisket ål, men

Den ældre færgebro på Fur blev efterhånden en ret stor færgehavn med holværk, som større skibe kunne anduvede. Damperen, som her synes under losning, kan muligvis genkendes som De forenede Dampskibsselskabers rutebåd „Limfjorden“, en hjuldamp, ikke mere dybtgående, end at den kunne sætte over Løgstør grunde.

kun med 9 pulsvåd og 11 krogbåde. »Silderuserne er forlængst med stort tab nedlagte, kun 2 sildevåd eksisterer, der for tiden udredes med årligt tab, men vedbliver at bruges i håb om, at sildefiskeriet skal komme tilbage«. Vinteren 1828/29 var Limfjorden islagt, og der blev stanget en stor mængde ål, især ved Fur.

Et vist overblik over fiskeriets vilkår i hele perioden fås ved at betragte opgørelserne over silde- og pulsvåd i tabel 2.

Tabel 2. Silde- og pulsvåd 1797-1836 i gennemsnit pr. år.

	Sildevåd	Pulsvåd	I alt
1797-1801	4	16	20
1802-1806	4	16	20
1807-1811	3	10	13
1812-1816	3	12	15
1817-1821	2	16	18
1822-1826	2	23	25
1827-1831	3	11	14
1832-1836	2	5	7

kilde: synsforretninger over puls- og sildevåd år for år.

Tallene i tabel 2 skal vurderes med forsigtighed. De enkelte tal for et år er behæftet med betydelig usikkerhed.

Værdien af tabellen er således kun, at den kan afsløre tydelige tendenser i perioden.

Pulsvådfiskeriet var indskrænket til midsommertid, men begyndte ofte langt tidligere og fortsatte længere ud på året, når vejret tillod det. Men det var ulovligt, og fiskerne betjente sig med gamle pulsvåd og reservevåd, der blev holdt uden for kontrol. Ifølge en forordning fra 1761 skulle pulsvåd en måned før fiskeriets begyndelse efterses og forsegles. Efter sæsonen blev redskaberne igen kontrolleret. De brugelige blev forseglet og de ubrugelige kasseret.

Det gjaldt navnlig for Furs vedkommende, fordi det lå så isoleret, at det var umuligt at kontrollere misbrug af pulsvåd. Der var ingen mulighed for, at furboerne uventet kunne blive overrasket af herredsfogedens retsbetjente. Men en gang imellem lod furboerne sig overraske med vilje, antagelig for at drille betjentene, fordi de i disse tilfælde havde gemt de ulovlige pulsvåd væk, så betjentene fik en lang næse.

Beck observerede i 1831 18 pulsvådesselskaber på Fur. Ifølge synsforretningen det pågældende år skulle der kun være 11. Kruse hævder, at 13 pulsvåd og 3 sildevåd var typisk for et år før 1825. Hertil skulle lægges 8 pulsvåd fra Harboøre og Agger. Tabel 2 kan derfor ikke være nogen pålidelig angivelse af antallet af våd, da de fremmede pulsvåd er medregnet.

Derimod kan man påstå, at antallet af anførte redskaber må afhænge af konjunkturerne og kan derved oplyse om fiskeriets kår på Fur. I gode tider kunne det tænkes, at man dels lovformeligt fik indregistreret flere af de gamle våd og af reservevåddene, og dels at man ikke gjorde sig så store anstrengelser for at unddrage sig kontrol.

Tabel 2 viser da et kraftigt fald i fiskeriets kår 1827-1836. Dette understøttes af forskellige berettende kilder.

3.-4. februar 1825 gennemboredes Aggertangen af Vesterhavet, men det afgørende brud, hvor Aggerkanalen blev til, skete den 28. november 1825.

Dette medførte mange klager over fiskeriets aftagen på

grund af det salte vand. Den almindelige opfattelse er, at gennembruddet 1825 medførte en følelig tilbagegang for fiskeriet, men at klagerne måske var lidt overdrevne.

Det er uomtvisteligt, at fiskeriet af sild gik stærkt tilbage i den østlige del af Limfjorden. I den vestlige del havde sildefiskeriet aldrig været af noget stort omfang. Før 1828 var sildefiskeriet i Limfjorden 10 millioner kg i gennemsnit pr. år og efter 1828 $\frac{1}{2}$ million kg pr. år. Tilbagegangen begyndte først efter 1828.

Det er blevet hævdet, at da saltvand ikke kan være et fremmed element for silden, må der være tale om et tilfældigt sammentræf af den ringe fangst og havets gennembrud. Og endnu 1826 var sildefiskeriet det rigeste i mange år. Men det er for så vidt også af mindre betydning. Hovedsagen er, at der var en krise.

En af de voldsomste klager over fiskeriet kom fra Kruse på Fur i 1829. Her fiskede man ganske vist først og fremmest ål med kroge og pulsvåd, men sildefiskeriet må vel have haft en vis betydning, når man vedblev at have sildevåd. I hele Limfjorden drev ålene døde i land i forbindelse med gennembruddet, men de vænnede sig snart til vandet og fiskedes i lige så stor mængde som før. Furboernes fiskeri var altså ikke så sårbart, fordi det mest byggede på ålfangst.

I denne forbindelse kan nævnes en opskrift på furboål, der må have været helt specielle. Det er Beck, der fortæller: »Efter at ålen er afgneden med sand, renses og udtaget, samt afskyllet i fersk vand, blev den lagt i lage – sædvanligvis i kort tid – og dernæst drysset, og så efterhånden udsat for en temmelig langsom og jævn tørring med svag røgning med lyng og hedetørv. Den således røget-tørrede furboål antog en ejendommelig noget bitter og krydret smag!« Beck har åbenbart smagt denne form for ål uden at værdsætte den særlig højt, for han slutter af med: »Når man var vant dertil, kunne ålen vist nok være behagelig for mange ganer«⁹).

Omkring 1832, da Beck besøgte øen for anden gang, del-

tog 70-100 karle med omkring 50 både i krogfiskeriet. Beck var lidt skeptisk over for klagerne fra Fur: »... ålefiskeriet, som er egentlig det, hvorved beboerne skulle have deres næring, er i bestandig aftagende – eller i det mindste klages bestandig derover af fiskerne«. Et andet sted bemærker Beck dog, at ålfangsten var aftaget, selv om mængden af ål ikke var det.

På denne baggrund lyder Kruses klager lidt overdrevne: »... siden havets forening med fjorden, har fattigdom og armod årlig tiltaget... Mange har derfor allerede grebet bettelstaven, og flere ville inden et års forløb være nødsaget til at gribe den, thi de få velhavende kunne umulig udrede fattigforsørgelse til den meget større trængende klasse. Udsigterne er således sørgelige for disse elendige, og ville blive det end mere; mange, der før var nyttige mennesker og stræbsomme familiefædre, ville blive kandidater til tugt- og forbedringshuset, thi nød bryder alle love, og brød må de stakler have til deres talrige familier«.

På den anden side understøttes Kruses klager af tallene i tabel 1 og tabel 2. Men der kom indsigelser i samtiden mod Kruses artikel.

I sognefogedens indberetning til herredet 1829 hed det, »at fiskeriet, de flestes næringsvej her på landet, siden havets indbrud i fjorden bestandigen har forringet sig det ene år efter det andet, og at som en følge deraf tilstanden i det hele er beklagelig, er ikke at nægte, men såvidt som hr. Kruse har berettet, er det dog endnu ikke kommet!«

Sognefogeden mener heller ikke, at folk er begyndt at blive tyvagtige på grund af fattigdommen, hvilket Kruse påstår og forsvarer. Men ganske vist var der ifølge sognefogeden foregået visse uregelmæssigheder. Et stykke lærred, der var udlagt til blegning, forsvandt sporløst. Ligeledes blev en del lam, og også nogle får, borte, men man blev dog senere enige om, at de var blevet taget af gamle ræve. Om efteråret plejede de fleste at lade deres får gå ude om natten. Det var især blandt disse til stadighed udegående får, at der forsvandt nogle. Præsten fortalte til Beck, at der var

forsvundet 50-60 får. Enten er det overdrevet, eller også var der ualmindelig mange ræve på Fur, eller også var der furboere på gale veje¹⁰).

Det står fast, at nok har der været en følelig krise for fiskeriet, hvis årsag mest sandsynligt skal søges i Vesterhavets gennembrud, men kun i et eller to år var situationen tilnærmelsesvis så alvorlig, som Kruse påstod (tabel 1).

Landbruget

Tilsyneladende medførte udskiftningen 1802-1803 ingen større forbedring af landbruget på Fur. Beck mente, at udskiftningen var dårligt udført: »Gårdene skønt små har på nogle få udflyttere nær deres jord på 2 steder«. De fleste husmandslodder lå langt væk, og mange var ikke af en »agers bredde«.

Kruse kritiserer ligeledes udskiftningen: »Flere gårde burde have været udflyttede, således at hver mand i det mindste havde beholdt sin marklod samlet på et sted, og således også hede og kærlodderne, hvilket nu ikke er tilfældet«.

I 1804 sagde man, at selv gårdmændene var nødt til at købe korn uden for sognet »både til at spise og få i jorden«. Måske bygger Kruse kun på denne oplysning, når han siger, at helt frem til Vesterhavets gennembrud måtte gårdmændene købe korn. Men udtalelsen fra fattigkommissionen skal tages med stor varsomhed, som tidligere nævnt.

Dette skaber forventning om, at landbrugskrisen 1818-28 ikke havde så stor betydning for Fur. Prisfaldet på korn var katastrofalt for landbruget som helhed. I de seneste år er der rejst tvivl, om der overhovedet var en landbrugskrise. Måske skulle man hellere tale om en kornsalgskrise 1820-25.

Hvis det er rigtigt, at man købte korn på Fur i perioden frem til 1825, har prisfaldet på korn antagelig haft en gunstig virkning. Men det må være tvivlsomt, at også gårdmænd har købt korn. Kruses påstand, at »bonden sjælden brød sig om at avle til føden, når blot så meget korn kunne komme i jorden, som ansås fornøden til hestenes og øvrige kreaturers røgt« må være diskutabel. Til denne oplysning

har Kruse næppe andre kilder end Danske Atlas og fattigkommissionens forhandlingsprotokol. Herimod står, at samtlige gårdmænd og en del husmænd angives at have landbrug som hovederhverv i 1801. For husmændene har landbrugskrisen derimod næppe haft negativ betydning. Da gårdmændene også investerede i fiskeriet, må landbrugskrisen have haft begrænset virkning også for deres vedkommende.

Efter 1825 blev landbrug »hovedsagen« ifølge Kruse. Erhvervsstrukturen 1801 og 1834 viste en mærkbar forskel på husmænds erhverv de to år.

Men overgangen har på ingen måde været så skarp, som Kruse vil beskrive det, idet gårdmænd på begge tidspunkter havde landbrug som hovederhverv.

Der er dog udsagn fra anden side om det tilbagestående landbrug på Fur. Men det fremgår ikke heraf, at der skulle være sket nogen ændring efter 1825. Beck fandt i 1829 »agerdyrkningen meget forsømt. Vinterrugen (omtrent deres bedste sæd) stod fuld af hæsligt ukrudt«. Herimod står, at sommeren 1829 ifølge Kruse, der bygger på præstens Liber Daticus, var særdeles frugtbar, og jorden »gav en afgrøde, som der i mange år ikke havde været mage til«.

En samtidig fra Sæby, P. Henriksen, har også et par kritiske ord om landbruget på Fur før og efter 1825. Når man »over hele landet sporer en travlhed i marken uden lige med at så, harve, gøde, pløje osv., tumler furboerne sig som kåde delfiner i hundrede og atter hundrede både omkring deres ø... og overlader roligt jordens drift til konerne og pigerne«. Henriksens kommentar giver selvfølgelig ikke noget reelt billede af forholdene på Fur, men er snarere et udtryk for omverdenens fordomme. Kritikken af landbruget skal ses i sammenhæng med Kruses artikel fra 1829, som Henriksens artikel er et svar på. Henriksen anerkender ikke grunden til furboernes fattigdom, fiskeriets krise, idet han mener, at det under alle omstændigheder ville have været bedre for furboerne at passe deres jord. I øvrigt skænker han ikke en tanke på, at de fattigste furboere, fiskerne med

Furkvinder i øens nationaldragt klar til kirkegang med salmebog i hånden.
(Østergaard, Selde, fot.).

det mindste hartkorn, netop ikke havde jord at dyrke af betydning.

Sammenfattende kan man sige, at landbruget på Fur måske nok har været noget forsømt i forhold til andre egne, men dog næppe så meget at også gårdmænd måtte købe korn. Det lyder også mærkeligt i betragtning af, at jorden var udmærket egnet til dyrkning af korn. De gode fiskeår frem til Vesterhavets gennembrud har modvirket landbrugs-krisen. For husmænd har landbrugskrisen snarest haft positiv betydning, idet korn blev billigere.

Fiskeri og landbrug

I det forudgående har det flere gange været berørt, at erhvervsfordelingen muligvis har været sådan, at mænd fiskede, mens kvinderne gik derhjemme og passede jorden. Vi ved, at Niels Brink fiskede. Men fiskede han, fordi det nu engang var mænds erhverv? Eller fiskede han først og fremmest fordi han var husmand uden tilstrækkelig meget jord til selvforsyning? Den sidste mulighed betyder, at hus-

mænd fiskede, men gårdmænd gjorde ikke. Vi skal i det følgende forsøge at få klaring på dette problem. I dette sidste tilfælde er det altså ikke så meget skillelinien mand-kvinde som husmand-gårdmand, der er afgørende.

Dette problem er undersøgt detaljeret¹¹). Her skal fortælles om resultatet af undersøgelsen. Fremgangsmåden var den, at erhvervsangivelserne ved folketællingerne 1801 og 1834 blev sat i forbindelse med hartkornsopgivelserne for de forskellige ejendomme. Derved opnåedes en gensidig kontrol af folketællingerne. Endvidere kunne fremgangsmåden til dels råde bod på, at så mange personer var blevet glemt ved folketællingen 1801, idet man ud fra hartkornsangivelserne til en vis grad kunne gætte, hvilket erhverv beboeren af huset havde haft.

Metoden med at kæde ejendomme og deres hartkorn sammen med erhvervsangivelserne for beboerne ved folketællingerne viste følgende:

1. Der er ifølge folketællingerne sket en ændring i forholdet mellem landbrug og fiskeri i perioden 1801-1834, således at landbruget havde større betydning 1834 end 1801 og fiskeriet tilsvarende mindre betydning. Fiskeriet beskæftigede 1/3 af alle husstandsoverhoveder i 1801, men kun 1/4 i 1834. Dette stemmer overens med Kruses klageråb over fiskeriets krise. Men krisen synes ikke at være helt så voldsom, som Kruse vil have os til at tro.

2. Myten om kvinden, der passede jorden, mens manden fiskede, bekræftes ikke af folketællingerne. Det var husmænd med det mindste hartkorn, der fiskede, mens gårdmænd kun indirekte havde noget at gøre med fiskeri. Derimod er det ikke utænkeligt, at husmandskvinderne har passet jordlodden på sædvanligvis 2 skæpper hartkorn og derunder, mens manden fiskede. Gårdmændenes forbindelse med fiskeriet ytrede sig på den måde, at de finansierede garn og båd til pulsvåd. Selve det praktiske arbejde blev besørget af fiskerkarle, sædvanligvis husmænd. Denne organisationsform var speciel for Fur. Vi har altså på den ene side husmænd, der må karakteriseres som erhvervsfiskere.

Dette fremgår også af, at furboernes vigtigste fiskeri var ålefiskeriet, der faldt i høstens tid. På den anden side haves gårdmænd, der antagelig ikke selv fiskede, men dog havde interesse i fiskeriet. Dels finansierede de husmændene og dels deltog deres egne sønner i fiskeriet, hvilket fremgår af lægdsrullernes angivelse: »søvant efter fiskeri med både«.

Niels Brink

I 1826 gik Niels Brink på aftægt. Hvem ved, måske på grund af fiskeriets krise i forbindelse med Vesterhavets gennembrud ved Agger i 1825? Han overlod husmandsstedet til sønnen Laust Brink. Men Niels Brink var i aktivitet på andre måder. Han var i nogle år skoleholder for den vestlige del af øen og skrev 1831 en vise til ære for kronprins Christians besøg på Fur (senere Christian 8.)¹²):

I mange århundred' det ikke er hørt
 En prins af vor kongelig stamme,
 Til denne vor klippe er bleven hidført,
 En velkomst af os han annamme!
 Thi dagen er stor
 Mærkværdig i nord
 O! hvor må den furbo ej bramme.

Velkommen fik os du kongelige mand
 Gid himlen din ære formere!
 Og mens der i denne vor klippe er sand
 Gid altid din stamme flørere;
 Mens Danmark består
 Til jorden forgår
 Dit afkom vort norden regere!

O! Kongernes konge! og fader så god,
 Som styrer alting i det høje;
 Du stedse velsigne vor kongelige blod,
 Den stedse på tronen ophøje!
 Til jorden er brændt
 Når verden er endt
 Dem da i dit rige fornøje!

Visen blev sunget af 6 karle og 6 piger i præstegården på Fur, hvor kronprinsen spiste. Inden kronprinsen forlod øen, gav han hver af sangerne 1 dukat og Niels Brink 1 frederiksdor¹³).

I 1830'erne besøgte magister Fr. Hammerich Fur og talte da med Niels Brink. Hammerich henvendte sig til degnen ved ankomsten til øen for at høre gamle sagn. Men degnen henviste Hammerich til Niels Brink, der kunne fortælle mange flere sagn.

Niels Brink beskrives som en lavstammet mand på henimod de tres med et smil, der trak sig fra munden opad mod panden. Ifølge Hammerich forstod Niels Brink at fortælle med »et lune, en lethed, en livlighed, som ville gøre den mest dannede mand ære«. Hammerich fortæller også, at Niels Brink var historisk interesseret og klagede sig over, at han ikke kunne få så meget at læse, som han havde lyst til¹⁴).

Niels Brink døde i 1837 kun 62 år gammel. Han må altså være død ret kort tid efter Hammerichs besøg.

Noter:

1. Hele artiklen bygger på Benny Brinch: Befolkningsudviklingen på Fur 1801-1834 med særligt henblik på en vurdering af kildematerialet. 1973. s. 29-49 især. Der gives kun henvisninger, når fremstillingen går ud over dette. (Findes duplikeret på Statsbiblioteket i Århus og på arkiverne).
2. Liber Daticus. Harre-Nørre herreders provsti. 1812. Viborg Landsarkiv.
3. H. Beck. Add. 316a. Fol. læg: Livø. Det kgl. Bibliotek.
4. Aalborg Stiftstidende 1-2-1970.
5. Se Steen Andersen Bille i Dansk Biografisk Leksikon.
6. Fr. Hammerich: Nordiske Rejseminder s. 315-316 i Brage og Idun, bd. 2 1840.
7. Fattigkommissionsprotokollen 1810-1812, Viborg Landsarkiv.
8. H. Beck. Add. 318a. Fol. Det kgl. Bibliotek.
9. H. Beck. Add. 318a. Fol. Det kgl. Bibliotek.
10. H. Beck. Add. 316a. Fol. læg: Livø. Det kgl. Bibliotek.
11. jvf. note 1, Benny Brinch s. 37-43.
12. Visen er fra »Den Viborger Samler« 11-8-1831. Einar Poulsen bemærker i Viborg Amts Degne og Skolehistorie s. 203, at Niels Brink var skoleholder. Samtidig giver han om Niels Brink personalhistoriske oplysninger, der utvivlsomt er forkerte. Einar Poulsen forveksler tilsyneladende samtlige 3×Niels Nielsen Brink, der eksisterede i 1834. Det fremgår af lægdsrullernes oplysninger om Niels Nielsen Brink's togt med Najaden i Middelhavet, at fortælleren Niels Brink i Hammerichs beretning er »gammel« Niels Brink. Men denne Niels Brink, der både kan læse og skrive, og som er meget historisk interesseret må vel også være skoleholderen. Der er derfor heller ikke noget mærkeligt i, at han oven i købet kan skrive digte. Derfor er Einar Poulsons oplysning om, at skoleholder Niels Nielsen Brinks kone hed Ane Mathiasdatter helt forkert – hun var gift med broderen, der også hed Niels Nielsen Brink (ung). Endvidere hed de 2×Niels Brink's far Niels Andersen og ikke Niels Nielsen, som Einar Poulsen skriver. Einar Poulsen synes her at have blandet ung Niels Nielsens søn ind i sagen. Han hed også Niels Brink, og hans far hed jo Niels Nielsen. Det eneste rigtige Einar Poulsen har, er, at moderen til gammel og ung Niels Brink hed Birthe (eller Birgitte). Alle disse navne er måske lidt forvirrende, og der henvises til slægtstavlen. Sjovt nok kan det lade sig gøre at spore fejkilden til Einar Poulsons oplysninger. Det viser sig, at Jeppe Aakjær har interesseret sig for Niels Brink og har samlet udklip og notater i en stor forvirring (se Viborg Landsarkiv H1(5)-22). Jeppe Aakjær har ikke kunnet finde ud af de indviklede forhold med 3 forskellige, der hed Niels Nielsen Brink. Det ser ud til, at Einar Poulsen har brugt Aakjærs oplysninger, da de begår samme fejl.
13. R. H. Kruse: »Beskrivelse over øen Fur« s. 381-82 i »Samlinger til Jydsk Historie og Topografi 1 (1866-67).
14. Fr. Hammerich s. 314-18, se note 6.

I

13-4-1775

Niels Andersen
dbt. 4-4-1739, Debel
begr. 9-12-1777

Birgitte Nielsdatter
dbt. 25-10-1744
† 29-4-1829

gl. Niels Nielsen Brink
dbt. 21-5-1775
(se III)

ung Niels Nielsen Brink
dbt. 22-2-1778
(se II)

II

7-11-1805

ung Niels Nielsen Brink
dbt. 22-2-1778
† 1-1-1858

Ane Mathiasdatter
dbt. 9-1-1779, Nederby
† 26-12-1856

Niels Nielsen Brink
dbt. 23-8-1806
† 30-12-1876

Kirsten Nielsdatter
f. 18-7-1817, † 1912
14-10-1849
Jens Christensen

1) Else Christensdatter

23-10-1853

2) Maren Nielsdatter

25-5-1856

3) Ane Nielsen

Kirsten Nielsdatter
f. 29-11-1815, † 4-8-1816

Niels Peter Nielsen Brink
f. 20-8-1819, † 13-11-1840

Christen Nielsen
f. 30-4-1808

Birthe Nielsdatter Brink
f. 18-11-1821

Ane Nielsdatter Brink
f. 3-8-1814
† 8-4-1892

10-7-1860
Christen Nielsen Havmand

5-11-1867
Niels Sørensen, Debel

III

9-1-1803

gammel Niels Nielsen Brink dbt. 21-5-1775, Hvirp † 17-6-1837	Johanne Madsdatter dbt. 5-7-1767 † 18-2-1831
--	--

Laust Nielsen Brink
dbt. 9-10-1803, Debel
† 19-7-1871

Niels Nielsen Brink
dbt. 23-1-1806
† 16-2-1806

8-1-1826

1) Maren Nielsdatter

10-11-1844

2) Maren Jensdatter

Johanne Laustdatter
f. 27-11-1826, † 26-4-1830

Ane Laustdatter
f. 5-10-1839

Johanne Laustdatter
f. 10-1-1831,

Knud, Grønnerup

17-5-1865
Jens Mikkelsen,
Søndergaarde

Kirsten Laustdatter
f. 3-11-1833

12-7-1857
Jens Christian Christensen
fra Selde (væver).

Else Marie Laustdatter
f. 11-10-1843 (Larsen)

2-4-1868
Christen Jensen,
Engelst.

Ane Laustdatter
f. 31-10-1836, † 28-11-1852

Estvadgaard og Flyndersø mølle

Af arkivar *P. K. Hofmansen*

(Fortsat fra „Skivebogen“ 1972)

Fallitten lod dog vente på sig nogle år endnu, og *Anders Pedersen Brønsdorff* nåede inden den tid at erhverve sig endnu mere jordegods.

Den 12/11 1709 havde præsten *Jacob (Jensen) Morsing* i Mejrup præstegård (se note 141) for 200 rd. pantsat gården Lille Spaabæk (Hk.: 3-6-1-1) i Nørre Omme sogn (Hind herred) til »velagtede Dannemand» *Iver Thomassen* (se foran) i Nørre Hvam (Borbjerg sogn). Da pantebrevet åbenbart ikke blev indløst, solgte Iver Thomassen på auktion for 220 slettedaler gården til Brønsdorff, og den 13/2 1719 udstedte Hjerm-Ginding herreders foged *Christen Jacobsen Guldager* på Holstebro rådhus efter begæring af den fraværende *Thomas Pedersen Kragelund*, foged over Ulvborg-Hind herreder, sammen med sidstnævnte herreders skriver *Claus Jensen Tang* auktionsskøde på gården (fæster: *Oluf Nielsen*) til Brønsdorff.³⁰⁸) Da Iver Thomassen fra 1/7 1717 selv var fæster under Brønsdorff, kan dette mærkelige køb af en gård i så lang afstand fra Estvadgaard muligvis skyldes afviklingen af et gældsforhold til Brønsdorff fra Iver Thomassens side. Estvad sogns konge- og kirketiende havde fra 1692 tilhørt Estvadgaards ejer,³⁰⁹) der i 1697 også erhvervede sig Vridsted og Fly sogns kirketiender (se note 181),³¹⁰) men som omtalt var det først i 1710, at Brønsdorff af kronen købte Rønbjerg sogneboeres tiendeydelser til sognets kirke.³¹¹) Alt dette underliggende kirkegods til gården forøgede

han, da han ved en auktion 23/8 1719 med et bud på 748 rd. 55 sk. til kronen blev højstbydende på Kobberup sogns kirke-tiende (Hk.: 22-3-0-2²/₅). I købet var dog også indbefattet bondeskylden (H.: 1-5-3-2³/₄) af *Christen Christensens* gård i Søby (Kobberup sogn), men de 18 skp. rug, som denne skyld hvert år indbragte, skulle anvendes til betaling af brød og vin til Kobberup kirke, ligesom afgiften af jorden til Kirkebol i Fly hvert år blev ydet præsten i Vridsted for fremskaffelse af samme sakramentale varer. Jus vocandi (se note 277) til Kobberup sognekald var derimod ikke indbefattet i købet, hvorfor Brønsdorff slap for at svare til kirkens gæld.³¹²⁾

Adskilligt af det jordegods, som kronen ved plakaten af 22/8 1716 udbød til salg, var »saa skarp og ringe i sig selv, at ej nogen det kan antage eller sig tilkiøbe, uden de maa nyde Afslag og Forlinding i det alt for højt taxerede Hartkorn«. Således forholdt det sig bl. a. med en gård (Hk.: 1-3-3-2⁴/₅) i Nautrup (Sevel sogn), der var blevet udbudt til salg i 1716, 1719 og 1720, uden at nogen havde villet købe den. Ved en ny auktion på Ringkøbing amtstue 9/2 1722 blev det da besluttet, at denne gård, fordi den »er øde og sær ringe tilliggende i Agger og Eng«, »uden noget derfor at betale« måtte forundes Brønsdorff på Estvadgaard med 10 års frihed for alle påbudne skatter.³¹³⁾ Denne beskedne forøgelse af Estvadgaards underliggende jordegods blev Brønsdorffs sidste, inden han 3 år senere i dybeste armod måtte forlade gården.

Anders Pedersen Brønsdorffs søn *Henrich Severin Brønsdorff*, der til stadighed opholdt sig hjemme hos forældrene på Estvadgaard og gik faderen tilhænde ved sammes drift, synes at have arvet sit fædrene ophavs lyst til jordegodskøb. Ved skøde af 2/10 1719 fra *Erik Jacobsen Juel* »i Estvad Præstegaard« (se note 162) kom han i besiddelse af gården Bersholm i Estvad sogn, og den 19/11 1722 tilskødede professor *Hans Just Sevel* ved Københavns universitet ham Hvidbjerg og Brøndum sogns kongetiender.³¹⁴⁾ Såvel Bersholm (Fæstere: *Jens Christensen* og *Christen Jensen*) som

faderens gård. (Fæstere: *Christen Nielsen* og *Jens Nielsen*) i Over Simmelkjær (Ørre sogn) måtte han dog pantsætte ved pantebreve af 10/8 og 20/8 1724 på ialt 1100 rd. til *Hans Jørgensen Meyland*, der da var flyttet fra Nørkjær og blevet forpagter af Kvistrup i Gimsing sogn.³¹⁵) På grund af, at skødet på gården i Over Simmelkjær 29/4 1716 var udstedt til hans fader *Anders Pedersen Brønsdorff*, og ejendommen således ikke med rette kunne indgå som pant for *Henrich Severin Brønsdorffs* skyld, blev han senere stævnet af by- og herredsfogden *Cordt Jacobsen* i Holstebro til at møde i herredsretten 8/6 1729, fordi han ikke havde holdt sine indgåede forpligtelser af 20/8 1724, og gården i Over Simmelkjær i mellemtiden var indgået i faderens fallitbo.³¹⁶) Da *Hans Jørgensen Meylands* svigersønner, *Jens Jørgensen Overgaard* til Tulsted (Torup sogn, Helligum herred) og *Jørgen (Pedersen) Billeschou* til Vejbjerggaard (Humlum sogn, Skodborg herred), der henholdsvis var gift med døtrene *Cathrine* og *Dorthe Margrethe Meyland (Mayland, Majlund)*, ved skøde af 4/5 1764 afhændede Bersholm (Hk.: 11-3-0-1), beboet af *Jørgen Jensen* og *Niels Christensen*, til Estvadgaard Kloster,³¹⁷) må man formode, at *Hans Jørgensen Meyland* i 1729 er blevet tilfredsstillet ved at overtage Bersholm som sit retmæssige pant for den udeblevne betaling (400 rd.).³¹⁸)

Som omtalt havde *Hans Jørgensen (Meyland)* i 1713 fået fæstet på Nørkjær. Han, der tidligere havde været ridefoged på Estvadgaard (se Skivebogen 1970, pag. 87), var da ca. 36 år gammel og gift med *Ingeborg Jesdatter Mulvad* (født i Ribe 14/9 1677), datter af købmand *Jes Christensen* (1648-1693) og hustru *Dorthe Clemensdatter* (1641-1690) i Ribe³¹⁹) og broderdatter af sognepræsten *Peder Christensen Mulvad* i Ringive (Nørvang herred), der døde 1719. På Nørkjær fødtes ægteparrets 2 døtre, *Cathrine* (døbt i Rønbjerg kirke 15/7 1714) og *Dorthe Margrethe* (født 3/7 1716, døbt i Rønbjerg kirke 2/8 s. å.). Blandt fadderne til disse børn var *Bent (Pedersen) Müller* og hustru *Birgitte Sophie Blome* fra Lergrav, *Anders Pedersen Brønsdorff* og søn *Henrich Severin Brøns-*

dorff fra Estvadgaard, *Susanne Eriksdatter Brunov* og made-moiselle *Susanne Marie Juel* fra Estvad præstegård samt møller *Svend Povelsen* og hustru *Maren Jensdatter* fra Flyndersø mølle m. fl. Det var vel til disse døtres undervisning, at *Christen (Madsen) Buch*, en præstesøn fra Aulum, i 1720 opholdt sig på Nørkjær som præceptor, inden han året efter af *Niels Ibsen* til Tvis Kloster fik kaldsbrev som præst til Mejrup.³²⁰) Som nævnt optrådte Hans Jørgensen Meyland adskillige gange på Estvadgaard som vitterlighedsvidne ved udstedelser af skøder, og den 10/12 1720 fik han af seigneur *Martin Glæde* til Juellund (Vollerslev sogn, Bjæverskov herred på Sjælland) i Skive udstedt skøde³²¹) på *Anders Thomesens* gård (Hk.: 1-6-0-1) i Bostrup (Jebjerg sogn) og nævnes da som »boende paa Nørkiær«, hvor familien endnu var 3/1 1723, da »Ingeborg, Hans Jørgensens paa Nørkiær«, bar *Søren Iversens* søn *Iver* i Rønbjerg kirke, medens Hans Jørgensen stod fadder til samme. Kort tid efter flyttede Hans Jørgensen (Meyland) som forpagter til Kvistrup i Gimsing sogn, hvor han var, til han 1732 købte Vejbjerggaard i Humlum sogn. Her døde han 1740 og blev begravet i Humlum kirke 4/6 d. å. Den 21/3 1737 havde han fået bevilling³²²) til at holde kro ved »Ottesund« i »Hummelum« sogn, men denne frasagde hans enke sig, og 2/2 1751 blev det tilladt *Søren Christensen* at holde kro i »Bassedal« (Humlum sogn) med brygning af brændevin imod en årlig afgift på 6 rd.³²³) Ingeborg Jesdatter Mulvad døde hos datteren *Dorthe Margrethe* og dennes mand *Jørgen Billeschou* på Vejbjerggaard 1758 og blev begravet i Humlum kirke 6/9 d. å.³²⁴)

Da Anders Pedersen Brønsdorff i 1710 fik skøde på Estvadgaard, havde *Laurids Jensen Holst* været sognepræst for Estvad og Rønbjerg menigheder i 20 år og havde i lige så lang tid været gift med formanden *Jacob Rasmussen Juels* enke *Susanne Eriksdatter Brunov*. Hendes søn af første ægteskab *Erik Jacobsen Juel* var 1693 blevet student fra Viborg latinskole og havde derpå opholdt sig hjemme hos moderen og stedfaderen i Estvad præstegård, indtil han 1701 giftede

sig med *Frands Mikkelsen Støvrings* enke *Helle Lauridsdatter Roer* på Stubbergaard (se note 162). Som præstekone var Susanne Eriksdatter Brunov gang på gang gudmoder eller stod fadder ved barnedåb i Estvad og Rønbjerg kirker, og hun gjorde ingen forskel, når hun blev bedt om en sådan tjeneste. Den 18/2 1694 bar hun rakkeren *Christen Nielsens* søn *Jørgen* i Rønbjerg kirke, og den 14/1 1704 stod hun fadder til oberst *Frederik Christian Rantzaus* datter *Sophie Amalie* i Estvad kirke. Blandt ligestillede plejede familien i Estvad præstegård navnlig selskabelig omgang med de skiftende præstefamilier i Sevel, hvor pastor *Villads Johansen Borchsenius* efter sin død 1697 blev succederet af pastor *Jacob Madsen Scharschou*. Da sidstnævnte søster *Marie Madsdatter Scharschou* den 17/2 1701 i Sevel præstegård blev trolovet med afdøde pastor Borchsenius' søstersøn *Johannes Hansen*, kaldet *Borchsenius*, der 3/8 1700 havde fået kaldsbrev til Sahl præsteembede, var det pastor Holst i Estvad, som forrettede denne handling i en kreds af fornemme folk med velb. jomfru *Anne Cathrine Akeleye* samt matrone *Helle Lauridsdatter Roer* fra Stubbergaard i spidsen.³²⁵) Højtideligheden blev også overværet af forpagter *Niels Hansen Raun* og hustru *Marie Sophie Mavors* »paa Vinderup«³²⁶) samt pastor *Jesper Hansen Lund* med hustru (*Marie Hansdatter Balche*) i Haasum, og naturligvis har pastor Scharschous hustru *Johanne Nielsdatter*, pastor Holsts hustru *Susanne Eriksdatter Brunov* og pastor Borchsenius' enke *Maren Diderichsdatter*, der boede i »Præstens Hus«, også været til stede ved denne festlige lejlighed, selv om de ikke nævnes i kirkebogen. Ved tidligere lejligheder (barnedåb) i pastor Borchsenius' tid i Sevel præstegård havde præstefolkene fra Estvad tillige her dyrket selskabelighed med andre fornemme folk fra egnen som velb. *Maren Ulfeld* og forpagter *Frands Mikkelsen Støvring* fra Stubbergaard, *Jens Henriksen* til Østergaard (Aasted sogn) i Salling³²⁷) samt præsterne *Laurids Olsen Breth* med hustru *Else Pedersdatter* fra Skive, *Lars Tygesen* i Sahl og *Søren Rasmussen Malmøe* med hustru *Karen Sørens datter* fra

Ejsing. Dertil kom provsten *Christen Jensens* datter *Anne* i Haderup og præstedatteren *Karen Hansdatter Hvid*, der var datter af den i 1689 afdøde pastor *Hans Gregersen Hvid* i Sevel, hvor hun stadigvæk opholdt sig, samt den gamle »vildhovede« pastor *Diderich Christophersen Maribo* fra Stokkemarke på Lolland, der som pastor Borchsenius' svigerfader på sine gamle dage opholdt sig i Sevel præstegård, hvor han døde 1691.³²⁸) I pastor Scharschous tid kom pastor Holst og hustru Susanne også sammen med andre folk af rang og stand, når barselgilderne blev holdt i Sevel præstegård. Her traf man provsten *Christen Jensen* med hustru og datter *Malene* fra Haderup præstegård samt præsterne *Thomas Henningsen Mariager* fra Bording, *Hans Pedersen Lund* i Rødding (Rødding herred), *Ulrich Christensen (Blichfeld)* fra Thise,³²⁹) *Jochum Sørensen (Bregnholm)* i Vridsted og senere *Peder Frederiksen Kragelund* fra Haderup. Ved de tilsvarende festligheder på Stubbergaard mødte præstefolkene fra Estvad, såvel i forpagter *Frands Mikkelsen Støvrings* tid, som da sønnen *Erik Jacobsen Juel* i 1700 flyttede til denne gård, dels de samme mennesker som i Sevel præstegård, men tillige også andre som velb. *Frederik Christian Rantzau* og hustru velb. *Øllegaard Rodsten* samt forpagter *Christen Poulsen* og hustru *Else Andersdatter Hebo* fra Estvadgaard, velb. oberstinde *Elisabeth Sophie Rantzau* til Tanderup på Thy og forpagter *Mads Jensen Brøndum* på Nørkjær »med flere fornemme Folk«, blandt hvilke naturligvis var de velbyrdige damer *Anne Cathrine Akeleye* og *Maren Ulfeld* på selve Stubbergaard. Hjemme i Estvad omtales i tidens løb en mængde tjenestefolk hos pastor Holst og hustru Susanne. Blandt disse kan nævnes *Christian Henrich Tygesen*, der som omtalt senere blev postkusk på Estvadgaard, men som 1710-1712 og måske længere tjente i Estvad præstegård, og samme år, som pastor Holsts stedsøn *Erik Jacobsen Juel* ægtede *Elsebe Sørensdatter Winter* fra Estvad (se note 162), blev *Peder Winter* og *Anne Christensdatter*, »begge tjenende i Estvad Præstegaard«, gift i Estvad kirke 9/9 1717.³³⁰) Min-

dre heldig var tjenestekarlen *Ole Jensen* fra Østergaard i Mogenstrup, der 30/6 1695 i Estvad kirke blev udlagt som fader til *Maren Christensdatters* søn *Niels* fra Smollerup (Estvad sogn). Det bemærkes i kirkebogen, at barnet »var avlet i Estvad Præstegaard«.

Det barnløse ægtepar i præstegården synes på mange måder at have taget sig af dets slægtninger, som hos pastor Holst og hans hustru Susanne fandt husly og velfærd. Tidligere er omtalt (se Skivebogen 1970, pag. 73), hvorledes præsten tog sig af sin afdøde broders døtre fra Aalborg, hvis moder *Bente Hansdatter* allerede var død 1695. Af disse døtre nævnes *Maren Nicolaisdatter Holst* som fadder i Estvad 1702, men siden rejste hun til Norge, hvor hun 1722 »skal bo i Bergen«. ³³¹) En søn af pastor Holsts afdøde broder pastor *Jens Jensen Holst* i Lime (1685-1695) ved navn *Christoffer Jensen Holst* opholdt sig i Estvad prg. 1711. Han blev 27/6 1715 gift i Kobberup m. *Ide Kirstine Moth* og døde som degn i Hyllested (Sønder-Dyrs herred) 1738. ³³²) Pastor Holsts sted-søn *Erik Jacobsen Juels* stedbørn og egne børn fandt som omtalt (se note 162) ligeledes et godt tilholdssted i Estvad præstegård, hvor desuden *Jens Olufsen Haasum* (»Hosum«), en søn af Limepræsten *Jens Jensen Holsts* datter *Maren Jensdatter Holst* i ægteskab med den i 1714 afdøde pastor *Ole (Oluf) Nielsen Haasum* (se note 138) i Hundborg (1676-1714) i Thy, opholdt sig som »Studiosus« 1715 og omtales smst. som »Monsieur« 1720. Han blev 1721 kapellan i Nors (Hillerslev herred) og giftede sig 1/8 1725 i Sevel kirke med pastor *Scharschous* datter *Anne Cathrine Scharschou* (døbt i Sevel 16/10 1703). Han døde 1734 som kapellan i Thisted og sognepræst i Skinnerup (Hundborg herred), medens hun levede til 1786, da hun døde i Sevel og den 26/4 d. å. blev begravet i sin fødeby.

I modsætning til sin efterfølger pastor *Peder Nielsen Høeg*, der 19/9 1723 af *Anders Pedersen Brønsdorff* på Estvadgaard fik meddelt kaldsbrev til Estvad og Rønbjerg menigheder, når pastor Holst døde eller tog sin afsked, ³³³) førte

sidstnævnte på fortrinlig måde sin kirkebog og veg ikke tilbage for nu og da i samme at give korte, malende skildringer af de begivenheder af embedsmæssig art, som fandt sted i sognene. Således ankom *Christen (Espersen) Dueholm* i Kors-toft (Sevel sogn) »mod Aftenen« den 22/1 1715 sammen med sin kones søster *Anne Jepsdatter* i Bersholm »hid til Præstegaarden med et lidet Drengbarn med Begjæring, som det var heel svagt, at det maatte vorde døbt, som ikke kunde nægtes, oc blev det til Daaben fremholdet af bemeldte Anne Jepsdatter i Bersholm (og) kaldet *Frantz Wilhelm*«, medens *Jens Olufsen Haasum* i præstegården sammen med *Christen Dueholm* stod fadder. Barnet var født hos *Christen Dueholms* i Korstoft som søn af hans svigerinde *Maren Jepsdatter*. Barnefaderen var kvartermester *Menichen Müller* under ritmester *Daniel Ruel d'Eschlaux* i hertug *Carl Rudolph af Württembergs* rytterregiment.³³⁴)

Pastor *Laurids Jensen Holst* døde i Estvad præstegård 1724, og den 12/2 d. å. blev den »velærværdige, meget hæderlige og fornemme, vellærde«, præst nedsat og begravet i Estvad kirke, hvor hans enke *Susanne Eriksdatter Brunov* 28/12 1732 også fandt sit sidste hvilested.

Medens alle disse hændelser og forandringer i forholdene skete på Estvadgaard og Nørkjær samt Stubbergaard og i Estvad og Sevel præstegårde, gik livet sin stille gang i Flyndersø mølle under Hjelms hedes lyngklædte banker. År og dage svandt hen, men ved dag og nat lød mågernes skrig over Flyndersø, medens brusset af vandet over det store møllehjul og kværnenes knarren i møllehuset var et stadigt akkompagnement til dagligdagene, festdagene og dødens høj-tider i møllerens stue.

Mølleren *Mads Christensen* (se Skivebogen 1969, pag. 52 ff.), i hvis tid stampeværket blev indrettet i Flyndersø mølle 1682, og det store matrikuleringsarbejde i samme decennium gik over landet, døde 1696 (b. i Estvad 13/12 d. å.), 49 år, 5 måneder, 2 uger og 3 dage gammel, men da var hans hustru *Maren Svendsdatter* død 7 måneder før (b. i Est-

vad 3/5 1696), 70 år gammel. Umiddelbart før Mads Christensens død havde stedsønnen Svend Povelsen (se Skivebogen 1969, pag. 52 og pag. 57) i en alder af knapt 27 år og endnu ugift den 30/11 1696 af *Frederik Christian Rantzau* på Estvadgaard fået fæstebrev på møllen,³³⁵) hvor søsteren *Maren Povelsdatter* 8/8 1697 nævnes sammen med ham, da de denne dag begge stod fadder i Estvad kirke til *Knud Jensen Leds* datter *Sidsel* fra Bers. Af fæstebrevet fremgår det, at Svend Povelsen mod 26 rd. i indfæstning på livstid skulle nyde og bruge møllen med dens tilliggende agre og eng såvelsom også Toftum jord og eng. Af mølledriften skulle der i rette tid hvert år ydes 44 tdr. mel, »når derom tilsigendis vorder«, og af møllens jord 2 lispund smør, medens den årlige afgift af Toftum var 2 rd. Rantzau ville selv holde møllen vedlige med »Steen og Hyfle«, men vedligeholdelsen af møllens huse skulle fæsteren tage sig af. Endnu manglede der dog en møllerkone i Flyndersø mølle, men det rådede Svend Povelsen bod på, da han 22/8 1697 trolovede sig med *Maren Jensdatter*, der tjente på Estvadgaard, og som den 6/4 1696 nævnes som »*Maren Jensdatter Godrum*« smst. Hun var uden tvivl datter af den i 1689 afdøde *Jens Hansen* (b. i Sevel 1/5 d. å.) og hustru *Maren Pedersdatter* (levede endnu 1705) i Godrum i Sevel sogn. Denne *Jens Hansens* datter »*Maren Jensdatter Godrum*« stod 2/7 1693 fadder i Sevel kirke og nævnes endnu som fadder smst. 25/3 1694. Svend Povelsen og *Maren Jensdatter* blev viet i Estvad kirke 3/10 1697, og i ægteskabet fødtes 8 børn: *Povel* (døbt 29/9 1699), *Maren* (fremstillet 16/5 1701), *Maren* (do. 17/12 1702), *Jens* (do. 6/7 1704, b. i Estvad 7/3 1706), *Else* (fremstillet 14/3 1706), *Jacobe Kirstine* (do. 27/1 1709), *Anne Marie* (døbt 28/9 1710) og *Susanne* (do. 24/6 1712). Sidstnævnte var naturligvis opkaldt efter præstekonen *Susanne Eriksdatter Brunov* (jvf. Skivebogen 1970, pag. 74. Hun stod fadder til 7 af Svend Povelsens 8 børn), medens den ældste *Maren* fik farmoderen *Maren Svendsdatters* navn, og den yngste *Maren*, der 4/1 1739 i kirkebogen kaldes »*Maren Godrum* af Prim-

Bers Hedehus ved Snævringen (Flyndersø). Her boede 1910—1933 fiskeriforpagter Richard Albers (f. i Berlin 18/11 1868, død i Viborg 17/10 1951).

dal«, åbenbart blev opkaldt efter mormoderen *Maren Pedersdatter* i Godrum. Medens Povel Jensen og Maren Svendsdatter hovedsagelig søgte fadderne til deres børn blandt bønderne rundt om i møllens nærhed, viser faddergrupperne omkring Svend Povelsen og Maren Jensdatters børn, at de nye møllefolk helst omgav sig med folk udenfor den almindelige jordbrugende bondestand. Smedene og møllerne følte sig ofte en smule hævet over de hovgørende bønder på datidens fint nuancerede rangstige i landsbysamfundet. I smedien og i møllen mødtes folk af alle slags til kortere eller længere samvær, når smedearbejde skulle udføres eller kornet males. Her udveksledes nyhederne og drøftedes tidens problemer, hvorved smeden og mølleren under samtalerne fik god viden om mange ting og derved bedre kunne give deres besyv med ved anden lejlighed. De havde fingeren på tidens puls og blev

fremtrædende mænd i bondesamfundet, og for møllernes vedkommende var det måske ofte toldkarrets topmål, som bevirkede, at deres økonomiske kår som regel var bedre end bøndernes. Det kunne således nok gå an, at smeden *Jens Nielsen* i Estvad og bonden *Frederik (Sørensen) Munch* i byens største gård³³⁶) var anvendelige som faddere til en enkelt af Svend Povelsens børn (*Anne Marie*), men som en tavs understregning af egen position i samfundet søgtes de øvrige faddere alle på Estvadgaard, Stubbergaard og Nørkjær samt i Skive, Estvad præstegård og Estvad degnebolig. Sønnen Povel Svendsen blev endog båret i kirke af velb. jomfru *Margrethe Urne* (se note 168), og den senere ridefoged på Estvadgaard *Claus Mathisen Bruun* fra Harrestrup med hustru *Mette Pedersdatter* (se note 220) stod åbenbart i et nært forhold til møllefolkene i Flyndersø mølle, hvor også Bruuns efterfølger som ridefoged på Kjærgaardsholm *Laurids Christensen*, degnen *Henrich Lydersen Schröder* og hustru *Maren Mortensdatter* i Estvad, kræmmer *Søren Jepsen* i Skive,³³⁷) *Jacobe Jacobsdatter* fra Estvadgaard med mange flere mødtes til dåbsgilderne. Præceptorerne *Jens (Madsen) Hvas* (se note 251) på Estvadgaard, *Jacob (Jensen) Morsing* (se note 141) på Stubbergaard og senere *Christen Krog* (se note 249) på Estvadgaard synes at have været selvskrevne gæster ved disse lejligheder i møllen. Fint skulle det være, og til sene tider hængte der en vis fornemhed ved Svend Povelsen og Maren Jensdatters efterslægt. Naturligvis blev mølleren og hans kone også i høj grad anvendt som faddere i Estvad og Rønbjerg kirker, når bøndernes eller andre folks børn skulle døbes eller fremstilles til dåbspublikation. På trods af, at ingen af bønderne *Malte Jepsen* og *Jens Christensen* i Bersholm nogensinde stod fadder til nogle af Svend Povelsens børn, var han og hans kone over 10 gange med ved barnedåb i Bersholm. Det nære samkvem mellem denne gård og møllen førte da også til, at to af døtrene fra Flyndersø mølle senere blev gift med to af Jens Christensens sønner i Bersholm, hvorved de blev stammødre til en stor efterslægt i og fra

denne gård.³³⁸) Desuden var Svend Povelsen, hans hustru og deres børn, efterhånden som sidstnævnte blev voksne, faddere til børn rundt om i Estvad og Rønbjerg sogne. Man mødte møllefolkene fra Flyndersø mølle repræsenteret ved dåb af børn fra Smollerupgaard, Bers, Damgaard i do., Estvad by, Estvadgaard, Kisum, Primdal o.s.v., og den 8/8 1704 traf man Svend Povelsen sammen med pastor *Laurids Jensen Holst* i Estvad som forlover for *Morten Pedersen* fra Rønbjerg, da denne i *Peder Nielsens* hus i Hvidbjerg blev trolovet med *Maren Mortensdatter* smst. I forhold til fadderskabet for estvaddegnen *Henrich Lydersen Schröders* børn *Christopher* (11/7 1706), *Gertrud* (22/4 1708) og *Susanne* (15/3 1711),³³⁹ skytten *Diderich Johansens* søn *Johan* (24/5 1705) fra Estvad (se note 155) og ladefogden *Mikkel Sejersens* datter *Kirsten* (22/5 1707) fra Estvadgaard (se Skivebogen 1970, pag. 96) var det endnu mere anseelig, da Svend Povelsen og hans hustru henholdsvis 18/9 1712 og 2/8 1716 var faddere i Rønbjerg kirke til de »velfornemme« mænd *Mikkel (Pedersen) Quistgaards* søn *Peder* og *Hans Jørgensen Møylands* datter *Dorthe Margrethe*, begge fra Nørkjær (se Skivebogen 1970, pag. 93). *Mads Jensen*, der nævnes i Flyndersø mølle 1702-1707, har sammen med mølleren uden tvivl forestået møllens daglige drift, selv om han ikke direkte nævnes som møllersvend. Han må ikke forveksles med den *Mads Jensen* fra Skalmstrup mølle (Feldingbjerg sogn), som 11/12 1701 blev gift (trolovet 30/10 s. å.) i Estvad kirke med »Kocherqvinde(n)« *Maren Povelsdatter* fra Estvadgaard, der måske var identisk med Svend Povelsens yngre søster *Maren* (født 1672. Se Skivebogen 1969, pag. 52). Denne *Mads Jensen* boede 1705 i Skalmstrup mølle under Lundgaards gods.

Som regel holdtes der, indtil møllerens egne børn blev voksne, både karl og pige i møllen. Den 5/11 1699 blev *Maren Marcusdatter* i Flyndersø mølle således offentligt absolveret i Estvad kirke for sit lejermaal med *Peder Jensen Lindholdt*, »som tjente med hende i Møllen.«³⁴⁰) Den 4/9 1707 var det tjenestepigen *Else Jensdatter* i møllen, som udstod

kirkens disciplin for sin forseelse mod det 6. bud sammen med sin medtjener *Ole Nielsen*, og 30/4 1713 måtte *Sidsel Nielsdatter* fra Flyndersø mølle lide samme tort og udlægge *Niels Madsen* i møllen som sin barnefader. Derimod holdt *Terchild Iversen* og *Johanne Madsdatter*, »begge tjenende i Flyndersø Mølle«, pæn trolovelse i Estvad præstegård 23/4 1715 og blev viet i Estvad kirke 3. pinsedag (11/6) s. å. Siden blev deres søn *Mads Terchildsen* (f. i Sønderby i Rønbjerg, døbt i Rønbjerg 15/6 1721) og *Maren Jensdatter* 12/9 1743 »trogiven udi Fløndersø Mølle« før deres bryllup i Estvad 10/10 s. å.³⁴¹⁾

På trods af, at der 4/6 1689 var udkommet en kgl. forordning om, »at herefter ej nogen Destiller-Pander eller Brændevinshatte paa Landsbyer af Bønder maa bruges«, så finder man dog ved registreringen af boet efter Svend Povelsens hustru *Maren Jensdatter* 1733³⁴²⁾ i Flyndersø mølles bryggers »1 gl. Kedel med Hat og Puster« og »1 gl. lille Kobberkedel«, hvilke ting nok kan tyde på, at man i møllen som utallige andre steder rundt om trods gentagne påbud ikke i et og alt har rettet sig efter kgl. majestæts forordning. Når den gærede mæsk af rug, byg, boghvede, spergel o.s.v. efter kogning i kedelen gennem hatten afgav sine klare dråber til den lille kobberkedel, skete dette sikkert ikke blot til opmuntring for møllefolkene selv, men også til rigelig udskænkning blandt møllens gæster. På denne baggrund må det sikkert ses, at den stakkels fordrukne fæstebonde *Stephan Andersen Smed* fra Nørlem i Salling kort efter påske 1715 druknede i mølleåen ved Flyndersø mølle. »Han hafde stedse været en Dranker, Gud gifve han maatte findes blandt de udvalte til Salighed«, var præsten *Jens Lauridsen Blytækkers* skudsmål af og håb for ham i Lem kirkebog.³⁴³⁾ En anden tildragelse for møllens beboere skete den årle torsdag morgen 1. april 1728 med blæst, hagl og sne over markerne, da *Simon Eskesen* fra Kisum, der siden hen i rigt mål selv fik ubarmhjertighed at føle, drev sin hidsige taterjagt forbi Flyndersø mølle mod Smollerupgaard og Hjelm hede. Ridende i sine hosefødder og

Et af natmandsfolkets sidste hytter på egnen lå i Estvad by's sydlige udkant ved vejen til Rønbjerg. Her boede Mads Christian Pedersen („Røde Mads“, født i Kisum 7/4 1854) og Else Cathrine Pedersdatter („Mimme“, født i Vonsild (Gislum herred) 29/6 1836, død i Kisum fattigård 26/5 1916), der begge ses på billedet.

med hoserne hængende ned om knoglerne fik Simon Eskesen under jagten »sønden for Møllen ved en Bæk« øje på en ung tater, som sammen med 3 kvinder og en gammel tater havde logeret hos ham om natten og i løbet af denne benyttet lejligheden til at vride halsen om på hans gårdmand *Morten Poulsens* bedste får. Han nåede at give den unge tater et strøg af sin pisk ved møllens kålhavedige, inden denne sprang ind i haven, hvorfra dog møllersønnen *Povel Svendsen* og »tvende Skrædere« drev ham bort, så han måtte løbe op på banken mellem møllen og Smollerupgaard, hvor han gemte sig i et morads ved bakken. Den næste nat omkom den gamle tater i mishandlet tilstand af kulde ude på Hjelm hede, medens hans 4 ledsagere for denne nat fandt medlidenhed og husly under *Mads Christensens* tag i Stenholm.³⁴⁴)

Af Svend Povelsen og Maren Jensdatters børn blev døtrene

Maren (født 1701), *Jacobe Kirstine* og *Else* gift, henholdsvis 17/5 1722 (trolovet 8/3 s. å.), 9/5 1728 (trolovet 15/4 s. å.) og 16/10 1729 (trolovet 15/9 s. å.), med *Christen Jensen* i Bersholm, *Ole Pedersen Ravnholt* i Ejsing sogn og *Christen Madsen* fra Holstebro, medens de resterende 3 døtre, *Maren* (født 1702), *Anne Marie* og *Susanne* samt sønnen *Povel Svendsen* endnu var ugift ved moderens død 1732 (b. i Estvad 19/10 d. å.). Efter dødsfaldet ankom ridefogden *Anders Jochumsen* fra Estvadgaard sammen med *David Jensen* og *Morten Henriksen* i Estvad for at registrere og vurdere boet. Ved denne forretning får man for første gang et indblik i beboelseshusets indretning med bohøve samt i udhuset med besætning og redskaber. I beboelseshusets »Udestue« (møllegæsternes stue) bestod møblementet hovedsagelig af fyrretræ og her fandtes også husets eneste kakkelovn, medens »Qviststuen« var forsynet med sengesteder af eg og fyr, godt dækket af olmerdug, bolster og vadmelsdyner. I denne stue fandtes tillige en række hollandske fade og tallerkener. I »Udhuset« stod der ikke mindre end 5 heste og 1 føl samt 3 køer, 4 stude, 2 kvier, 14 får, mens 2 vogne, 1 plov og 1 træharve m. m. også var på dette sted. Hele boet blev vurderet til 103 rd. 5 mark og 6 skilling, men når gæld og udgifter blev trukket fra, var der 65 rd. 2 mark og 2 skilling til deling mellem de 7 søskende. Ved skiftets slutning 17/7 s. å. fik sønnen 7 slettedaler og hver af døtrene 14 mark i arv, men allerede før skiftets slutning fik sønnen *Povel Svendsen* 17/5 1733 af kancellisekretær *Johan Severin Bentzon* på Estvadgaard udstedt fæstebrev på møllen og Toftum, som han med en udbetaling på 50 rd. straks og 30 rd. ved faderens fratrædelse skulle nyde, bruge og beholde.³⁴⁵) De årlige afgifter blev fastsat som angivet i faderens fæstebrev af 30/11 1696. Endnu samme år blev datteren *Maren* (født 1702) den 27/9 1733 gift (trolovet 27/8 s. å.) med *Povel Pedersen Primdal* i Rønbjerg, medens sønnen *Povel Svendsen* først 3/6 1736 i Hem kirke ægtede *Anne Margrethe Sørensdatter*, der var født ca. 23/3 1717 som datter af degnen *Søren Nielsen Heegaard* (ca.

1684-1755) og hustru *Birgitte Olufsdatter Hvid* (1693-6/3 1733) smst. Morfaderen *Oluf Christensen Hvid* (ca. 1646-1711) havde fra 19/6 1665 været substitut i Hem for Skive latinskole og boede i et hus på Hem gade, som han selv havde opført, medens faderen *Søren Nielsen Heegaard* («en ustuderet Mand, i sit Levned ulastelig, ligesaa udi Degneembedets Forretninger») fra 1741 blev eneste skoleholder i Hem, Hindborg og Dølby sogne og boede i Dølby degnebolig.³⁴⁶) Endnu i 1736 opløstes søskendeflokken i Flyndersø mølle helt, da døtrene *Anne Marie* og *Susanne* samme dag den 5/8 1736 i Estvad kirke henholdsvis giftede sig med *Henrich Pedersen Nyboe* og *Jørgen Jensen*, af hvilke sidstnævnte var en yngre broder til omtalte *Christen Jensen* i Bersholm, medens førstnævnte synes at have været en søn af hanbjergpræsten *Thomas Henriksen Nyboes* (se note 244) broder *Peder Henriksen Nyboe*, der 14/11 1700 blev gift i Hanbjerg med *Maren Børgesdatter*. *Svend Povelsen* døde i Flyndersø mølle 1741 og blev begravet i Estvad 29/3 d. å., godt 71 år gammel. Under 3 forskellige ejere af Estvadgaard (*Rantzau*, *Brønndorff* og *Bentzon*) i hans tid som møller i Flyndersø mølle havde denne sammen med hovedgården været pantsat ikke mindre end 5 gange (1702, 1706, 1710 (1. prioritet), 1722 (2. prioritet) og 1726), men disse for ejerne så penible økonomiske forhold har næppe på nogen måde spillet en større rolle i møllens daglige liv.

Anders Pedersen Brønndorff og *Beate Sophie Holsts* senere år på Estvadgaard blev ikke for lyse. Til bekymringerne for deres egen slette økonomi kom også problemer og sorger indenfor familiekredsen. Den 15/1 1717 overværede Brønndorff svogeren *Lucas Andersen Nors'* begravelse i Nørlem kirke, og ved sin afrejse fra Kappel tog han gårdens kasse med sig hjem til Estvadgaard, da han påstod, at svogeren og han havde købt den i fællesskab.³⁴⁷) Senere samme år døde også svigersønnen *Henrik Sørensen Kjærulf* på Linderumgaard den 11. september og ægteparrets plejedatter *Kristine Jacobsdatter Brønndorffs* moder *Kirsten Jensdatter Bloch* på

Frijsendal den 30. oktober.³⁴⁸) Enken *Ide Henriksdatter Bugge* på Linderumgaard måtte fragå arv og gæld efter sin afdøde mand, ligesom de efterladte 5 børns morbroder *Hans Henriksen Bugge* til Bøgsted (Asdal sogn, Vennebjerg herred), der var deres formynder, på deres vegne også gjorde.³⁴⁹) Det var Anders Pedersen Brønsdorff, som tog sig af disse erklærings tinglysning på Viborg landsting, og kort tid efter blev Linderumgaard og Egebjerg på auktion solgt til *Christian Ginchelberg*. *Ide Henriksdatter Bugge* flyttede til Hjørring,³⁵⁰) men det synes, at datteren *Beate Kristine Kjærulf* (f. ca. 1709), som var opkaldt efter sin mormoder, kom til Estvadgaard, idet hun 25/2 1725 sammen med sin mors halvbroder *Henrich Severin Brønsdorff* stod fadder i Estvad kirke til sognets nye præst *Peder Nielsen Høegs* datter *Adelheid Magdalene*.³⁵¹) I 1721 var det Anders Pedersen Brønsdorffs broder *Severin Pedersen Brønsdorff* (b. i Skibsted 21/6 1748, 81 år gl.) til Randrup og Kongstedlund, som stod i pengeforlegenhed,³⁵²) og henholdsvis 1723 og 1724 døde de 2 brøders broder *Jacob Pedersen Brønsdorff* (død på Hostrup 14/1 1723) og søster *Dorthe Pedersdatter Brønsdorff* (b. i Ølgod 8/9 1724) på Lindbjerggaard. Sidstnævntes mand *Laurids Christensen Vesterhof* overlevede hende til 1729, da han 17/5 d. å. også blev begravet i Ølgod.³⁵³) Af andre fortrædeligheder kan nævnes, at Brønsdorff som ejer af jordegods i Sevel sogn sammen med flere andre i disse år var indblandet i en strid mellem *Anders Rosenkrantz* til Landting og major *Frederik Schested* til Rydhave om retten til tørvegrøft og lyngslet i Herrup hede.³⁵⁴) *Rosenkrantz* ejede Herrupgaard (se note 289) og mente sig derfor alene berettiget til brugen af nævnte hede, hvorfor han i 1715 forbød andres brug af samme. Det var dog måske mere Anders Rosenkrantz' store lidenskab for parforcejagt end tørvegrøften og lyngsletten, som gjorde, at han ville have heden for sig selv,³⁵⁵) men da Rydhaves ejere gennem mange år netop havde hentet deres fornødne ildebrændsel og lyng her, var der således lagt op til en retssag. Der blev nedsat en kommission til at afgøre

striden, og da »Herrup Hede er fællig for ganske Sevel sogn«, og Sehested ved lovfaste vidner 2. og 3. oktober 1716 for kommissionen havde bevist, at Rydhave hovedgård i 40 år til tørvegrøft og lyngslet ukæret havde benyttet heden sønden og vesten for Herrupgaard, og det »baade Sønden og Norden den Alvej, som gaaer fra Herrup til Schau (Skave) østen Sommerdahl«, faldt 16/8 1717 den dom, at Rydhave hovedgårds ejere efter »saa mange Aars Hævd« stadigvæk til fornødenhed havde ret til både »Ildebrand og Lyngslet« i Heden. Dette udfald huede naturligvis ikke Rosenkrantz, som indankede sagen for højesteret. Til dennes behandling og dom i sagen 21/11 1719, som fandt sted under forsæde af kong *Frederik IV*, mødte prokuratorerne *Hans Jacob Heltlund* og *Dines Leth* på henholdsvis *Rosenkrantz* og *Sehesteds* vegne. Desuden var til rettergangen indstævnet de øvrige participanter i heden, som var *Christen Linde* til Volstrup, pastor *Jacob Scharschou* i Sevel, *Erik Jacobsen (Juel)* og *Jens Sørensen* på Stubbergaard, *Anne* og *Mette Knudsdøtre* i Hedegaard (Sevel sogn), *Søren Nielsen Blytækker* i Sevel, samt lige mænd i Mundbjerg (Sevel sogn), »saa vidt dennem udi Sagen kunde vedkomme«, regimentsskriver *Anders Rask* på Gudum kloster, (som repræsentant for ryttergodset), brigadér *Hans Eiffler* til Tanderup på Thy og *Anders Brønsdorff* på Estvadgaard. Højesteret dømte, at kommissionsdommen af 16/8 1717 burde stå ved magt, og desuden skulle *Rosenkrantz* erstatte major *Sehesteds* sagsomkostninger med 100 rd., hvilket beløb *Sehesteds* hustru *Birgitte Sofie Sehested* på sin mands vegne gav kvittering for i Viborg 18/4 1722. Som kirkeejer havde *Brønsdorff* pligt til at holde sine kirker vedlige (se note 311), men naturligvis medførte denne pligt udgifter og andre besværligheder, som dog skulle opvejes af sognebeboernes kirketienere. I 1719 lod han Fly kirke reparere, og under arbejdet skete der 18/5 d.å. den sørgelige begivenhed, at murermester *Jacob (Jens ?) Thomason* styrtede ned på kirkens stengulv og dræbtes. Hans gravsten med en ejendommelig indskrift på vers findes nu ved kirkens ind-

gang.³⁵⁶) På trods af reparationen 1719 havde biskop *Søren Lintrup* i Viborg (1720-1725) dog en del at indvende, da han den 13/11 1722 fra et besøg hos pastor *Peder Frederiksen Kragelund* i Haderup rejste til Kopperup og mødte Brønsdorff ved Fly kirke, som han ved denne lejlighed ønskede at visitere.³⁵⁷) Han fandt da, at taget på den østre side af tårnet var brøstfældigt og en del brædder blæst af, men Brønsdorff forsikrede ham, at han allerede havde købt nye til reparationen af skaden. Endvidere var »Porthuset« ved kirkestættten ganske forfalden, men Brønsdorff mente, at dette hus var ganske unødvendigt, da kirken lå lige ved byen, og der af den grund kunne blive plads nok andre steder til de kirkesøgendes heste og vogne. Ankommet til Kopperup ankede bispem over, at selve tårnet på den ene side var i forfald, hvortil kom at klokken for et stykke tid siden var faldet ned og gået i stykker, hvilke Brønsdorff viste ham under det påfølgende besøg på Estvadgaard. Brønsdorff havde dog ladet en anden lille klokke hænge op i stedet for den ødelagte, men denne kunne man næppe høre, hvilket sognets beboere var meget fortrydelige over, så Brønsdorff måtte love, at han ville lade den gamle klokke omstøbe og hænge op igen.³⁵⁸) En måned tidligere var bispem søndag aften den 11/10 »efter Maaltid« kørt fra Viborg til pastor *Lucas Nielsen Steenstrup* i Vridsted præstegård for dagen efter at holde visitats. Under denne fandt han, at kirken var temmelig vedligeholdet, men udbygningen på den nordre side var nedbrudt og brugt til indrettelse af et våbenhus. Dette var der ikke noget at sige til, men grus og grundsten af den nedbrudte udbygning lå endnu på kirkegården, og disse ting burde føres væk.³⁵⁹) Kirkebogen var i orden, og man må beklage, at præsten *Niels Christian Nielsen Nyboe* ikke sørgede for at få denne gamle bog reddet ved præstegården og kirkens brand 54 år senere. Ved denne ulykke gik en stor del af Vridsted og Fly sognes personalhistorie før 1776 tabt for steds.

På Vridsted kirkes vegne fæstede Brønsdorff 19/5 1723 den omtalte ager på Vrove mark (se note 233) til *Jacob Chri-*

stensen i Vrove. Denne ager havde *Laurus Skaaning* smst. hidtil haft i brug, men han agtede at opgive dette fæste til 1/1 1724.³⁶⁰)

Efter 10 års forpagtning af Nørkjær flyttede *Hans Jørgensen (Meyland)* som omtalt i begyndelsen af 1723 til Kvistrup i Gimsing sogn. Hans efterfølger på Nørkjær blev *Christen Hansen Friis*, der 1722 havde været ridefoged på Rydhave.³⁶¹) Han var født 12/12 1688 som søn af sognepræst *Hans Mortensen Friis* og hustru *Else Baggesdatter* i Vilslev (Gørding herred) og hørte således til den kendte slægt *Friis* fra Ribe (se Skivebogen 1967, pag. 113, nr. 26). Hans fars forældre var borgmester *Morten Lassen Hillerup* og hustru *Ingeborg Christensdatter Friis* i Ribe, men hele den store børneflokk fra Vilslev præstegård antog navnet *Friis* efter farmoderen. Ikke mindre end 5 af *Christen Hansen Friis'* brødre blev præster, og blandt disse var *Laurids Hansen Friis* (1692-1743), der 6/12 1722, muligvis under påvirkning på rette sted af broderen på Rydhave, blev beskikket til sognepræst for Ørre og Hodsager menigheder. Selv havde *Christen Hansen Friis* været ridefoged på Bramminge (Bramminge sogn, Gørding herred), hvor han nævnes i denne stilling 1714 og 1718, inden han kom til Rydhave.³⁶²) Han blev den 8/6 1723 gift i Taarup kirke (Fjends herred) med *Kirstine Andersdatter* (død på Nørkjær, b. i Rønbjerg 12/9 1726), søster til forpagter *Christen Andersen* på Taarupgaard (Fjends herred), der 1727 købte Lundgaard i Gammelstrup sogn. *Christen Hansen Friis* havde formodentlig allerede før sit bryllup overtaget forpagtningen af Nørkjær, hvor sønnerne *Hans* (døbt i Rønbjerg 22/3 1724, b. i Rønbjerg kirke 17/5 s. å.) og *Anders* (døbt i Rønbjerg 9/5 1725) blev født. Som faddere til disse børn nævnes bl. a. pastor *Laurids (Hansen) Friis'* hustru (*Anna Thomasdatter Bording*) fra Ørre, pastor *Peder Nielsen Høegs* hustru *Kristiane Amalie Schovendahl* i Estvad, forpagter *Christen Andersen* med hustru fra Taarupgaard, seigneurerne *Gravers Andersen* og *Niels Andersen* på Lundø, mademoiselle *Elisabeth (Lisbeth) Jo-*

hansdatter (Borchsenius) i Sahl præstegård³⁶³) og mademoiselle *Anne Marie* fra Kjærgaardsholm. Efter sin hustrus død flyttede Christen Hansen Friis fra Nørkjær, og han nævnes som »forrige Forpagter paa Nørkiær«, da han 24/4 1727 af sekretær *Johan Severin Bentzon* på Estvadgaard fik skøde på Halborg (Hk.: 5-4-2-2. Fæster: *Johanne Simonsdatter*) i Hem sogn.³⁶⁴) Den 28/6 1729 blev han i Lading (Sabro herred gift med *Johanne Kirstine Pedersdatter Panderup* (f. i Skjoldelev præstegård (Lading sogn) 15/4 1705, død på Lundgaard 12/4 1781, b. i Fly kirke 1/5 s. å.), datter af pastor *Peder Jensen Panderup* og hustru *Mette Pedersdatter Brandt* i Lading og søster til pastor *Michael Thomsen Berings* hustru *Mette Pedersdatter Panderup* i Vrove. Christen Hansen Friis købte 1730 Lundgaard af svogeren Christen Andersen, hvilken gård hans efterslægt besad til 1808. Han døde på Lundgaard 23/9 1749 (b. i Fly kirke 1/10 d. å.).³⁶⁵) Efter *Christen Hansen Friis'* afrejse fra Nørkjær, der »svarer, naar den har været forpagtet, 300 Rd.«,³⁶⁶) kom der ingen ny forpagter på gården, idet sekretær Bentzon drev den »under egen Brug«.³⁶⁷) I de følgende år levede der da udelukkende tjenestefolk under Estvadgaard på Nørkjær. Således nævnes 1727-1728 ladefogden Christen Lauridsen som boende her,³⁶⁸) og i 1743 hedder det, at sekretær Bentzons enke *Friderica Lovisa Glud* holdt »en Hyrde og en Hyrdedreng om Sommeren« på gården.³⁶⁹) Da amtmand *Christian Teilmann* (se note 319) den 10/4 1745 kom til Nørkjær for at syne gården i anledning af skiftet efter fru *Bentzon*, født *Glud*, havde ladekarlen *Thomas Thomasen* netop aftenen forud forladt stedet, da »her var optorsken«, og taget til Estvadgaard, men endnu fandtes der dog på gården 2 røgttere, nemlig *Søren Eskesen*, der ville kvittere tjenesten til påske (18/4) s. å., og *Jens Knudsen*, som forblev her »for at vogte Kvæget i Sommer«. Han var ikke »lejet for nogen vis Løn, men plejede hans Formænd som Dreng at nyde hvert Halvaar 1 Rdl. 7 Mark«. Ved samme lejlighed tales der på Nørkjær om »Laden«, »Det store Fæhus«, »Det andet Fæhus«, og »et lidet

Under Estvadgårds yndefulde herligheder henhører Flyndersø, der stadig er tiltrækkende som udflugtsmål, såfremt vejret skikker sig, hvorimod den også til tider kan henligge aldeles menneskeforladt, når her er barskt, snart med tåge, snart med ruskregn eller strid blæst farende over lyngbakkerne, ud i søen og pisker skumklædte bølger op af de grå vande.

Huus til Rygterne der paa Stedet«. Først efter ca. 1750 kom der atter mere Liv på Nørkjær.

Når *Anders Pedersen Brønsdorff* gennem de forløbne år på trods af alle sine vidtløftige jordegodskøb, misvækst og stedse stigende skatter havde kunnet hænge ved Estvadgaard så længe, skyldtes det sikkert kong *Frederik IV.s* omtalte moratorium af 3/10 1711, der værnede ham mod alle kreditorer, så længe krigen varede. Efter fredspræliminærene i Stockholm 15/3 1720 blev freden efter 11 års krig endelig

sluttet på Frederiksborg slot den 3/7 s. å., og dermed var tiden inde for opfyldelsen af kreditorernes krav på den forarmede herremand på Estvadgaard, og de lod ikke vente længe på sig.

Som omtalt (Skivebogen 1970, pag. 98) havde Anders Pedersen Brønsdorff allerede 1709 afhændet Linderumgaard og Egebjerg til svigersønnen *Henrik Sørensen Kjærulf*, men grundet på dennes vanskelighed med at fremskaffe købesummen (ca. 24.000 rd.) trak det i langdrag med den endelige skødeoverdragelse. Da Kjærulf efter hæderlige anstrengelser omsider havde fået betalt 17.000 rd. til Brønsdorff, leverede han det midlertidige skøde til denne, for at Brønsdorff skulle lade det tinglæse. Dette undlod han, og følgen blev, at Kjærulfs kreditorer faldt over ham, da han intet havde, hvormed han kunne hjemle sin ejendomsret til det gods, som han havde sat i pant. Der blev da 10/7 1715 nedsat en kgl. kommission, der skulle prøve på at forlige parterne eller i tilfælde af, at dette mislykkedes, pådømme sagen. Kommissionen bragte den 26/9 s. å. et forlig i stand, som gik ud på, at Kjærulf til førstkommende snapsting skulle betale 4.000 rd. og give Brønsdorff en obligation på de resterende 3.000 rd. Det lykkedes ikke for Kjærulf at udrede de 4.000 rd. til tiden, og en ny kommission blev da nedsat, som 23/3 1717 i Hobro ved dom udvirkede, at Brønsdorff 8/4 s. å. udstedte endeligt skøde til Kjærulf, hvilket skete 5 måneder før denne døde.³⁷⁰)

Foruden forskelligt strøgods ejede Brønsdorff nu kun Estvadgaard, Nørre-Elkjær og halvdelen af Eskjær (se note 245) med disse godsbesiddelsers underliggende bøndergods og tiender. Hans voksende gæld til alle sider trykkede stedse hårdere, da landejendommenes værdi på grund af de store skatter under krigen faldt. Med voksende gæld og svindende formue måtte sammenbruddet komme. Alt, hvad Brønsdorff i løbet af få år havde samlet, blev i løbet af endnu færre år splittet for alle vinde, medens han som en forarmet mand omkring nytår 1726 sammen med sin hustru og søn måtte forlade Estvadgaard.

I forbindelse med købet af det udbudte rytter- og kron-gods i Haderup, Sevel, Sahl, Borbjerg, Lyby, Hvidbjerg og Brøndum sogne 1717 havde Brønsdorff 17/4 1719 efter de ved plakaten af 22/8 1716 forkyndte købevilkår udstedt en panteobligation på 1953 rd. 34 sk. med pant i det købte gods til kgl. majestæt.³⁷¹⁾ Denne obligation blev dog indløst, men til gengæld stiftede Brønsdorff 1721 et lån på 1.070 rd. hos velædle *Christopher de Hemmer* til Revsnæs (Komdrup sogn, Hellum herred) mod pant i de 9 gårde i Dommerby samt de 2 gårde og 1 hus i Fly, som han 1716 havde købt af justitsråd *Helverskov*. Pantebrevet blev underskrevet i Viborg 10/4 nævnte år i nærværelse af seigneur *Poul Iversen Wilholt* til Aastrup (Sankt Hans sogn, Vennebjerg herred) og kancelliråd *Jesper Jespersen* til Høgholt (Hørnsted sogn, Horns herred).³⁷²⁾ Sidstnævnte havde været gift med *Anders Pedersen Brønsdorffs* første hustru søster *Karen Ejlersdatter Holm* (død 1707), og en datter af dette ægteskab *Kirstine Margrethe Jespersen* var fra 1718 omtalte *Christopher de Hemmers* hustru. Da Brønsdorff under snapstinget i Viborg 12/4 1723 kun kunne betale 500 rd. af de 1.070 rd., han skyldte *de Hemmer*, blev han samme dag nødt til at udstede et nyt pantebrev på 1.000 rd. med 2. prioritets panterettighed i det samme gods til *de Hemmers* svigerfader kancelliråd *Jespersen*.³⁷³⁾ Som interesserede tilskuere ved dette pantebrevs udstedelse var foruden kancelliassessor *Lucas (Jensen) Kjærulf*, der et par måneder før ved tvangsauktion havde købt Nørre-Elkjær, også kancellisekretær *Johan Sevrin Bentzon* til Brorupgaard ved Slagelse, der begge som hajer efter det synkende skib lurede på bytte. Måske var Bentzon mest interesseret, da Brønsdorffs gældsbrief på 6.000 rd. af 19/4 1710 (se Skivebogen 1970, pag. 98) til hans moder *Christiane Glud* (død på Skjærsø 11/7 1724) med 1. prioritets panterettighed i Estvadgaard, Flyndersø mølle og bøndergodset i Estvad sogn trods de forløbne 13 år aldrig var blevet indløst. Brønsdorffs gæld til *de Hemmer* og *Jespersen* blev ikke betalt, og den 12/4 1724 blev han endog nødt til i Viborg for 3. gang at lade

de omtalte 2 gårde i Fly (Lerpøtgaard og Herregaard) pantsatte tillige med Ørbækgaard (købt sammen med Estvadgaard 1710), Bækgaard (do.), Mosegaard (do.), Storgaard (købt til Estvadgaard af *Rantzau* 1671), Vestergaard (købt af *Seerup* 1718) og herligheden (Hk.: 2-3-2-1 9/24) af Gammel Baggessaard (Bondeskylden købt af kronen 1717 og herligheden købt af *Seerup* 1718) smst., hvortil kom de 3 gårde i Aakjær (Nørgaard (Hk.: 5-6-2-0), Melgaard (Hk.: 6-0-3-0) og Søndergaard (Hk.: 5-7-2-2), alle 3 gårde købt sammen med Estvadgaard 1710), 3 gårde og 1 hus i Trevad (Vridsted sogn) og endelig Fly og Vridsted sognes kirke-tiender for 2.861 rd. 3 mark til assessor *Peder Tøgersen Lasson* til Rødslet (Vadum sogn, Kjær herred).³⁷⁴) Disse penge tilhørte Peder Lassons afdøde søster *Elisabeth Tøgersdatter Lassons* (død 1714) børn med kommerceråd *Hans Sørensen Benzon* (død 1715) til Sohngaardsholm (Nørre-Tranders sogn, Fleskum herred), og de blev nu af Peder Lasson på hans myndlingers vegne udlånt til Brønsdorff. Denne havde en halv snes dage før (2/4 1724) afstået sin halvpart af Eskjær hovedgård med underliggende bøndergods til sønnen *Peder Andersen Brønsdorff*.³⁷⁵) Da Brønsdorff naturligvis ikke var i stand til at kunne bringe sine gældsforpligtelser til *de Hemmer*, *Jespersen* og *Lasson* ud af verden, og der var faldet såvel hjemtings- som landstingsdom i sagen, blev Lerpøtgaard og Herregaard samt det omtalte hus (Hk.: 0-0-1-2. Fæster: *Peder Lauridsen*) i Fly og de 9 gårde i Dommerby af *Jespersen* på egne vegne og efter *Christopher de Hemmers* forlangende den 27/7 1725 stillet til offentlig auktion i vintapper *Sivert (Pedersen) Harchs* hus i Viborg. Ved denne auktion blev de nævnte gårde og huset af herredsfoged *Christian Nielsen Kold* i Harrestrup³⁷⁶) og herredsskriver *Peder Mathiesen* i Finderup³⁷⁷) solgt til omtalte *Lucas Kjærulf*, der, efter at *de Hemmer* og *Jespersen* 10/4 1726 havde approberet salget, den 24/4 1727 fik meddelt auktionsskøde på dette bøndergods.³⁷⁸)

Fra ca. 1680 havde Hørmedled i Fly hørt under Landting i Ejsing sogn, og da *Niels Linde* til Landting og Kjær-

gaardsholm (se note 251) ved skøde, dateret Kjærgaards-
holm 4/8 1730,³⁷⁰) mod 2.000 rd., hvilket beløb han var
»bleven fornøjet med«, afhændede denne gård sammen med
Haugaard, Østergaard, Kudal, Toftgaard, bondeskylden af
Gammel Baggessaard og do. af Svalegaard smst. til *Johan
Severin Bentzon* på Estvadgaard, må dette bøndergods med
undtagelse af Hørmedled ved Brønsdorffs økonomiske for-
lis være kommet under Landting. Ved *Bentzons* køb af dette
gods kom de nævnte gårde i Fly således tilbage til Estvad-
gaard, hvortil af nyt kom Hørmedled, der ikke før havde
hørt under gården. Dog måtte Bentzon for et lån på 6.000
rd. den 9/4 året efter bl. a. (se senere) også pantsætte dette
gods i Fly sammen med 6 huse smst. til den udsvævende rit-
mester *Geert Ditlev* (kaldet *Didrich*) *Levetzau* til Tjele og
Vingegaard.³⁸⁰)

For at frigøre det bøndergods i Fly (undtagen Lerpøtgaard
og Herregaard der 27/7 1725 var blevet solgt til *Lucas
Kjærulf*), Aakjær og Trevad samt Fly og Vridsted sognes
kirketiender, som Brønsdorff 12/4 1724 havde pantsat til
Peder Tøgersen Lasson til Rødslet, og i hvilke besiddelser
Jesper Jespersen til Høgholt nu havde en 2. prioritet, ud-
stedte Bentzon 9/4 1726 et pantebrev på 5.900 rd. til Las-
son,³⁸¹) for hvilket beløb han pantsatte Estvadgaard, Fly-
ndersø mølle og hovedgårdens bøndergods i Estvad sogn.
Om hensigten med denne transaktion vedrørende Lassons
pantegods i Fly og Vridsted sogne skriver Bentzon, at han
ved tid og lejlighed »til min Skadesløshed« ville søge at få
dette solgt og anvende »Pengene derfor til min fornødne
Brug«. ³⁸²) Et sådant salg viste sig dog ikke let at få bragt i
stand. Ved den første auktion, som han foranstaltede 9/8
1726, måtte han lade hammerslaget falde på sit eget bud,
hvorfor han efter udstedt proklama af 25/3 1727³⁸³) lod af-
holde den næste auktion på Estvadgaard 12/4 s. å. Heller
ikke ved denne, hvor højeste bud blev på 3.139 rd. 2 mk.
7 sk., blev godset solgt, så han den 19/12 1727 måtte ud-
stede et nyt proklama³⁸⁴) om salg af samme ved en 3. auk-
tion, berammet til 23/1 1728. Denne dag kl. 10 slet troppede

da herredsfoged *Christian Kold* fra Mønsted og herredsskriver *Jochum Lynderup* (*Lyndorph*) fra Viborg op på Estvadgaard for at foretage den ønskede auktionshandling. For at de »betidelig« kunne være på Estvadgaard hin januar-morgen, havde Bentzon ladet dem vide, at hans vogn skulle møde dem for »dem hid at befordre«. Mærkværdigvis var Bentzon selv fraværende denne dag, og det kan formodes, at han var rejst til sin gård Brorupgaard ved Slagelse, hvilken han netop på den tid prøvede på at få solgt.³⁸⁵) Ved auktionen på Estvadgaard blev han imidlertid repræsenteret af sin ridefoged *Morten Andersen Qvistgaard*, der efter *Peder Kjeldsen* havde tiltrådt denne stilling ca. 1/5 1727, ligesom Bentzons frue *Friderica Lovisa Glud* også var nærværende. Desuden var justitsråd *Jesper Jespersens* fuldmægtig *Christian Foss* fra Høgholt mødt op for på sin husbonds vegne at varetage dennes 2. prioritets panterettighed i det omhandlede gods, som ialt var på 65-2-3-2 hartkorn bønderkods og 39-1-2-2 hartkorn kirketiender. Straks ved auktionens åbning fulgte budene slag i slag. Forvalter *Søren (Andersen) Kjærulf* fra Gjemsø kloster i Norge bød straks 3.200 rd., hvorpå fulgte *Morten Andersen Qvistgaards* bud på Bentzons vegne: 3.220 rd. *Kjærulf*: 3.230 rd. osv. Da *Kjærulfs* bud var nået op på 3.500 rd., »blef Lius eftter Frue Bentzens Begjæring andtendt og da gjort Bud« af *Qvistgaard* på 3.600 rd. Ved et bud på 3.620 rd. ville *Kjærulf* ikke mere, hvorpå *Christian Foss* på *Jespersens* vegne straks bød 3.650 rd., »og som hand ved Liusets Udslukkelse, da det udbrændte af sig self, blef dend høyestbydende«, fik han hammerslaget,³⁸⁶) men først 9/4 1728 udstedte *Kold* og *Lynderup* i Viborg auktionsskøde på det købte gods til justitsråd *Jespersen*.³⁸⁷)

Herligheden af *Svalegaard* (købt 1718 af *Seerup*) sammen med gården i *Agerbæk* (købt 1717 af kronen) og *Lille Spaabæk* (købt 1719 af *Iver Thomassen* i *Nørre Hvam*) i *Nørre Omme sogn* synes ved *Brønsdorffs* økonomiske forlis at være kommet til *Jens Madsen Hvas* til *Tulsted*, der også havde fordringer på ham.³⁸⁸)

Segl med stejlende hest fra 3/11 1746 for Christen Nielsen Skyum på Svansøgaard, tidligere ridefoged på Estvadgaard. I 1753 solgte han Svansøgaard og flyttede til Skive, hvor han 1756 fik borgerskab som købmand i Vestergade (nu A/S Andr. Andersens kornhandel).

Brønsdorffs panteobligation på 2.000 rd. af april 1711 til Estvadgaards tidligere ejer *Frederik Christian Rantzau* var som omtalt blevet indløst 1717, men stadigvæk må Brønsdorff have haft et økonomisk mellemværende med Rantzau, og efter dennes død på Rodstenseje 1724 var det hans enke *Øllegaard Rodsten*, som ved Brønsdorffs fallit måtte varetage familiens interesser. Ved udlæg i Brønsdorffs bøndergods fik hun tilkendt forskelligt jordegods i Sevel sogn, hvortil kom visse tiendeydelser af Hvidbjerg og Brøndum sogne. Efter kontrakt afhændede hun ved skøde, dateret Rodstenseje 4/5 1727, fra sig og sine arvinger alt dette til Bentzon på Estvadgaard.³⁸⁹) Det tilkendte bøndergods i Sevel sogn bestod af Damgaard og et hus (Hk.: 0-2-1-1/2. Fæster: *Knud Christensen*) i Sevel by, 1 hus (Hk.: 0-1-0-0. Fæster *Hans Svenningsen*) i Søgaard,³⁹⁰) Hjelm Møllegaard (Hk.: 1-5-1-2. Fæster: *Lars (Christensen) Winter*. Jvf. note 330), *Thomas Andersens* gård (Hk.: 3-7-2-2) og *Christen Erichsens* gård (Hk.: 1-3-3-0) i Mogenstrup samt hartkornet

(0-3-3-0) af *Thomas Jensens* gård smst., de 3 gårde i Sepstrup (Søndergaard (Hk.: 6-5-2-1. Fæstere: *Christen Christensen* og *Jørgen Christensen*), Melgaard (Hk.: 7-0-0-2. Fæstere: *Niels Nielsen* og *Mads Christensen*) og Vestergaard (Hk.: 5-7-3-1. Fæstere: *Lars Nielsen* og *Christen Ibsen*)) samt Krejlgaard (Fæster: *Lars Andersen*). Damgaard i Sevel by var i 1727 beboet af bønderne *Christen Larsen* (Fæstebrev fra Rantzau 26/4 1706), landmilitssoldat 1703 og stamfader til den senere *Frandsenslægt* i Sevel, og *Niels Christensen* (Fæstebrev fra Brønsdorff 18/4 1721), født i Trandum og udtjent kavalerist i kgl. majestæts hær.

Angående Hvidbjerg og Brøndum sognes tiendeydelser fik *Henrich Severin Brønsdorff* som omtalt 1722 af professor *Sevel* skøde på kongetienden af hver af de 2 sogne, men da han sammen med faderen blev drevet ud over fallittens rand, blev disse ydelser åbenbart delvis tilkendt fru *Øllegaard Rodsten*, idet hun ved omtalte skøde af 4/5 1727 afhændede Hvidbjerg sogns kongetiende og Brøndum sogns rug- og havretiende til Bentzon på Estvadgaard, der i forvejen havde Estvad sogns konge- og kirketiende, medens Rønbjerg sogns tiender af samme art synes at være tilgået *Lucas Kjørulf* (død 1739), da hans enke *Sophie Dorthea Möinichen* 15/5 1743 for 200 rd. og 10 speciedukater skødede Rønbjerg kirke til byfoged *Peder Dorschæus* i Skive.³⁹¹⁾

Svansøgaard (Hk.: 5-0-2-2), liggende i den vilde hede længst mod syd i Skive sogn, synes ligeledes at være tilfaldet *Lucas Kjørulf*, idet hans enke ved skøde af 10/4 1744 afhændede dette sted til Estvadgaards tidligere ridefoged *Christen Nielsen Skyum* (*Schyom*). Gården, der fra gammel tid havde hørt under hovedgårdens bøndergods, lå fra midt under krigen (ca. 1716) øde og ubeboet hen, medens dens marker i udyrket tilstand groede til med ukrudt og lyng. Disse forhold blev først ændret af *Christen Skyum*, som efter sit køb opbyggede gården og, som han skriver 3/11 1746, »nogenledes faaet Jorden i brugbahr Stand« igen, »men jeg ej til Dato har kunnet avle sønderlig mere, end jeg og de til Avlingens Fortsættelse holdende Folk kan fortære«. ³⁹²⁾ Ved

en landmålingsforretning 9/6 1731 synes man at have været optaget af at få skellet mellem Fly gårdes fælles hede og Svansøgaards enemærker fastlagt, hvilket også tyder på, at Svansøgaard på det tidspunkt ikke længere hørte under Bentzons godsområde.³⁹³)

Ved Brønsdorffs fallit prøvede også amtsforvalter (1719-1765) *Andreas Mikkelsen Lund* i Skive at sikre sig sit tilgodehavende hos Brønsdorff og vist mere til. Han må ved indførsel i fallitboet have overtaget Nørkjær og Estvadgaards underliggende bøndergods i Rønbjerg sogn, hvortil kom gods i Hem, Skive og Dølby sogne. Da han åbenbart ikke magtede denne overtagelse, lånte han 1900 rd. af velb. frøken *Ingeborg Reedtz*,³⁹⁴) og for at hun kunne være forsikret om »skadesløs Betaling«, udstedte han 10/4 1726 i Viborg et pantebrev til hende på det nævnte beløb med pant i Nørkjær, Vester Lidegaard (Fæstere: *Willum Hansen* og *Michel Nielsen*), Vejlgård (Fæstere: *Gregers Pedersen* og *Poul Jørgensen*), Hvinhule (Fæster: *Knud Sørensen*), Primdal (Fæster: *Poul Pedersen*), Sønderby (Fæstere: *Terchild Iversen* og *Jens Ovesen*), Risgaardsted (Fæster: *Michel Laurssen*), de 6 gårde i Rønbjerg by med 3 gadehuse smst. og »een, som Natmanden beboer«. Pantet omfattede tillige Halborg (Fæster: *Iver Christensen Skinchel*) i Hem sogn, Lund (Fæster: *Poul Jensen*) i Skive sogn, Dølbygaard (Hk.: 9-1-1-0. Fæster: *Eske Madsen*), Trustrupgaard (Fæster: *Oluf Jensen*), hvoraf halvdelen var øde, samt *Laur Madsens* gård (Hk.: 7-3-2-0) i Øxenvad i Dølby sogn.³⁹⁵) Det nævnes udtrykkelig i pantebrevet, at det var af alt dette hartkorn, gælden på de 1.900 rd. »rejser sig«. Bentzon må imidlertid have indløst denne gæld, da han ved det omtalte pantebrev af 9/4 1731 sammen med andet bøndergods og tiender også pantsatte dette gods til ritmester *Levetzau*.³⁹⁶) Denne sidstnævnte pantsætning omfattede dog ikke Halborg, som Bentzon i 1727 havde afstået til sin tidligere forpagter på Nørkjær *Christen Hansen Friis*. Hartkornsansættelserne i 1731 set i forhold til dito 1726 røber, at Hvinhule i mellemtiden var blevet tillagt bønderne i Vejlgård, og

endvidere ses, at denne gård i tiden mellem 1731 og 1733 (Estvadgaards lægdsrulle) med yderligere tillæg af jord fra Rønbjerg by er blevet delt i Over og Neder Vejlgård, hver med samme hartkorn (4-5-3-1). I dette tidsrum blev Risgaardsted på tilsvarende måde lagt til Sønderby, og efter forskellige hartkornsomlæg fik hver af de 2 bønder i denne gård 4-4-3-2¹/₂ hartkorn, medens de 6 mænd i Rønbjerg by hver måtte nøjes med 2-7-3-2. På samme tid fik også bønderne i Estvad og Kisum byer, Hesselbjerg, Sepstrup samt Damgaard i Sevel deres hartkorn udlignet, medens det tilsvarende, rimeligvis på Brønsdorffs foranstaltning, allerede var sket i Bers før skødeudstedelsen 1710 (se note 233). Med denne rationalisering i form af hartkornsudligninger fulgte Brønsdorff og især Bentzon tidens løsen på jordegodsområdet, idet beregningen af bøndernes ydelser derved blev lettere for godsbesidderne, men for en senere tid gjorde disse udligninger identifikationen af de enkelte gårde i landsbysamfundet mere vanskelig.

Som det ses, brød alt sammen for Brønsdorff i disse år. Fra 1721, til han måtte forlade Estvadgaard ved nytårstid 1726, var livet for ham en uafbrudt række af pengevanskeligheder, lån, pantsættelser og deraf følgende ydmygelser. Han havde ikke forstået at rebe sine sejl i tide, og derfor blev forliset uundgåeligt. Den 10/4 1704 havde han ved købet af Nørre-Elkjær udstedt en obligation på »en anseelig Capital« med pant i samme gård til kancelliråd, senere gehejmeråd, *Niels Nielsen Benzon* til Vaar (se Skivebogen 1970, pag. 68), der døde 1709. Denne obligation var aldrig blevet indløst, og den 27/8 1721 opsagde gehejmerådens søn, kammerjunker *Jacob Nielsen Benzon*, kapitalen til udbetaling. Da ingen betaling skete, blev gældsspørgsmålet henholdsvis 20/11 og 19/12 1722 ført frem til dom på hjemtinget og landstinget. Resultatet blev, at Nørre-Elkjær måtte stilles til auktion og blev den 5/2 1723 for 13.800 rd. solgt til omtalte justitsråd *Lucas Kjerulf* i Viborg.³⁹⁷) En anden gammel gæld hidrørte fra et pantebrev på 2.100 rd. med pant i forskelligt strøgods i Vendsyssel, som Brønsdorff 10/4

1713 i Viborg havde udstedt til salig *Christen (Laursen) Hobros* enke *Maren (Henrichsdatter) Grotum* i Aalborg.³⁹⁸) Imidlertid havde *Maren Grotum* 1720 giftet sig med stiftamtmand *Gotfred von Pentz* smst., og da pantebrevet efter 9 års forløb stadigvæk ikke var blevet indløst, måtte *Brønsdorff* 4/4 1722 udstede et nyt pantebrev på beløbet med pant i godt 84 tdr. hartkorn strøgods i *Kjær* og *Hvetbo* herreder til *von Pentz*.³⁹⁹) Da dette pantebrev heller ikke blev indløst, lod stiftamtmanden sagen gå til dom på Viborg landsting 12/10 1725, og efter et af ham 17/12 s. å. udsendt proklama blev der 5/2 1726 afholdt auktion over pantegodset i seigneur *Anders Hegelunds* hus i Aalborg.⁴⁰⁰)

Hårdt trængt så *Brønsdorff* sig nødt til den 22/4 1722 i Viborg at låne 2.600 rd. af rådmand *Erich Jensen* i Aalborg, for hvilket lån denne fik 2. prioritets panterettighed i *Estvadgaard*, *Flyndersø mølle* og alt bøndergodset i *Estvadson* samt *Estvad sogns* konge- og kirketiende efter fru *Christiane Glud* med dennes 1. prioritets panteret.⁴⁰¹) Efter dette lån fulgte de allerede omtalte lån med pantsætninger til kancelliråd *Jesper Jespersen* til *Høgholt* (12/4 1723: 1.000 rd.) og assessor *Peder Tøgersen Lasson* til *Rødslet* (12/4 1724: 2.861 rd. 3 mk.) samt sønnen *Henrich Severin Brønsdorffs* panteforskrivning på ialt 1.100 rd. (10/8 og 20/8 1724) til *Hans Jørgensen Meyland* på *Kvistrup*. Dertil kom afståelsen 2/4 1724 af halvparten af *Eskjær* til sønnen *Peder Andersen Brønsdorff*,⁴⁰²) der i egen pengeforlegenhed 11/4 s. å. måtte udstede et pantebrev på 6.000 rd. med pant i gården til oberst *Frederik Christian Rantzau* til *Rodstens-eje*.⁴⁰³) Omkring 1. september s. å. døde søsteren *Dorthe Pedersdatter Brønsdorff* på *Lindbjerggaard*, og endnu samme efterår (2/10. Se note 210) forelå protesten fra plejedatteren *Kristine Jacobsdatter Brønsdorffs* mand *Jens Madsen Hvas* på *Frijsenborg*.⁴⁰⁴) Under alle disse økonomiske bekymringer, sorger og skuffelser søgte *Brønsdorff* og fik 16/12 1724 kgl. bevilling til at nyde udsættelse af sine kreditorers forfølgelse indtil terminen 11/6 1725,⁴⁰⁵) og i kontributionsregnskabet for 1725 noteredes ikke uden grund, at

»Anders Brønsdorff til Estvadgaard er udi slet Tilstand, hvor over han ikke kan betale sin Skatterestance«.

Den 23/6 1725 underskrev Brønsdorff sit sidste fæstebrev, der var til bonden *Simon Christensen* i Kisum på den gård i Tastum (Hk.: 4-3-0-1), som *Søren Ibsen* sidst påboede og rømte fra,⁴⁰⁶ og den 27/7 s. å. lod *Jesper Jespersen* til Høgholt som omtalt i Viborg holde auktion over sit og sviger-sønnen *de Hemmers* pantegods i Fly og Dommerby sogne. Brønsdorffs dage på Estvadgaard nærmede sig deres afslutning. Efter sin året før afdøde moder *Christiane Glud* havde *Johan Severin Bentzon* til Brorupgaard 1. prioritets pant i gården, og den 22/8 1725 blev det ved en plakat bekendtgjort, at Estvadgaard med Flyndersø mølle og gårdens endnu underliggende bøndergods den 17/10 s. å. kl. 10 slet skulle »sælges og forhandles« i salig *Laurids (Christensen) Arctanders* hus i Viborg.⁴⁰⁷ Denne auktion førte dog ikke til noget salg, og ved en ny plakat dagen efter blev det da kundgjort, at 2. og 3. auktion skulle holdes den 5. og 19. december s. å. i seigneur *Niels Coldings* hus i Skive.⁴⁰⁸ Det blev Bentzon der som 1. panthaver fik hammerslaget, men for at klare overtagelsen måtte han 9/4 1726 udstede en obligation på 5.900 rd. med pant i Estvadgaard, Flyndersø mølle og gårdens bøndergods til *Peder Tøgersen Lasson* til Rødslet.⁴⁰⁹

Omkring nytår 1726 flyttede *Anders Pedersen Brønsdorff* med hustru *Beate Sophie Holst* og søn *Henrich Severin Brønsdorff* fra Estvadgaard til Nibstrup (Brønderslev sogn, Børglum herred), som ejedes af hans svoger *Jesper Jespersen* til Høgholt. Det siges, at han den sidste tid på Estvadgaard var så fattig, at han måtte give pastor *Peder Nielsen Høeg* i Estvad 6 spanskrørsstole i pant for et lån på 12 rd.⁴¹⁰ På Nibstrup fik han og hans hustru samt sønnerne *Peder Andersen Brønsdorff* til Eskjær og *Henrich Severin Andersen Brønsdorff* 18/3 1729 »Beneficium paupertatis« (Begunstigelse på grund af fattigdom)⁴¹¹ til at sagsøge Beate Sophie Holsts søn af første ægteskab *Hans Henriksen Bugge* til Bøgsted (Astrup sogn, Vennebjerg herred) angående hans

fordringer på de midler, som hans moders stedfader forpagter *Peder Jensen* på Vorgaard (Voer sogn, Dronninglund herred) og hendes moder *Anna Jørgensdatter Hald* (død 1728) havde efterladt sig samt også de fordringer, han stillede i forbindelse med Anders Brønsdorffs formentlige formynderskab for ham. Sagen synes dog at være endt med et forlig, og endnu samme forår var familien flyttet til Holstebro, hvor den havde til huse hos kapellanenken *Maren Knudsdatter Schram*.⁴¹²⁾ Herfra førtes også stridigheder. Brønsdorffs steddatter *Margrethe Cathrine Henriksdatter Bugge* havde efter sin første mand *Niels Rasmussen Overgaard*s død 1722 ved et nyt ægteskab 1723 bragt Kvistrup til sin anden mand amtsforvalter *Jens Voigt* i Skanderborg. Denne havde 30/7 1727 udstedt en obligation på 1.000 rd. til omtalte *Anna Jørgensdatter Hald*, men efter hendes død 1728 blev det nødvendigt 23/5 1729 at lade ham indstævne for landstinget for at få beløbet udbetalt.⁴¹³⁾ Samme år var det også, at sønnen *Henrich Severin Brønsdorff* havde sine besværligheder med panteforskrivningen af 10/8 og 20/8 1724 til forpagter *Hans Jørgensen Meyland* på Kvistrup. Kort tid efter drog familien atter til Vendsyssel, hvor Brønsdorffs stedsøn *Hans Henriksen Bugge* ved kontrakt af 30/8 1729 overlod den gården Vandsted (Sankt Hans sogn, Vennebjerg herred),⁴¹⁴⁾ og her døde *Anders Pedersen Brønsdorff* 7/3 1733 og blev begravet i Ugilt kirke. Sønnerne *Peder* og *Henrich Severin Brønsdorff* fragik 10/4 s. å. arv og gæld efter ham,⁴¹⁵⁾ og den 25/7 1733 blev der holdt auktion over hans ejendele.⁴¹⁶⁾ Sønnen *Henrich Severin Brønsdorff* døde samme år (september) »ganske uformodentlig hastig« som prokurator i Hjørring,⁴¹⁷⁾ medens hans moder døde december 1734, sandsynligvis på Vandsted, og blev begravet ved sin mands side i Ugilt kirke. Hendes søn af 1. ægteskab *Hans Henriksen Bugge* til Bøgsted og hendes afdøde mands søn af 1. ægteskab *Peder Andersen Brønsdorff* til Eskjær fragik 25/6 1735 arv og gæld efter hende.⁴¹⁸⁾ Ved *Anders Pedersen Brønsdorff*s død havde Estvadgaard i 8 år været i den nye ejer *Johan Severin Bentzons* besiddelse, og godsets

undergivne bønder havde forlængst følt dennes hårde åg over sig. Rimeligvis ønskede de sig mange gange tilbage til den tid, da Brønsdorff havde været deres nådigherre. Vel havde han haft store økonomiske besværligheder på Estvadgaard og kunne alene af den grund have følt sig fristet til at behandle sine fæstebønder hårdt, men nogen brutalitet og ondskab mod dem fra hans side hører man intet om. Det blev kancellisekretær Johan Severin Bentzon, som kom til at tegne sig i Estvadgaards historie som den onde herremand, om hvem ikke meget godt kan siges.

(Fortsættes)

308. Tgl. på Viborg landsting 24/8 1719.

309. Herskabet på Estvadgaard havde oprindelig 2 stole i Estvad kirke med 3 påmalede våben, under hvilke initialerne *L. R.* (*Lisbeth Rosenkrantz*), *K. F. R.* (vel *Kristian Frederik* (*Frederik Kristian*) *Rantzau*) og *H. W.* (*Helle Urne*) stod med forgyldte bogstaver, men i 1696 lod *Frederik Christian Rantzau* opsætte et pulpitur i kirken med hans og fru *Øllegaard Rodsten* samt fru *Helle Urne* og *Frantz Rantzau*s våben. Jvf. *Erik Pontoppidan*: *Den Danske Atlas*. Tomus V. 2. Bind. 1769. Pag. 814-815.

Da Danmarks første antikvariske tegner *Søren Pedersen Abildgaard* (1718-1791) i 1772 gennemrejste egnen, kom han den 3/8 d. å. til Viborg og derfra videre til Staarupgaard, »hvorfra jeg bestilte Vogn til Estvad, men blev af Staarup Fogit allene befordret til Skive«. Om besøget i Estvad kirke fortæller han i sin endnu bevarede rejsedagbog (*Nationalmuseet*), at der på skolestaderne sås »F. Ø. Rotsteens, F. C. Rantzovs, T. Wrnes, S. T. Rantzovs Vaaben. Paa øverste Stole Stader staar Lene Rosenkrantzes, Frantz Rantzovs og Helvig Urnes Vaabner og Navne. Samme Vaaben og Navne staar paa en liden Altertavle, opsat paa den sydlige Væg i Kirken, hvilken Tavle har tilforn været brugt i et Capel paa Gaarden. Paa den største Klokke kunde jeg allene komme til at se Aars Tallet 1579. Den mindre var det ikke muligt at komme til«. Om Altertavlen skriver han, at den var »med Fløie og af catolsk Billed-Værk«, og at den »forestiller i Midten Christi Korsfæstelse og Jordefærd. I Fløi Dørrerne Apostlerne, nederst paa Tavlen nogle beskadigede smaa Helgen Billeder«. Fra Estvad gik *Abildgaard*s rejse videre til Sevel, hvorfra han den 15/8 tog til Landting og Ejsing. Han var derpå i Sahl og tog den 18/8 fra Landting til Hanbjerg Hovgaard, hvorfra han efter besøg på Rydhave tog videre vest på.

310. *Frederik Christian Rantzau* skænkede en smuk sølvkalk og disk med hans og fru *Øllegaard Rodstens* navne og våben til Vridsted kirke, men disse ting blev ødelagt ved kirkens brand 26/8 1776.

311. I det gamle testamente (3. mosebog, 27, 30-33) omtales tienden af »landets sæd og træernes frugt« og af »hornkvæg og småkvæg« som

helliget herren, men endnu i 1068 skrev tyskeren *Adam af Bremen*, at de danske præster til hans forargelse stadigvæk ikke indkrævede tiende. Det var først ca. 1125, at *kirketienden* blev indført i Danmark, og bl. a. ved hjælp af de midler, som denne tiende indbragte, rejstes de mange stenkirker rundt om i riget. 1180 skete *Absalons* mislykkede forsøg på at indføre *bispetiende* i Skåne, og det var ikke før 1443, at denne tiende blev påbudt i Jylland og på Fyn. Alle faste ejendomme skulle hvert år yde en tiendedel af ejendommens kornavl og en tiendedel af ejendommens husdyrforøgelse i dette år (se note 288) til kirken og gejstligheden, og i forbindelse med disse afgifter talte man om *korntiende* og *kvægtiende*. Før reformationen deltes tienden med $\frac{1}{3}$ til bispem, $\frac{1}{3}$ til kirken og $\frac{1}{3}$ til præsten. Ved reformationen tilegnede kongen sig bispetienden, som derefter kaldtes *kongetiende*, medens *kirketienden* skulle tjene til vedligeholdelse af kirken og tilfaldt kirkens ejer, som dog havde ret til at beholde, hvad der blev tilovers. *Præsetienden* tilfaldt præsten som en del af hans løn. Kongetienden var særlig upopulær, fordi den ydedes, uden at man fik noget som helst vederlag for den. For *kirketienden* og *præsetienden* havde man dog brugen af kirken og betjening af præsten. De 3 tiendeydelser (konge-, kirke- og præsetienden), der hver for sig deltes i 2 former (korn- og kvægtienden), og som ofte omsattes til pengeafgifter, var stadigvæk genstand for køb og salg, indtil tiendeafløsningen fandt sted efter lov af 15/5 1903.

312. Rentekammeret 2212, 200. Jvf. Kronens Skøder. 4. bind. 1950, pag. 283. Det kgl. skøde blev udstedt på Frederiksberg slot 23/6 1721.
313. Rentekammeret 2245, 123.
314. Skødet af 19/11 (!) 1722 blev udstedt i København og tgl. på Viborg landsting 20/11 s. å. *Hans Just (Sørensen) Sevel* (født i Viborg 1694. Se *Erico Pontoppidano: Marmora Danica. Tomus I. Pag. 308 f.*), der døde som sognepræst i Asminderød (Lyng-Kronborg herred) 1728, var sønnesøn af sognepræst *Knud Jørgensen Kolding* i Sevel (1650-1670) og hustru *Margrethe Hansdatter Kjær* (f. ca. 1628 som datter af sognepræst *Hans Hansen Kjær* og hustru *Karen Jensdatter Borch* i Ringkøbing, død i Sevel 26/5 1687). Farmoderen havde 1. gang været gift med sognepræst *Søren Christensen Gjødstrup* i Sevel (1643-1650). I 1. ægteskab blev hun moder til sognepræst *Christen Sørensen Sevel* (f. ca. 1649) i Darum (1674-1703) og provsten *Christen Jensens hustru Karen Sørensdatter* i Haderup (Se Viborg landstings skøde- og panteprotokol 7/9 1707), medens hendes søn af 2. ægteskab *Søren Knudsen Sevel* (f. i Sevel 1653), der 1680-1711 var præst ved Viborg domkirke, døde som præst ved Vor Frue kirke i København 1720. Fra ham og darumpræsten stammer slægterne med slægtsnavnet *Sevel*.
315. Pantebrevet af 10/8 1724 med »min kjære Fader Anders Brønsdorff, paa hvem Simmelkiær Skiøde er stillet«, som vitterlighedsvidne blev udstedt på Estvadgaard og tgl. på Viborg landsting 5/10 1724. Dito af 20/8 1724, se stævningen 1729 (note 316).
316. Stævningen blev tgl. på Viborg landsting 21/4 1729 og forkyndt på *Anders Pedersen Brønsdorffs* bopæl hos *Maren Knudsdatter Schram* i Holstebro, da man vidste, at *Henrich Severin Brønsdorff* sidst havde haft tilhold der. For en ordens skyld blev den 20/4 1729 også for-

- kyndt på Estvadgaard, hvor den nye ridefoged *Morten Andersen Qvistgaard* »for Herskabet tilstod« at have hørt den.
317. Skødet af 4/5 1764 blev underskrevet i Viborg af *Jørgen Billeschou* og tgl. på Viborg landsting 11/7 s. å.
318. Bersholm lå fra gammel tid (se Skivebogen 1969, pag. 41) i østkan-kanten af Bers kær, vest for vejen fra Bers til Korstoft og Mogenstrup. Gårdens oprindelige beliggenhed røbes nu kun af en ganske svagt hævet, firkantet plads, hvor der undertiden kan opløjes murbrokker, men voldstedet er så udjævnet, at dets oprindelige karakter ikke umiddelbart lader sig fastslå (jvf. *J. P. Trap: Danmark. 5. udgave. 22. bind. 1965, pag. 298*). Senere blev der ved siden af voldstedet bygget en dobbeltgård, og først langt senere blev denne ud-flyttet og delt i 2 enkeltgårde med ca. 600 meters afstand, øst for omtalte vej.

Bersholmslægten har boet i Bersholm fra før 1600-tallets midte, men dens direkte mandslinie i gården begynder 2/6 1696, da *Jens Christensen* (b. i Estvad 18/4 1737) fra Fly blev gift (trolovet 18/9 1695) i Estvad kirke med *Jep Maltesens* datter *Anne Jepsdatter* (døbt 3/9 1676, b. 2/4 1732) i Bersholm. Hun hørte til den gamle Bersholmslægt, idet *Jep Maltesens* moder *Maren Jepsdatter* (f. ca. 1609, b. 26/3 1695) i Bersholm, der var gift 2. gang med *Jørgen Christensen* (b. 12/10 1690) fra Dueholm i Sevel sogn, i sit 1. ægteskab med *Malte NN.* foruden omtalte *Jep Maltesen* (f. ca. 1644) også havde sønnen *Peder Maltesen* (gift i Rønbjerg 20/10 1695 med *Inger Christensdatter Smed* fra Kisum) samt døtrene *Maren Maltesdatter* (gift i Estvad 28/5 1665 med *Knud Simonsen* i Øxenvad) og *Anne Maltesdatter* (gift i Estvad 17/6 1677 med *Niels Olesen* i Ugelstrup i Ryde sogn).

Jep Maltesens søn *Malte Jepsen*, der var tvillingbroder til *Anne Jepsdatter*, giftede sig ca. 1700 (Balling kb. begynder 3/4 1701) med *Bodil Jepsdatter* fra Balling Vesterby, der var søster til *Maren Jepsdatter*, som 1701 blev gift med *Søren Christensen* i Bilgrav (Balling sogn). I ægteskabet fødtes 5 børn, *Jeppe* (døbt 8/5 1701), *Peder* (døbt 18/6 1702), *Niels* (døbt 21/10 1703), *Maren* (døbt 13/4 1705), og *Kirsten* (døbt 25/4 1707), alle født i Bersholm. Fadderne til disse børn fortæller noget om familiens omgangskreds. Foruden slægtningerne i Salling, *Søren Bilgrav* og hustru samt *Christen Christensen Plovson* fra Balling Vesterby, optrådte møllefolkene i Flyndersø mølle, præstesønnen *Erik Jacobsen Juel* fra Estvad præstegård, *Mads Jensen Brøndums* hustru *Else Marie Dons* fra Korstoft (se Skivebogen 1970, pag. 82) og en enkelt gang endog velb. *Helvig Barbara Rantzau*, der på det tidspunkt (1703) ejede Bersholm (se Skivebogen 1970, pag. 67 f.). Senere boede Malte Jepsen et stykke tid i Bilstrup (Skive land-sogn), hvorfra han 13/8 1713 i Skive kirke blev offentligt absolveret, fordi han i nogle år havde holdt sig fra alterens sakramente. Kort tid efter døde han og blev den 24/9 1713 begravet på Estvad kirke-gård.

På det tidspunkt (1696), da *Anne Jepsdatter* ægtede *Jens Christensen*, vist søn af *Christen Pedersen* (»*Christen Kirkegaard*«). Se Skivebogen 1922, pag. 9) og hustru *Karen Madsdatter* i Svalegaard i Fly, levede hendes forældre *Jep Maltesen* (b. 27/12 1699) og hustru

Dorthe Jepsdatter (f. ca. 1633, b. 21/3 1700) endnu og havde foruden *Anne Jepsdatter* også den endnu ugifte søn *Malte Jepsen* samt døtrene *Karen Jepsdatter* (døbt 6/10 1678, levede endnu i Korstoft 7/9 1732 (Sevel kb.)) og *Maren Jepsdatter* (døbt 4/7 1680) hjemme hos sig. *Karen Jepsdatter* blev 2/10 1698 gift i Estvad kirke med *Christen Jensen Skytte* (f. ca. 1658) i Korstoft (se note 174) og efter hans død 1701 (b. i Sevel 29/6 d. å.) den 6/6 1702 gift 2. gang (trolovet 26/10 1701) i Sevel kirke med *Christen Espersen Dueholm* (levede endnu i Korstoft 7/9 1732). Deres søn *Jeppe Christensen* (døbt i Sevel 17/4 1707, b. smst 12/12 1784) fortsatte slægten i Korstoft. *Anne* og *Karen Jepsdatters* søster *Maren Jepsdatter* trolovede sig 1/5 1701 med den ca. 13 år ældre *Michel Nielsen* i Hesselbjerg, men denne forbindelse blev hævet af tamperretten i Ribe 17/12 1704, hvorefter *Michel Nielsen*, der kom til at bo i Vester Lidegaard (Rønbjerg sogn), den 7/6 1705 trolovede sig (gift i Rønbjerg 4/10 1705) med *Inger Madsdatter* fra Vejlgård. *Maren Jepsdatters* senere eventyr med kvartermester *Menichen Müller* skete 1714 (se side 55), da denne med det danske auxiliærkorps efter afslutningen af den spanske arvefølgekrig ved freden i Utrecht 11/4 1713 just fra Braband var kommet tilbage til Danmark.

I *Jens Christensen* og *Anne Jepsdatters* ægteskab fødtes flere børn, hvis faddere fortæller noget om *Jens Christensens* slægt og venner i Fly, hvis ældste kirkebog brændte ved Vridsted kirke og præstegårdens brand 26/8 1776 (se Skivebogen 1924, pag. 151 ff.). Faderen *Christen (Pedersen) Kirkegaard* i Fly stod 1697 fadder til sin sønnesøn *Christen Jensen*, der blev opkaldt efter ham, og 3/4 1712 samt 1715 henholdsvis til børnebørnene *Maren* og *Mette*, men desuden drog *Jakob (Pedersen) Bjerregaard* og hustru *Maren Christensdatter, Christen Poulsen (Mørch)* og hustru *Mette* m. fl. over åen til barne-dåb i Estvad kirke, hvor de mødtes med andre faddere som seigneur *Anders Madsen Bering* fra Korstoft (1709. Se Skivebogen 1970, pag. 83), ridefogderne *Claus Mathisen Bruun* (se note 220) og *Peder Kjeldsen* fra Estvadgaard, præstekonen *Susanne Eriksdatter Brunov* og madame *Elsebe Winter* (se note 162) fra Estvad m. fl.

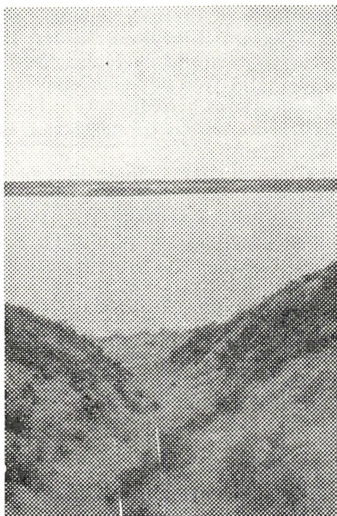
Af børnene fra Bersholm blev *Dorthe* (døbt 26/12 1699), *Karen* (dkf. 18/2 1703) og *Mette* (døbt 30/6 1715) indgiftet i andre af datidens fremtrædende slægter. *Dorthe Jepsdatter* giftede sig 17/9 1731 med *Jørgen Christensen* fra Dueholm i Sevel sogn, *Karen Jepsdatter* 2/7 1736 med *Jens Christensen Raee* af den udbredte *Raaeslægt* i Fly og *Mette Jepsdatter* 12/6 1743 med *Mads Willsen* fra Fly. Af sønnerne *Christen Jensen* (døbt 24/6 1697, b. 13/4 1766), *Jeppe Jensen* (døbt 11/2 1706, b. i Sevel 10/5 1778) og *Jørgen Jensen* (døbt 17/3 1709, b. 16/6 1768) havde først *Christen Jensen* og faderen *Jens Christensen* i fællesskab fæstet på Bersholm, hvor de nævnes som fæstebønder 1724, men siden fik *Jørgen Jensen* fæstet på faderens halvdel af gården. De 2 brødre *Christen Jensen* og *Jørgen Jensen* giftede sig henholdsvis 17/5 1722 og 5/8 1736 med møller *Svend Povelsen* og hustru *Maren Jepsdatters* døtre *Maren Svendsdatter* (dkf. 16/5 1701, b. 13/3 1785) og *Susanne Svendsdatter* (døbt 24/6 1712, b. 26/2 1782) fra Flyndersø mølle, hvis broder *Povel Svendsen* (døbt 29/9 1699) smst den 7/5 1749 som enkemand i Ørslevkloster kirke ægtede *Bodil An-*

- dersdatter* (f. i Fusager, døbt i Gammelstrup 17/10 1717), med hvem han var blevet trolovet i Hejlskov præstegård 27/3 s. å. Dennes søster *Karen Andersdatter* (f. i Fusager, døbt i Gammelstrup 25/5 1711, b. i Sevel 19/3 1786) havde den 17/6 1744 i Gammelstrup kirke ægtet Christen Jensen og Jørgen Jensens broder *Jeppe Jensen*, som blev bosat i Pilgaard i Sevel by. Den 27/10 1746 blev *Niels Christensen* »i Bersholm« (f. ca. 1717, b. 5/2 1782) gift (trolovet 22/9 s. å.) med Christen Jensen og Maren Svendsdatters datter *Anne Marie Christensdatter* (døbt 18/2 1725, død 18/5 1809), hvilket ægtepars ældste barn, datteren *Birthe*, blev døbt i Estvad kirke 1/1 1747. Det var Niels Christensen som sammen med Jørgen Jensen havde Bersholm i fæste, da gårdens salg til Estvadgaards kloster 1764 fandt sted.
319. *Ole Degn*: Livet i Ribe 1560-1700 i samtidiges optegnelser. 1971. Pag. 92 f. og 200.
- Ingeborg Jesdatter Mulvads* søster *Dorthe Jesdatter Mulvad* (f. i Ribe 14/9 1686) var ved fasteren *Ingeborg Christensdatter Mulvad* og dennes mand *Christian Christiansen Farvers* testamente af 28/11 1690 gjort til universalarving efter dem, men da hun opførte sig dårligt. bedrev utugt og derpå egenmægtigt indgik ægteskab med en anden mand, ophævedes dette testamente, og et andet blev oprettet 26/10 1708, hvilket atter ændredes 13/1 1723 (Jyske Registre 23, 300, nr. 162 og do. 26, 357, nr. 47). Sidstnævnte gjorde kancellisekretær *Christian Teilmann* til Skrumsager (Sønder-Bork sogn, Nørre-Horne herred), der var søn af Ingeborg Christensdatter Mulvads søster *Johanne Marie Christensdatter Mulvad* (f. i Ribe 29/9 1683) i ægteskab med *Hans Nielsen Teilmann*, til eneste Livsarving. Se *J. Bloch*: Stiftamtmand og Amtmænd. 1895. Pag. 140.
320. *Christen (Madsen) Buch* blev 26/4 1721 af *Niels Ibsen* kaldet til sognepræst i Mejrup (Jyske Registre 26, 53, nr. 66) efter *Jacob Jensen Morsing* (se note 141) og flyttede 1738 til Almind (Lysgaard herred), hvor han døde 1747.
321. Tgl. på Viborg landsting 14/12 1720.
322. Rentekammerets ekspeditionsprotokol 18, 115, nr. 44.
323. Rentekammeret. Aarhus og Ribe stifters kontor. Kommuniserede kgl. resolutioner og reskripter, nr. 5.
324. *Dorthe Margrethe Majlund (Meyland)* og *Jørgen Billeschou* var næstsøskendebørn, idet sidstnævntes moder *Maren Pedersdatter Rosenmeyer Mulvad*, gift med pastor *Peder Hansen Billeschou* i Engom (Hatting herred), var en datter af omtalte pastor *Peder Christensen Mulvad* i Ringive (se side 50).
325. Pastor *Johannes Hansen*, kaldet *Borchsenius*, der døde i Sahl 2/5 1726, var født ca. 1669 som søn af pastor *Villads Johansen Borchsenius'* søster *Elisabeth Johansdatter Borchsenius* (f. i Viborg 1638, død i Galtrup på Mors 10/5 1691) i ægteskab med forpagter *Hans Sørensen* af Blistrup (Blistrup sogn, Morsø Sønder-herred). Vielsen fandt sted i Sevel kirke 3/8 1701, *Marie Madsdatter Scharschou* døde hos sin søn pastor *Jens Johansen Borchsenius* (født i Sahl 1/6 1707) i Dale i Lysier i Norge 23/5 1747 (Se Personalhistorisk Tidsskrift, 6. række, V. bind, pag. 266). En datter *Else Johansdatter Borchsenius* (dkf. i Sahl 25/9 1702) blev 24/7 1727 gift med faderens efterfølger pastor *Johan Budtz* i Sahl, en anden datter *Lisbeth Johansdatter*

- Borchsenius* (døbt i Sahl 2/9 1703) var 1728-1730 fadeburspige på Estvadgaard, og en tredje datter *Marie Anne Johansdatter Borchsenius* (døbt i Sahl 10/5 1706, b. i Hanbjerg 22/4 1792) blev 24/9 1733 gift i Sahl med seigneur *Peiter Hermansen* (død 1780) på Vinderup, siden i Hanbjerg (talrig efterslægt).
326. Se note 263. Endvidere *Albert Leth & G. L. Wad: Meddelelser om Dimitterede fra Herlufsholm 1565-1875. 1875. Pag. 66-67.*
327. *Jens Henriksen* var søn af landstingshører, senere borgmester i Viborg, *Henrik Jensen* og blev 1675 skriver på Nørlyng herreds ting. I 1685 købte han Østergaard i Aasted sogn i Salling, som han havde til 1694. I sit ægteskab med *Mette Eriksdatter Torm (Torum)* af den ældre slægt *Torm* blev han stamfader til den yngre slægt med dette slægtsnavn. Se *P. Engelstoft: Dansk biografisk Leksikon. XXIV. Pag. 200.*
328. Se note 151. Bind III, pag. 197 f. Svigersønnen *Villads Johansen Borchsenius* i Sevel synes at have været en lyrisk betonet mand. Hans sans for naturstemninger røbes, da sønnen *Diderich* en søndag morgen (7/2) 1691 blev født i Sevel præstegård. Den 46-årige præst indførte denne fødsel i kirkebogen ved at skrive, at barnet kom til verden »om Morgenen, som Dagskiæret først saacs paa Himmelen, som kunde være mellem 5 og 6 Slet«. Denne korte beskrivelse af naturens morgenbelysning hin vinterdag over Sødalen og Hjelm hedes mørke flade leder tanken hen på tipoldebarnet digteren *Christian Withers* skildring af den sommermorgen omkring år 1800, da hans moder *Johanne Dorothea Villadsdatter Borchsenius* bar sin lille dreng på armen ud på højen i Fensmark præstegårdshave for at lade ham nyde solopgangen pragt over det lyse, sydsjællandske landskab omkring Vester Egede by, hvilket syn siden fik digteren til at skrive: »Lidt efter lidt kom Solen frem og det Skuespil, som saa mange Tusinde Poeter forgæves have søgt at beskrive, oprulledes for mit barnlige Øje«. *Christian Withers* morfader *Villads Gabrielsen Borchsenius* var præst i Husby (Vends herred) og søn af sevelpræstens søn, ridefoged *Gabriel Esaias Borchsenius* (f. i Stokkemærke 2/7 1688) på Astrup (Bjergsted sogn, Skippinge herred).
329. I Sevel kirkebog nævnes han 29/1 1705 som »*Hr. Ulrich* i Gretrup«.
330. *Elsebe Sørensdatter Winter* og *Peder Winter* var ikke i slægt med hinanden. *Peder (Christensen) Winter* hørte til *Winterslægten* i Søgaard (Sevel sogn) og blev døbt i Sevel 3/8 1693 som søn af *Christen Pedersen Winter* og hustru *Maren Jensdatter*. Han og *Anne Christensdatter* tjente begge i Estvad præstegård, da de 9/9 1717 blev gift (troløvet 2/6 s. å.) i Estvad kirke, hvor deres søn *Christen* blev døbt 26/9 s. å.
331. Dueholm, Ørum og Vestervig klostrets amtsskifteprotokol, pag. 70. Registreringsforretning af 13/5 1722 i boet efter *Reinholdt Jensen Holst* (se note 143), der døde i Styvel (Hvidbjerg sogn på Thyholm).
332. *Ida Kirstine Moth* var datter af kapellan (1686-1703), senere sognepræst (1703-1729), i Kobberup *Christen Mortensen Scheel* og hustru (gift 21/4 1686) *Mette Pedersdatter Bering* og født, før Kobberup sogns ældst bevarede kirkebog begynder 30/1 1687. Hun blev opkaldt efter biskop (1673-1693) *Søren Sørensen Gluds* hustru *Ida Kirstine*

- Moth* (død 1689) i Viborg, søster til kong *Kristian V.*'s elskerinde, grevinden af Samsøe, *Sophie Amalie Moth*. På tilsvarende servile måde opkaldte pastor Scheel i 1701 sin søn *Bartholomæus Deichmann* efter Viborg stifts daværende biskop (1700-1712) af samme navn.
333. Jyske Registre 26, 121, nr. 159.
334. Se note 128. Jvf. note 318.
335. Estvadgaards fæsteprotokol 1719-1818, fol. 7.
336. Se note 233.
337. *Søren Jepsen Kræmmer* blev 19/12 1709 gift i Skive med *Maren Mortensdatter*.
338. Se note 318.
339. Degnen *Henrich Lydersen Schröder* (f. ca. 1669, b. i Estvad 27/2 1729), hvis moder *Anne Knudsdatter* (f. ca. 1639) og fader *Lyder Heinrichsen Schröder* henholdsvis døde i Estvad 1706 (b. 6/1 d. å.) og 1710 (se Skivebogen 1970, pag. 91), blev 2/10 1696 gift i Estvad med *Maren Mortensdatter* (f. ca. 1668, b. i Estvad 11/9 1760). Børn: *Morten* (dkf. 18/7 1697), *Jacob* (dkf. 23/10 1698, b. 1/10 1699), *Jacob* (dkf. 17/10 1700), *Lyder* (døbt 16/7 1702), *Anne* (døbt 1/5 1704), *Christopher* (døbt 11/7 1706, b. i Estvad 18/11 1750), *Gertrud* (døbt 22/4 1708), *Susanne* (døbt 15/3 1711, b. i Estvad 11/1 1729) og en dødfødt datter (b. 27/10 1715). Den sachsen-lauenburgske rytter i den danske konges tjeneste i 1600-tallets sidste halvdel har nu talrige efterkommere på egnen.
340. *Peder Jensen Lindholt*, fader til *Maren Marcusdatters* søn *Niels* (døbt i Estvad 24/12 1699), var fra Lindholt i Sevel sogn, hvor han allerede 1691 havde gjort sig bemærket som fader til *Maren Thomasdatters* søn *Thomas* i Hølmkjær.
341. *Terchild Iversen* (f. i Kisum, døbt i Estvad 9/7 1693, død i Sønderby, b. i Rønbjerg 23/5 1756) hørte til en gammel rønbjergslægt. Farfaderen *Søren Christensen* var gårdmand i Rønbjerg, da han og hans 1. hustru *Anne Larsdatter* (b. i Rønbjerg 21/10 1650) den 17/2 1650 fik en datter døbt i Rønbjerg kirke, båret af *Inger Tøgersdatter* på Nørkjær (se note 120).
I sit 2. ægteskab (trolovet 25/4 1652, viet i Rønbjerg 30/5 s. å.) med *Johanne Ibsdatter* (f. ca. 1623, død i Sønderby, b. i Rønbjerg 25/8 1715) blev *Søren Christensen* bl. a. fader til sønnerne *Mads Sørensen* (døbt 28/8 1659), der senere blev gårdfæster i Rønbjerg (se note 233) og *Iver Sørensen* (døbt i Rønbjerg 31/3 1662, død i Sønderby, b. i Rønbjerg 9/5 1733). Sidstnævnte blev ved sit giftemål 14/6 1691 (trolovet 23/3 s. å.) med *Maren Nielsdatter* (død i Kisum, b. i Estvad 24/10 1697, 41 år gl.) fra Kisum bosiddende på dette sted (se Skivebogen 1970, pag. 94 f.), men flyttede siden til gården Sønderby i Rønbjerg sogn, efter at sønnen *Terchild Iversen* ca. 1711 havde overtaget fæstet på halvdel af denne gård efter soldaten *Lorentz Johansen*, der endnu 9/5 1717 beboede denne. *Terchild Iversen* og hustru *Johanne Maadsdatter* (død i Sønderby, b. i Rønbjerg 4/6 1762), der ved deres trolovelse 23/4 1715 begge tjente i Flyndersø mølle, fik deres første hjem i Brohuset (nævnes i Skive kb. som *Svanesøehus*) i Skive sogn, hvor datteren *Kirsten* (død i Sønderby, b. i Rønbjerg 29/6 1738) blev født. Med tilladelse blev hun døbt i Estvad kirke 1/9 1715, men

Slugten ned til Risgårdsted ved Flyndersø, hvor gerne Estvadgårds fisker eller herregårdsskytte havde sit lille bosted, et mål der stadig trækker folk til.

moderen holdt sin kirkegang i Skive kirke 27/10 s. å. Terchild Iversen havde dog endnu på dette tidspunkt sin tjeneste i Flyndersø mølle, men da sønnen *Iver* den 25/9 1718 blev fremstillet i Rønbjerg kirke, var familien flyttet til Sønderby. Gennem sønnen *Søren Terchilsen* (f. i Sønderby, døbt i Rønbjerg 6/3 1732) blev Terchild Iversen og Johanne Madsdatter stamfædre til en talrig efterslægt, hvortil bl. a. hørte købmand og forligsmægler *Andreas Sørensen* (f. 8/4 1846, død 7/6 1921) i Skive.

342. Estvadgaard kloster. Sager til *Hornstrups* reversal 1580-1794 (C 656 A - 23). Viborg landsarkiv.
343. Jvf. Skivebogen 1912, pag. 96. Påskedag 1715 var 21. april, og *Stephan Andersen Smed* blev begravet i Lem 5/5 s. å.
344. Se Skivebogen 1970, pag. 95.
345. Estvadgaards fæsteprotokol 1719-1818, fol. 109.
346. Se *Ejnar Poulsen: Viborg Amts Degne- og Skolehistorie*. 1957. Pag. 60 f.
347. Se *O. Nielsen: Historisk-topografiske Efterretninger om Skodborg og Vandfuld Herreder*. 1894. Pag. 46. *Lucas Andersen Nors'* enke *Berte Hansdatter Berg* (f. ca. 1664, død i Aalborg 6/1 1727) solgte 1718 Kabbel til *Niels Rasmussen Overgaard* og flyttede til Krøjkjær i Gudum sogn (Skodborg herred).
348. *Jacob Pedersen Brønsdorff* fik 15/4 1718 kgl. bevilling til at sidde i uskiftet bo efter sin hustru (Jyske Registre 25, 286, nr. 49).
349. Viborg landstings skøde- og panteprotokol 1/7 1718.

350. *Ide Henriksdatter Bugge* (f. ca. 1690) døde på Eskjær (se note 246) i juli 1770. Se: *C. Klitgaard*: Kjørulfske Studier. 1914-1918. Pag. 295.
351. *Beate Kristine Kjærulf* tjente på Buderupholm (Buderup sogn, Hornum herred) og blev 31/3 1743 gift i Buderup med *Ole Knudsen* fra Skørbæk (Tolne sogn, Horns herred).
352. Viborg landstings skøde- og panteprotokol 18/7 1721.
353. Jvf. note 269.
354. Ringkøbing Amtsarkiv. B 8-1155. Bilag til Landvæsenskommissionsprotokollen 1784-1789.
355. *T. A. Becker*: En Familiehistorie. 1857. Pag. 78 f.
356. *N. P. J. Munk*: Fjends Herreds Kirker. 1960. Pag. 66.
357. Biskop *Søren (Jacobsen) Lintrups* visitatsbog. Jvf. Skivebogen 1946, pag. 32.
358. Se note 356. Pag. 8.
359. Se note 357. Jvf. Skivebogen 1946, pag. 31.
360. Estvadgaards fæsteprotokol 1719-1818, pag. 102b.
361. *J. Aldal*: Holstebros Historie. 1939. Pag. 383-384.
362. Grimstrup kb. 1714 samt missivebog 32 (1718) for Aarhus og Ribe stifter.
363. Jvf. note 325.
364. Tgl. på Viborg landsting 4/6 1727.
365. Se Skivebogen 1961, pag. 106 ff. og do. 1964, pag. 79 ff. *Christen Hansen Friis* blev 22/10 1734 udnævnt til kancelliassessor. I 1743 lånte han 5000 rd. af arvingerne efter enkedronning *Anne Sophie Reventlow* (død på Clausholm 7/1 1743) og satte derfor Lundgaard (Hk.: 22-5-2-2), Skalmstrup mølle (Hk.: 4-2-0-0) m. m. i pant. Se Viborg landstings skøde- og panteprotokol 1/5 1743, nr. 96. Pantebrevet er dateret i Viborg 23/4 1743.
366. Viborg landstings skøde- og panteprotokol 11/4 1731.
367. Estvadgaards gods lægdsrulle 1733.
368. Ladefoged *Christen Lauridsen* på Nørkjær 1727-1728 er muligvis identisk med fru *Birgitte Sofie Sehesteds* fuldmægtig på Rydhave af samme navn, der nævnes 1734 og følgende år (Viborg landstings skøde- og panteprotokol 27/4 1735).
369. Lundenæs-Bøvling amters ekstraskatter 1743. Bilag.
370. Samlinger til jydsk Historie og Topografi. 3. Række. III. Bind. 1901-1903. Pag. 174ff. Jvf. note 270.
371. Se note 305.
372. Tgl. på Viborg landsting 23/4 1721. *Poul Iversen Wilholt* var gift med Brøndorffs steddatter *Karen Henriksdatter Bugge*. Se: Samlinger til jydsk Historie og Topografi. 3. Række. III. Bind. 1901-1903. Pag. 174ff.
373. Tgl. på Viborg landsting 15/4 1723.
374. Do. 26/4 1724. Til vitterlighed: Kancelliråd *Jesper Jespersen* til Høgholt og monsieur *Bent Jespersen* til Holmgaard (Skals sogn, Rinds herred). De 3 gårde i Aakjær var beboet af *Søren Nielsen* (Nørgaard), *Christen (Jensen) Meldgaard* (Melgaard) og *Jep Jensen* sammen med *Niels Christensen* (Søndergaard). Gårdene i Trevad var beboet af *Jens Jensen Meldgaard* (Hk.: 4-5-2-2, nu matr. nr. 4, Gyl-denvadgaard (1801: Gyllingvadgaard), vel opkaldt efter »Gyllends Giøe«, der nævnes i markbogen 1683) og *Søren Laursen* (Hk.: 4-5-3-2,

- nu matr. nr. 2), begge gårde købt sammen med huset (Hk.: 0-4-2-0, nu matr. nr. 8, i 1724 beboet af *Peder Bruus*) i 1710 (se note 233) samt *Jacob Christensen* (Hk.: 4-4-3-2, nu matr. nr. 5), hvis gård som nævnt blev købt 1718.
375. Se note 245. Til vitterlighed var: Velb. *Christopher de Hemmer* til Revsnæs og seigneur *Iver Poulsen (Wilholt)* til Aastrup (Sankt Hans sogn, Vennebjerg herred).
376. *Christian Nielsen Kold* var født ca. 1693, muligvis i Norge. Efter i 6 år at have været kammertjener for *Tordenskjold* var han i en alder af ca. 27 år nærværende, da denne 12/11 1720 på Gleidingen hede (Mindesten rejst 12/11 1958) ved Hildesheim blev dræbt af den svenske oberst *Axel Jacob Staël von Holstein*. *Tordenskjold* udåndede i armene på Kold, der førte hans lig til København. Efter ansøgning af 22/4 1722 blev Kold udnævnt til herredsfoged over Fjends og Nørlyng herreder og boede som sådan i Harrestrup (Daugbjerg sogn). Her døde han 1762 og blev den 14/2 d. å. begravet på Mønsted kirkegård (Ny gravsten over »*Tordenskjolds Tjener*« rejst 1935).
377. *Peder Mathiesen* nævnes 24/4 1726 som død. Se note 378.
378. Tgl. på Viborg landsting 27/8 1727. *Lucas Jensen Kjørulf* (1692-1739) var født i Nibe og døde som justitiarius ved overretten i Kristiania. Se *C. Klitgaard: Kjørulfske Studier*. 1914-1918. Pag. 378ff.
379. Tgl. på Viborg landsting 16/5 1731. Til vitterlighed: Forpagter *Morten Nielsen (Hemmer)* på Nygaard (Ejsing sogn) og *Laurids Frandsen*, tjenende på Kjærgaardsholm.
380. Do. 11/4 1731. Til vitterlighed: Landsdommer *Mathias Thestrup* til Mariagerkloster og seigneur *Morten Nielsen (Hemmer)* på Landting.
381. Do. 24/4 1726. Til vitterlighed: Landsdommerne *Mathias de Poulson* og *Thøger Reenberg*.
382. Se note 383.
383. Tgl. på Viborg landsting 27/3 1727.
384. Do. 19/12 1727.
385. *Arthur G. Hassø: Danske Slotte og Herregaarde*. Ny Samling. Første Bind. 1944. Pag. 594ff.
386. Denne ejendommelige skik med det tændte lys på auktionsbordet, der vel skulle fremskynde budene, idet det sidste og højeste bud, inden lyset brændte ned, fik hammerslaget, er ikke før fundet i dansk overlevering. Skikken er derimod omtalt i udenlandske kilder. Se: *Am Ur-quell*. IV. 1893. Pag. 222-223. Endvidere: *Mrs. Gutch and Mabel Peacock: County Folk-Lore*. V. Lincolnshire. 1908. Pag. 306. Desuden brugtes skikken i den russiske дума, hvor selv det mest veltalende medlem måtte tie, når det tændte lys, som var stillet foran ham for at begrænse taletiden, gik ud (*Bladet »Heimdal«* 15/5 1908).
387. Tgl. på Viborg landsting 14/4 1728.
388. Se note 210. Jvf. Skivebogen 1922, pag. 27. *Jens Hvas* til Tulsted pantsatte 9/4 1744 for 200 rd. Agerbæk og Lille Spaabæk til seigneur *Diderich Hansen*, logerende hos herredsfoged *Peter Høeg* i »*Lee-Søgaard*« (Le sogn, Middelsom herred).
389. Tgl. på Viborg landsting 4/6 1727. Til vitterlighed: *Christian Rathlou* til Rathlousdal og *Frantz Rantzau* (se Skivebogen 1970, pag. 99f).
390. Estvadgaard ejede 1733 to huse i Søgaard (Hk.: 0-0-2-0 og 0-3-0-0), der begge synes at være rester af en gård smst., som i matriklen

- 1688 omtales som »af Sandflugten fordervet«. Det ene (Hk.: 0-3-0-0) af disse huse, der siden kom til at spille en vis rolle i Estvadgaards historie, blev 9/1 1701 af *Elisabeth Sophie Rantzau* skødet til *Helle Lauridsdatter Roer* på Stubbergaard (tgl. på Viborg landsting 5/10 1724), efter hvis død ca. 1715 hendes mand *Erik Jacobsen Juel* 14/10 1715 solgte huset til Brønndorff på Estvadgaard (se Skivebogen 1970, pag. 107). Den scene tinglæsning af skødet fra 1701 må sikkert ses i relation til *Øllegaard Rodstens* overtagelse af huset.
391. Tgl. på Viborg landsting 26/6 1743.
392. Rentekammeret 2246, 132.
393. Se Skivebogen 1919, pag. 42.
394. *Ingeborg Reedtz* var datter af brigadér *Valdemar Reedtz* til Barritskov og blev 1728 gift med generalmajor *Georg Balthazar Samitz*. Se note 272.
395. Tgl. på Viborg landsting 24/4 1726. De 6 gårde i Rønbjerg by var 1726 beboet af *Mads Sørensen* og *Laur Pedersen* (Hk.: 2-6-1-0), *Jens Sørensen Halborg* (Hk.: 3-0-2-2), *Jens Halborg junior* og *Oluf Ovesen* (Hk.: 4-2-2-1), *Niels Jensen* (Hk.: 2-3-1-0), *Søren Iversen* (Hk.: 2-4-2-2) og *Søren Ovesen* (Hk.: 2-6-0-1).
396. Se note 380.
397. Samlinger til jydsk Historie og Topografi. V. Bind. 1874-75. Pag. 126ff.
398. Tgl. på Viborg landsting 19/4 1713.
399. Do. 22/4 1722.
400. Se Viborg landstings skøde- og panteprotokol 14/8 1726.
401. Tgl. på Viborg landsting 23/4 1722.
402. Se note 245.
403. Tgl. på Viborg landsting 14/6 1724.
404. Se note 210.
405. Jyske Registre 26, 583, nr. 184.
406. Estvadgaards fæsteprotokol 1719-1818, pag. 107.
407. Tgl. på Viborg landsting 22/8 1725.
408. Do. 18/10 1725.
409. Se note 381.
410. Se note 385.
411. Jyske Registre 27, 595, nr. 46.
412. Præstedatter fra Borbjerg.
413. Stævningen tgl. på Viborg landsting 25/5 1729.
414. Skifteforretning nr. 65 i Aalborghus amts arkiv.
415. Tgl. på Viborg landsting 22/4 1733.
416. Horns og Vennebjerg herreders auktionsprotokol.
417. *C. Klitgaard*: Hjørring Bys Historie. 1924. Pag. 349.
418. Tgl. på Viborg landsting 27/7 1735.

Trykfejl, rettelser og tilføjelser til »Estvadgaard og Flyndersø mølle« i Skivebogen 1969, 1970 og 1972.

1969

Pag. 22, linie 7: Maren Rasmusdatter. Læs: *Johanne Rasmusdatter*. Hun var g. m. forvalter *Christen Gregersen Schytte* på Stubbergaard. Se note 138, pag. 52, nr. 507.

Pag. 38, linie 23: *Villads Frandsen*. Se Skivebogen 1922, pag. 8.

- Pag. 49, l. 13: *Frantz Rantzau* havde ved sin død også sønnen *Jorgen Joachim*. Se Skivebogen 1970, pag. 65-66.
 Pag. 69, note 57: Tilføj: Jvf. Skivebogen 1928, pag. 18.

1970

- Pag. 75, linie 10: *Christen Poulsen* var søn af forpagter *Poul Nielsen Holst* på Kovstrup (Sønderhaa sogn, Hassing herred). Se Thisted Amts Aarbog 1972, pag. 272-273.
 Pag. 84, l. 31: (kaldsretten). Se note 277.
 Pag. 93, l. 24: *Kirsten*, læs: *Kirsten Dahl*.
 Pag. 93, l. 28: *Mikkel Pedersen Quistgaard* var endnu på Nørkjær 8/4 1713.
 Pag. 97, l. 16-17: Læs: *Peder Pedersen Brønsdorff* (død 1701) og l. hustru (gift 1662) *Kristine Andersdatter Dueborg* (død 1679).
 Pag. 99, l. 26: *Øllegaard Rodsten* afhændede andelen i Stubbergaard til major *Frederik Sehested* på Rydhave ved skøde, dateret Rodstenseje 25/3 1725 (tgl. på Viborg landsting 4/12 1726).
 Pag. 106, l. 51-52: *Helle Lauridsdatter Roer* levede endnu 8/11 1714, da hun denne dag sammen med sin mand *Erik Jacobsen Juel* stod fadder i Sahl kirke til pastor *Johannes Hansen Borchsenius'* søn *Mads*.
 Pag. 111, l. 26: Ridefoged *Anders Nors* nævnes på Nørhaagaard 1750. Rentekammeret 2215, 264. V.
 Pag. 112, note 171: Kattrup (Vor herred), læs: Lottrup (Raarup sogn, Bjerger herred). Se Krigskancelliets refererede sager, december 1705.
 Pag. 112, note 174: *Christen Madsen Bro*. Se Skivebogen 1922, pag. 14. Jvf. *Mads Jensen Brey* (Bro) i Karstoft (Korstoft).
 Pag. 113, l. 10: *Else* (døbt 2/8 1691) blev 16/5 1721 gift i Hee (Hind herred) med vintapper *Sivert Pedersen Harch* i Viborg og kaldes da *Else Holst*. Se: Viborg Bys Borgerbog (note 218), pag. 12, nr. 63.
 Pag. 113, l. 44: Tilføj: *Christen Poulsen* døde på Ulstrup 1702.
 Pag. 114, note 203: Den 2/2 1723 stod »*Will Ladefoged* paa Rydhauge« fadder i Sahl kirke. »*Vil paa Vinderup*« nævnes flere gange i Sahl kb. 1735.
 Pag. 114, note 204: En *Henric(h) Werleu*, rytter af Tastum, blev begravet i Kobberup 27/8 1741, 104 år gl.
 Pag. 115, note 210, l. 9-13: Sætningerne »I 1729 var han forpagter... henholdsvis 1729 og 1733« udgår. Se Skivebogen 1972, note 251. Nb!
 Pag. 115, note 218: En datter af *Peder Christensen Vium* var *Anne Pedersdatter Vium*, der 5/6 1724 i Navr præstegård (Hjerm herred) blev trolovet med degnen (1704-1731) *Niels Sørensen Busch* i Sahl. Vielsen fandt sted i Sahl 1/10 1724. Efter *Niels Sørensen Busch's* død 1731 blev *Anne Pedersdatter Vium* 9/8 1733 gift (trolovet 1/4 1733) i Sahl med *Jens Christensen* af Hjerm.
 Pag. 117, l. 20: Høyer, læs: Høvær.

1972

- Pag. 43, linie 36: Bjerregaard'erne, læs: Berregaard'erne.
 Pag. 59, note 233: Flere af de i skødet af 9/4 1710 nævnte bønder var død før skødets udstedelse, og navnene må da refererer sig til en ældre jordebog, som man i 1710 har afskrevet.
 Pag. 62, note 241: *Christen Andersen Bigum* (g. m. *Maren Pedersdatter*.

- En søn *Peter Christensen Reedtz* født ca. 1698) var 1700 forpagter af Refstrup. Han døde i Viborg 22/1 1706. Rentekammeret 2246, 161.
- Pag. 62, note 244: Bevillingen af 8/8 1732 blev givet til *Jacob Lauridsen* og broderen *Mickel Lauridsen* i fællesskab. De måtte mod 6 rd. 4 mark i årlig afgift til kongens kasse selv lade brygge øl og brænde brændevin og forøvrigt af hver karet eller chaise, der passerede broen, opkræve 6 sk. i bropenge, hvorimod en cariol eller beslagen vogn kunne slippe med 4 sk., en trævogn med 2 sk., en ridende eller gående person med 1 sk., hver ledig hest, hoppe, plag eller føl ligeledes med 1 sk., og af hvert svin, hver ged, hvert får eller deslige høveder $\frac{1}{2}$ sk. (Hald og Skivehus amters kontributionsregnskaber 1736-1738. Bilag).
- Pag. 64, l. 29: Mosebjerger, læs: Mosbjerg.
- Pag. 66, l. 11: *Christian Gerhardt(sen) Neve* var præst i Vorde, Fiskbæk og Romlund sogne 1720-1733. Han døde som præst på Rømø 1771.
- Pag. 68, l. 4: 1749-1758, læs: 1755-1758. *Lars Christensens enke* nævnes 3/5 1758. Se: Vajsenhusets kollektprotokoller 1753-1754. (Københavns rådstuearkiv).
- Pag. 68, l. 21: *Johanne Hoffmannsdatter* var født i Hjelm mølle 1/5 1806.
- Pag. 68, l. 33: Hoffmannsdatter, læs: Hoffmannsdatter.
- Pag. 69, l. 9-10: Vrigsted, læs: Vridsted.
- Pag. 72, note 281: I den danske hær, som under den store nordiske krig opholdt sig i Holsten, var også *Peder Sørensen* («Peder Soldat») fra Hølmkjær (Sevel sogn), der 26/3 1702 var blevet gift i Sevel med *Bodil Madsdatter*. Da hun 28/3 1712 blev gift (trolovet 21/2 s. å.) med *Peder Christensen* i Sahl, oplyser Sahl kb., at hendes mand, »som var Dragon, er død udi Holsten efter 2 Skrivelser Formelding fra dem, der vare nærværende hos ham«.
- Pag. 74, l. 2-3: Pag. nr. 16, læs: Pag. 544, nr. 16.
- Pag. 74, l. 22: »norden wa«, læs: »norden wp«.
- Pag. 76, l. 11: Borbjerg kb. Den 17/4 1653 viet *Jesper* (Esper) *Jensen* og *Edel Povelsdatter* »af Skau« (Skave), »som kom til Vridsted Sogn«. Jvf. *Jens Espersen* i Herrupgaard (se note 289).
- Pag. 76, l. 20: hvor han 1719, læs: hvor han i høst 1687 etc.
- Pag. 76, l. 23ff.: *Visti Olesen* (senior) levede endnu 1/3 1688 og nævnes da som enkemand («Seigneur *Hans Knudsens* Tjener») med en søn i Egebjerg. Denne søn var uden tvivl *Peder Vistisen* (født ca. 1653), der nævnes sammen med faderen i Egebjerg 5/4 1687. I samme skattetermin nævnes (13/4 1687) sønnen *Gregers Vistisen*, ungarl, som boende i Vrove by (Søndergaard), der som inderste havde en *Anders Vistisen*, og hvis gårds herlighed ejedes af *Peiter Johannsen Struck* (vist rådmann og kniplingskræmmer i Tønder, død 1713). *Hans Knudsen*, som ejede herligheden af Egebjerggaard, var muligvis identisk med den mand af samme navn, der 1664 var foged på Nøragergaard (Durup sogn, Gislum herred), og som 26/7 1676 fik fæstebrev på konge- og kirketienden af Gunderup sogn i Fleskum herred (Jyske Registre 16, 381, nr. 46). Den gamle antagelse, at det var en datter af *Visti Olesen* (senior), som arvede faderens halvdel af Egebjerggaard, kan ikke være rigtig, da sønnen *Gregers Vistisen*, der som omtalt endnu 1687 boede i Vrove, den 15/8 1689 nævnes som ungarl og fæster af faderens part af Egebjerggaard, medens broderen *Ole (Oluf) Vistisen* i høst 1687 havde antaget gården i Vrove, hvor han i 1688 (3/3) endnu ikke havde fået op-

sat en ovn og derfor slap for ildstedsskatten, men i 1689 (19/8) var denne mangel dog blevet afhjulpet. Gregers Vistisen nævnes endnu 9/3 1690 som ungkarl i Egebjerggaard, og han må da have været over 40 år gammel, inden han giftede sig og fik en søn *Visti Gregersen*, der 1713 boede i Vridsted og havde farbroderen Ole (Oluf) Vistisen i Vrove som formynder (Rentekammeret 2246, 134). Gregers Vistisen omtales sidste gang i regnskaberne som bonde i omtalte halvdel af Egebjerggaard 24/12 1698, og den 9/3 1699 var denne part af gården beboet af »Enken *Anne Enevoldsdatter*«. Hun var uden tvivl enke efter Gregers Vistisen og muligvis datter af omtalte *Enevold Nielsen Førkild* i Søgaard (Daugbjerg sogn). Endnu 28/12 1699 sad hun som enke i Egebjerg, men 1/7 1700 var hendes halvdel af gården beboet af en *Morten Jensen*, der måske kan have ægtet hende.

Den anden halvdel af Egebjerggaard var 5/4 1687 beboet af bønderne *Jens Mortensen* med hustru *Else Jensdatter* samt *Jesper (Esper) Jensen* med hustru (hendes navn nævnes ikke, men se tilføjelsen til 1972, pag. 76, linie 11). Den 1/3 1688 nævnes denne halvdel af gården som beboet af sidstnævnte ægtepar sammen med *Jens Mortensens* enke *Else Jensdatter* og hendes søn. Denne søn var muligvis den *Morten Jensen*, der 1/7 1700 havde overtaget først omtalte halvdel af Egebjerggaard. Moderen *Else Jensdatter* var endnu 9/3 1690 beboer af Egebjerggaards anden halvdel, men 31/12 1695 var det åbenbart en søn af *Visti Olesen* (senior) ved navn *Christen Vistisen*, der havde overtaget denne part af gården. Han nævnes første gang med hustru 20/12 1699, og hustruen må have været *Dorthe Jensdatter* (måske fra Høstrup, Haderup sogn), senere kaldet »*Dorthe Egebjerg*« der efter *Christen Vistisens* død (han nævnes sidste gang i Egebjerg 28/12 1699) den 1/7 1700 sad som enke i Egebjerg, men 24/4 1705 var gift med omtalte *Morten Nielsen* (vist fra Faarbæk, Haderup sogn) smst. Dennes stedsøn *Visti Christensen*, søn af *Dorthe Jensdatter* og *Christen Vistisen*, fik som omtalt 25/3 1714 af *Morten Nielsen* fæstebrev på halvparten af Egebjerggaard, men han giftede sig først 3/4 1737 (trolovet 19/2 1737) i Feldingbjerg kirke med *Jens Smeds* datter *Mette* af Troelstrup. (Kilder: Præsternes indberetninger til Hald og Skivehus amters ekstraskatter, konsumtionsskatter og folkeskatter 1687-1707 m. m. For gode oplysninger vedrørende Egebjerggaard takkes hr. direktør *Mads Møller Jensen* (født i Sahl 14/4 1900), København).

Pag. 77, l. 9: Parenteshalvdel mangler efter: Fol. 189.

Pag. 79, l. 6: en sønnesøn eller en dattersøn. Bør sandsynligvis rettes til: en søn. »*Niels Nielsen Mørk* udi Faarbæk« nævnes i markbogen 1688 og senere, begravet i Haderup 21/6 1722) var muligvis *Anne Mørchs* 2. mand.

Pag. 79, l. 22: Crristensen, læs: Christensen.

Skiveegnens udvikling 1834-1870

Af Peter Schou

Forord:

Af anmeldelserne af min »Skivekredsens politiske historie« var de to mest kritiske: »Information«s og »Kristeligt Dagblad«s.

Dr. phil. *Ole Karup Pedersen* skrev i »Information« blandt andet:

»Savner man noget i denne forklaring, er det især inddragelse af kredsens økonomisk-socialt udvikling, befolkningens erhvervmæssige sammensætning og ændringer heri, kulturel og religiøs udvikling i kredsen. Netop på lokalt plan skulle det være overkommeligt at komme ned til »græsrodderne«

og universitetslektor *Poul Holt* skrev i »Kristeligt Dagblad«:

»... man savner i høj grad en fremstilling af de almindelige forhold i kredsen, om økonomiske, sociale, kulturelle, åndelige forhold, ejendomsfordeling, befolkningsbevægelser m. m.«

Umiddelbart fandt jeg kritikken helt urimelig. Jeg havde jo udtrykkeligt kaldt arbejdet »Skivekredsens politiske historie« og ikke påtaget mig at skrive egnens hele historie. Men nu har jeg taget udfordringen op, og det følgende er resultatet. Denne skildring af udviklingen hjælper vel næppe til at forklare, hvorfor Skivekredsen blev radikal, men forhåbentlig kan den have kulturhistorisk interesse.

I »Information« tilføjede Ole Karup Pedersen:

»Det kunne også være spændende at foretage sammenligninger med andre »radikale højborge« som Langeland og Holbæk-egnen«.

En sådan sammenligning kan for så vidt hurtigt gøres, som det straks kan slås fast, at forholdene i de nævnte egne var så forskellige som vel muligt fra Skivekredsen med hensyn til, hvad der var gået forud for valget af radikale repræsentanter i folketinget.

På Langeland og i Holbæk-egnen var der langt før Det radikale Venstres stiftelse radikale traditioner, fra bondevennernes tid.

Langelandskredsen havde gennem tiderne været repræsenteret af radikale førere som: *I. A. Hansen* og *Edvard Brandes*, før man efter bruddet mellem Venstre og radikale i 1905 opstillede *P. Munch*. Der var efter

1905 kamp mellem de to nævnte partier om den lokale organisation og det lokale blad. I 1906 lykkedes det ikke P. Munch at blive valgt, men fra 1909 sad han sikkert i tinget som Langelands folketingsmand.

For Holbæk amts vedkommende gælder, at det var det mest udprægede bondevenne-amt i landet. I 1849 valgtes der ene venstremænd i amtet og i de 3 af kredsene: Holbæk, Svinninge og Ruds-Vedby valgtes førerne: *Balthazar Christensen*, *Tscherning* og *Asmund Gleerup*. Det faldt da naturligt, at i 3 af de 5 kredse gik folketingsmanden straks med i det radikale oprør. I alle kredsene, så nær som Ruds-Vedby kredsen, hvor Sorø Amtstidene øvede sin påvirkning til gunst for partiet Venstre, stod og står stadig de radikale stærkt. Holbæk-, Nykøbing Sj.- og Kalundborgkredsene kappedes om at sætte deres radikale kandidat ind i folketinget. Undertiden har to af kredsene fået deres mand valgt.

I Skivekredsen var udviklingen jo helt anderledes: I en del år kampkreds mellem Venstre og Højre, derefter den mest »sikre« moderate kreds i landet, i 1902 en venstrereform-kreds, derefter 1909-20 løsgængerkreds, for fra 1920 at være landets stærkeste radikale kreds, hvad den er endnu, uden at dog partiet er det største i kredsen.

Sallingboerne

»Sallings jord er den fede, metertykke muld, hvor der kun går 6-8 tdr. ld. på en tønde hartkorn . . . tunge, tætte hvedemarker, bugnende byg-vange, blankhornede, kødtunge høveder, trinde, blanke plage – hvad forlanger man mere?«

Sådan skildrede en udenforstående Salling, og han fortsatte om sallingboen:

»Man siger, han er materialist, men berømmer hans handletrang . . . hans realitetssans og hans lyst til at udvikle sine evner, sin snarrådighed, udvide sin menneskekundskab.«

»Sallingboen har livsvisdom, en virkelighedsfast forståelse af mennesker, en med et stærkt bundet lune parret livsalvor . . . Han har selvtillid og tro på sin egen evne til at dømme og vurdere også i større livets forhold, end når det gælder en studehandel. – Han er den konservative radikalisme – eller den radikale konservatisme i dette land. Sallings radikalisme er noget for sig, en blanding af en vis forbeholdenhed over for det nye og en stærk, realitetsbetonet fremskridtstrang.«

Som Salling og dens sydlige nabo, Fjends herred, har forskellig natur, skabt langt tilbage i istiden, sådan har også sallingbo og fjandbo meget forskellige naturer. Kendte anekdoter fortæller om sallingboens flothed, til tider ødselhed, og fjandboens nøjsomhed, måske påholdenhed. Mod-sætningerne i natur kan undertiden medføre gensidig skarp kritik. *Jeppe Aakjær*, der jo var fjandbo, gav ikke altid sallingboerne roser.

I enevældens tid

Da Salling i 1834 valgte møller og proprietær *Søren Refsgård*, Vium Mølle, til egnens repræsentant i den nystiftede rådgivende stænderforsamling i Viborg – i konkurrence med herrerne på Krabbesholm og Nyholm – var sallingboerne ikke just radikale. Refsgård selv var dog ret fremskridtsvenlig og demokratisk. Han gik således ind for et af »frihedsmændene«s vigtigste krav om, at de folkevalgte repræsentanter skulle godkende al skatteudskrivning. Men en kreds af hans vælgere indsendte til stænderforsamlingen en advarsel mod indførelse af en fri forfatning, og det på et tidspunkt, hvor der fra andre egne i landet kom modsatte henvendelser. – Det mentes, at det var biskop *Øllgård*, Viborg, og andre »store folk«, der stod bag henvendelsen fra Salling.

Salling og Skive i 1830'erne

Hvordan var forholdene i Salling på den tid? – Der er en afgrund mellem forholdene dengang og nu. Af Sallings gode jord, hvoraf næsten alt nu er opdyrket, var dette kun tilfældet med ca. halvdelen dengang. Gårdene lå mere samlet i landsbyer, bygningerne havde stråtag, mest lerklinede vægge. Landevejene var meget dårlige, offentlige trafikmidler fandtes ikke, med undtagelse af den kørende post fra Viborg over Skive til Sallingsund. Mange rejser foregik til fods. Redskaberne var, som helt tilbage i middelalderen, hjulplov, samt harve med egetræstænder. Der var mange heste, men ellers små besætninger. Man fyrede med tørv, blandt andet fra Sallings resterende lyngheder.

Salling-halvøens købstad, *Skive*, der ved århundredets begyndelse var en af de allermindste af landets købstæder, med et indbyggerantal på knap 500, havde nu i 1834 ca. 1000, men var stadig blandt de helt små, nærmest kun en flække. – Den havde ingen havn, intet pengeinstitut, ingen avis (den nærmeste var »Den Viborg Samler«, senere navneforandring til »Viborg Stiftstidende«), ingen kimende telefoner, ingen prustende lokomotiver, ingen hvæsende bi-

ler. Gaderne var med toppede brosten og uden nogen som helst belysning. De små huse, som udgjorde byen, var strå-tækte, men en ministeriel forordning gik ud på, at stråtagene skulle være væk inden 1842. Byen bestod nærmest kun af Sønderbyen, Vestergade, Adelgade, Nørregade, Thinggade, Slotsgade eller Brogade og Østergade.

Men Skive havde alligevel store købmandsforretninger, og købmændene dominerede helt byen sammen med de få lokale embedsmænd, som byfogden og toldforvalteren. – På købmandsbutikernes stengulv ved den korte disk lå for eksempel:

Sildetønder, grøn sæbe, humle (til hjemmebrygning), salt (til hjemmeslagtning), hør og farvestoffer (til hjemmefabrikation af klæder), hamp og reb. Under bagdisken lå ankre på rad med forskellige slags brændevin. De største artikler var i øvrigt tømmer og jern, samt efterhånden kul. Kaffe og the var sjældne luksusvarer. Købmændene solgte også sjaler, tørklæder og enkelte andre manufakturvarer. Der var nemlig ingen speciel manufakturforretning i Skive i 30'erne.

Bonden kom i øvrigt dengang ikke i første række for at købe ind, men for at sælge sine produkter. Navnlig kornhandelen gav stor omsætning – undertiden store fortjenester, men ikke sjældent store tab. Købmændene købte også bøndernes smør og flæsk, men disse varer betød ikke så meget da. Varerne fra bønderne blev for en stor del sendt til udlandet: Hamborg, England, Norge, men en del gik dog også til København.

Om kornhandelen og studedefningen, og ikke mindst om datidens indstilling til brændevinen, vidner en ejendommelig henvendelse fra Salling til stænderforsamlingens første samling i Viborg. Den blev den 28. april 1834 oplæst af Viborg-bispen, Øllgaard, i møller Refsgaards fravær. Den lød:

»Kornavlén er landmandens vigtigste produkt, men priserne har i de sidste år været meget lave og afsætningen vanskelig. De mindre byer bruger så lidt, og at transportere til de fjernere, større byer er forbundet med for store udgifter. Salling land ligger fjernt fra store købstæder og kan derfor ikke med fordel afsætte sine kornvarer.

Fordum er en betydelig del korn forbrugt på de større gårde til fed-

ning af staldstude, men priserne på det fede kvæg har også forandret sig, så udbyttet svarer ikke til det korn, der bruges, om endog dette be-
regnes til lave priser.

Under sådanne forhold er det en nødvendighed at finde midler, hvor-
ved landmanden kan få en passende indtægt af sin kornproduktion, og
en sådan antages han at ville få, *hvis han fik tilladelse til at brænde
brændevin. Brændevin er blevet en nødvendighed for arbejderklassen*, og
må landmanden ikke selv brænde den, er han nødt til med større udgif-
ter at købe den i København. Må han derimod berede den i huset, da får
han en ren indtægt, idet man sikkert kan antage brændevinen som ge-
vinst og spølen som fyldestgørende erstatning for det dertil medgæde
korn, efterdi landmanden årligt til at fede et eller flere svin og fæhøve-
der må bruge en del korn, og spølen må omtrent gøre samme nytte«.

Med »arbejderklassen« tænkte som det fremår af fort-
sættelsen, på bønderne. Andragendet havde endnu en lang
argumentation for de fordele, de ville være ved at ophæve
forbudet mod almindelig brændebrænderi på landet:
blandt andet mindre lovulydighed, færre smugkroer osv.

Denne henvendelse kom altså fra det Salling, som senere
i en lang årrække skulle blive stærkt præget af afholdsbe-
vægelsen. Forslaget kom i stænderforsamlingen i udvalg og
blev begravet i en kommission.

Åndslivet i Salling

Med åndeligt liv i Salling i den første halvdel af 1800-
tallet stod det nok skralt til – »lå stort set hen i en ørken-
tilstand« er det blevet udtrykt.

Det var ellers den litterære guldalders tid, romantikens
tid med Oehlenschläger som digterkongen. Men den synes
ikke endnu at have sat sig spor her på egnen. Der blev læst
meget lidt, i alt fald på landet, udover religiøs læsning. Det
åndelige liv begrænsede sig i det hele taget nærmest til det
religiøse, og selv i så henseende var det småt med liv.

Tiden var nemlig præget af rationalismen, som havde af-
løst den gamle, strenge ortodoksi. I kirkerne blev der mest
prædiket moral og ligefrem givet materielle oplysninger.
Jesu lære talte man om, men ikke om frelseren, ikke om
helligånden og endnu mindre om djævelen, mere om ger-
ninger end om tro.

Præsterne, der førte an på snart sagt alle områder, gik

mest op i materielle hverv, for eksempel i det landbrug, der hørte med til præsteembedet, og betød meget økonomisk, samt i arbejde med skole- og fattigvæsen og meget andet, som man regnede med gik over bøndernes evner.

Blandt præsterne var der dygtige folk der ragede op. Men der var også en del middelmådige. Fordrukne præster var heller ikke et helt sjældent fænomen.

Salling var selvfølgelig som det øvrige land præget af rationalismen, men dog ikke i særlig udpræget grad.

Den ledende præsteskikkelse i Salling på den tid var Sallings provst, *Jens Møller*, i Breum. I hans præstegård skal der have været levet et rigt, kulturelt liv, hvad altså ikke var så almindeligt da. Jens Møller hældede nok til rationalismen – han var således en ivrig dydsprædikant, men der var også andre toner i hans prædikener, som »synd og nåde«. Provst Møllers virksomhed satte sig ret betydelig spor i præstegårdene, kirkerne, menighederne og skolerne, både i Salling og Fjends (Fjends hørte da til provstiet). Provst Møller blev kaldt »Salling- og fjandboernes samvittighed gennem en lille menneskealder«. Han blev som lokal fører på det åndelige område sammenlignet med Bertel Nørgaard på det politiske.

Der kunne dog også i prædikener af en Salling-præst lyde toner, der absolut ikke var rationalistiske. For eksempel lød det fra pastor *Deichmann*, Lihme: »Der er ingen anden vej til salighed end Jesus Kristus og ham korsfæstet«.

Efterhånden kunne en del af menighederne ikke klare sig med den tørre, rationalistiske forkyndelse. De savnede noget, der talte til følelserne.

De religiøse, pietistiske strømninger, der på den tid gik hen over landet, fik da også udløbere i Salling – til bekymring for de kirkelige myndigheder. Det var ikke mindst mormonernes talsmænd, der gav dem besvær, men de fik dog ikke egentlig fodfæste her. Hernhuterne fra Christiansfeld kom til Vinderup-egnen, men fik heller ikke nogen betydning i Salling.

Derimod fik de såkaldte »gudelige forsamlinger« i en år-

række ret betydelig udbredelse i Vestsalling, efter at de var kommet hertil i 1830'erne sydfra og vestfra. Disse forsamlings lokale fører var »Kræ Povls« (Kristian Poulsen Sørensen), gårdejer og sognefoged i Håsum. Fra hans hjem og fra præstegården i Håsum, hvor pastor *Rasmussen* var velvillig over for bevægelsen, strålede denne ud til Volling, hvor der især i Refsgård blev holdt mange møder, ligesom i Håsum og Ramsing skoler. Senere fik »de gudelige forsamlinger« deres bedste tilholdssted i »Kæmpegården« i Lem.

Også på denne bevægelse så de højeste gejstlige myndigheder, for eksempel bisperne, med stor betænkelighed. Mange steder i landet kom det til rettergang og fængsling af lederne, men her i Salling gik det dog stille og roligt af i almindelighed. Afgørende var det nok i så henseende, at den, som vi har set, meget konservative, men milde, biskop Øllgård manede til sindig betænksomhed, og provst Møller i Breum var heller ikke den, der ønskede at forfølge anderledes tænkende. Og når de gejstlige myndigheder ikke foretog anmeldelse til de verdslige, kunne retssager undgås. – I Balling og Volling blev der dog en heftig strid mellem »de gudelige forsamlinger« og pastor *J. B. Schoubye*. Dennes orientering til sin efterfølger i 1836 i embedet, *A. V. Henrichsen*, indeholdt blandt andet følgende betragtninger:

»Sørgeligt er det dog, at den fordærvelige og pestilentienske afart af hellighed, som flere steder i landet en tid lang har grasseret, også har indsneget sig i Salling, hvor de i et af nabosognene i særdeleshed har sin øglerede. Jeg har anvendt alt, for at holde smitten borte fra mine sogne . . . den har kun angrebet 3 mænd . . .«

Pastor Schoubye anede ikke, at pastor Henrichsen blev særdeles velvillig over for forsamlingerne. Henrichsen er betegnet som nærmest grundtvigsk – i så fald den første grundtvigsk prægede sognepræst i Salling.

Af emner, der kunne give anledning til stridigheder inden for kirkefolket, var der ellers for eksempel, hvilken *salmebog*, der skulle benyttes ved gudstjenesterne. En tid var der hele 4 forskellige salmebøger i brug i Salling. Den gamle »Kingos salmebog« dominerede i en lang årrække, selv om den

hørte hjemme i den ortodokse tid, men rationalisterne fik den efterhånden mange steder afløst af »Evangelisk-kristelig salmebog« (Modstanderne hævdede forøvrigt, at den hverken var evangelisk eller kristelig). Den blev igen modarbejdet af »de gudelige forsamlinger«, fordi den var rationalistisk, og af de få, som påvirkede af den romantiske kultur fandt, at den nævnte salmebog ikke opfyldte æstetiske krav.

Balles ortodokse lærebog holdt sig også længe i skolerne, men blev efterhånden afløst af *Balslevs*.

Strid kunne der også opstå om *præsteritualet*. Når Salling's præster blev spurgt, om de ønskede forandringer i ritualet, svarede de næsten alle konservativt, at de ønskede den gamle tekst opretholdt.

Lærerne i Salling gjorde sig ikke gældende endnu i det offentlige liv. De var så dårligt aflagte, at de nærmest var proletarer, og kampen for tilværelsen lagde beslag på snart sagt alle deres kræfter uden for skoletiden. Især gjaldt det om at få noget ud af den jordlod, der hørte med til embedet.

Skolerne var præget af udenadslære og terperi. De gav ikke grundlag for åndeligt liv.

Grødetid

Salling i 1840'erne

I 1840'erne oprandt en helt ny tid for Danmark. Fremskridt på snart sagt alle områder tog fart, og mange af disse fremskridt stod i nøje forbindelse med den politiske udvikling, blandt andet fordi bønderne blev vænnet til at optræde i forsamlinger og deltage i forhandlinger.

Indførelsen af stænderforsamlingerne betød meget. Man var nu begyndt at regne med den jævne mand. Men endnu mere betød nok kommunaloven af 13. august 1841 ved oprettelsen af sogneforstanderskaberne (senere navneforandring til sogneråd) og amtsråd. Valgretten til disse råd var

dog udpræget privilegeret: Sognepræsten og de store jordbesiddere var »fødte« medlemmer, og der kunne kun vælges medlemmer, der ejede mindst 1 td. hartkorn. Småfolk havde ikke stemmeret. Der var kun ca. 50 stemmeberettigede i hver kommune.

Sallingboerne valgte da i 1841 sogneforstanderskabene. Disse skulle selv vælge deres formand. Men det blev, i alt fald i Salling, næsten alle steder sognepræsten, der blev valgt, endda énstemmigt. Det var næsten kun, hvor præsten var svagelig, at han blev »forbigået«.

Blandt disse undtagelser var :Håsum-Ramsing, hvor proprietær *H. Rasmussen*, Nyholm, valgtes til formand. I Skive-Landsogn-Resen valgtes pastor *P. D. Ågård*, der senere blev et virksomt medlem af »Salling landøkonomiske forening«. Blandt medlemmerne var proprietær *Dalsgård*, Krabbesholm (også »født« medlem) og *Chr. Jacobsen*, Lund. I Grinderslev-Grønning blev provst *Møller*, Breum, formand. Andre fødte medlemmer her var ejerne af kommunens store gårde: Eskjær, Astrup, Grinderslev Kloster og Nørgård.

I Rødding-Krejbjerg var blandt de »fødte« proprietær *Nissen* på Spøttrup, og blandt de valgte var gårdejer *Bertel Nørgård*, Krejbjerg, der her var ved begyndelsen af sin offentlige karriere. Han blev formand for forstanderskabet i Krejbjerg, da den i 1844 blev udskilt som en selvstændig kommune.

At Bertel Nørgård var kvalificeret hertil, var der ikke tvivl om. Men det var undtagelsen. Han ragede op over sine standsfæller. Oplysningen var for ringe, og det kneb med læse- og skrivefærdigheden. Det var naturligt, at man lod »vor får« – som man også nødtigt ville lægge sig ud med – lede det kommunale arbejde. Det blev derfor i Sallingland, som så mange steder, i lang tid præsterne, i anden række proprietærene, der prægede det kommunale liv. Selv efter 1855, da præsterne mistede den forrettighed at være »fødte« medlemmer, beholdt de mange steder deres store indflydelse på de kommunale sager.

Peder Lydersen stænderdeputeret

Ved valget til stænderforsamlingen den 28. januar 1841 faldt Søren Refsgård og det på et rent politisk standpunkt, nemlig det, at stænderforsamlingerne skulle være *lovgivende*, i alt fald hvad udskrivning af skatter angik, og ikke kun som hidtil *rådgivende*.

I hans sted valgtes den konservative selvejer fra Hvidbjerg Holmgård, *Peder Lydersen*, en af stændertidens ivrigste forkæmpere for enevælden. Han stod nok bag den adresse *mod* en fri forfatning, som blev underskrevet af 300 sallingboere, og som i demokratiske kredse vakte pinlig opsig.

Stænderforsamlingernes historiker, *Hans Jensen*, betegnede Peder Lydersen som »den brave, selvlærte sallingbo« og »en snurrig original, der i tide og utide fremsatte sine uforgribelige meninger om sparsommelighed og enevælde«.

På ét punkt så Peder Lydersen dog afgjort rigtigt, nemlig i, at en betingelse for, at bøndernes slumrende evner kunne komme til deres ret, var et grundigt oplysningsarbejde, som han mente, at staten skulle støtte. Her kom han, som så ofte på andre felter, i diskussion i salen med den bekendte bonde, *Ole Kirk* fra Ulfborg, som fandt det krænkende for bønderne, hvis de skulle have sådanne specielle »gaver«.

Under treårskrigen kom Peder Lydersen i øvrigt i alvorlige vanskeligheder for rygter om manglende patriotisme og usymmetlig agitation mod den nye nationale, demokratiske regering. Lydersen kunne dårligt gå i fred på Viborgs gader, og der blev endog indledt en retslig undersøgelse mod ham. Der viste sig ingen grund til anklage. Lydersen havde nok været for åbenmundet i sin kritik af det nye styre, men sagen må betragtes som et udslag af den nationale fanatisme og intolerance, der prægede den danske befolkning i de år.

»Salling landøkonomiske forening«

I 1842 fik Salling-landmændene deres egen faglige for-

ening: »Salling landøkonomiske forening« (senere: Salling landboforening). Det var betegnende, at dens første formand og medstifter var en præst, nemlig sognepræsten i Durup-Tøndering: *A. F. Hornemann*. Denne var oven i købet københavner af fødsel. Hans naboer og omgangsfæller var proprietærerne *H. Tørsleff*, Østergaard, og *J. C. Ingwersen*, Hegnet, og de var også med til stiftelsen. Tørsleff afløste senere Hornemann som formand.

Det siger noget om tidens forhold, at nogle af de første ting, som den nye forening arbejdede med, var forsøg på at vænne »de mindre landbrug« til svingplov – til afløsning af den middelalderlige hjulplov – og kornrensemaskiner. Med »de mindre landbrug« tænkte man imidlertid ikke på husmandsbrugene. Husmændene var få og betydningsløse. Nej, det var gårdmændene, som proprietærerne i landboforeningen kaldte »små«.

Fra regeringens (kabinetets) side udvist der, mærkeligt nok kan man vel sige – nogen interesse for husmændene. Der kom nemlig i 1843 en anmodning til sogneforstanderskaberne om oplysninger om »husmandsstandens og den hele arbejderklasses vilkår og byrder, og om hvilke forbedringer heraf forstanderskaberne kunne tænke sig«.

Sallings forstanderskaber så imidlertid ikke noget problem her. Fra Håsum-Ramsing blev der således svaret, at man ikke kunne hjælpe fæsterne, uden at det ville være indgreb i ejendomsretten. Svaret var nok skrevet af en herremand. Man var mod oprettelse af husmandsbrug, idet man frygtede, at ejerne kunne komme til at falde kommunerne til byrde. – Det eneste positive svar kom fra Skive Landsogn-Resen, hvor man anbefalede »hjælp til lettere avlsredskabers erhvervelse«.

Blandt de opgaver, som sogneforstanderskaberne tumlede med, kan i øvrigt nævnes: Oprettelse af en kreditforening i Viborg og af en sparekasse i Skive samt et amtsforvalterembede sammesteds, banepplaner, ny matrikel og sundhedsvæsenet.

Der fandt i disse år mange materielle fremskridt sted i

Salling. Vejene, der var lagt ind under det nuoprettede Viborg amtsråd, blev forbedrede, og der kom dagvogn fra Skive til Viborg, med videre forbindelse længere sydpå og østpå.

Først i 40'erne kom de første dampskibe til Jylland – dog ikke til Skive, som jo stadig ikke havde nogen havn. Alligevel blev dampskibene af betydning for Salling på grund af den hurtigere transport af de stude, som sallingboerne fra gammel tid udførte i stor stil, især over Husum i Sydslesvig, mest til Hamborg, men også for en del til England.

Fra 1846 kom studene til England med damper fra Tønning i Sydslesvig, og den hurtigere transport gav større for tjeneste.

Handelen på England tiltog i disse år, blandt andet fordi Vesterhavets gennembrud i 1825 ved Agger efterhånden havde skabt en sejlbar kanal, foreløbig dog kun for sejl-skibe.

Også hjemmemarkedet begyndte at blive større, efterhånden som byerne voksede. Endnu var der dog ikke rigtig kommet fart i Skives vækst. Den fik dog mere bypræg ved opførelsen af rådhuset, der blev et centrum for byen og vil minde om den tid. Desuden blev pladsen foran kirkebakken fyldt op, og Kirkegade samt hestemarkedspladsen, hvor nu de gamles hjem ligger, fremstod. En del store pakhuse og små beboelseshuse blev opført, og Reberbanen og »Tambohus« stammer også fra 40'erne.

Tiårets udvikling kulminerede henimod dets slutning. Februarrevolutionen 1848 i Frankrig fik dønninger, rundt i Europa, også i det lille Danmark. En ny tid oprandt for vore verdensdel: Friheden blev sat i højsædet. Det skulle være forbi med fortidens snærende bånd. Der skulle være frit spillerum for initiativ, energi og kræfter. Dette var forudsætningen for den bevægelse i København, der førte til grundloven af 5. juni 1849. Enevældens tid var forbi, kongen gav noget af sin magt fra sig til folkets repræsentanter. Den jævne mand, også bonden, fik medbestemmelsesret om landets forhold.

Den grundlovgivende rigsforsamling valgtes den 5. oktober 1848 med et betydeligt udvidet vælgerkorps i forhold til stænderforsamlingerne.

Ved valget i Skive til denne forsamling skete der noget, som vakte glæde på landet, men forbitrelse i Skives by: Sallingboerne var så formastelige at vælge en af deres egne til kredsens repræsentant i forsamlingen, nemlig Bertel Nørgård i Krejbjerg, som vælgerne foretrak for selve Viborgamtmanden *Bretton* og rektor *Olsen* i Viborg. Begivenhederne, der fulgte, er skildret andetssteds. Samtidig var der et andet forhold, som satte splid mellem land og by: I Skive ville man have, at alle de skibe, som lossede og ladede ved de mange anløbssteder rundt om på Sallings kyster, skulle være pligtige til at betale havnepenge til den havn, man arbejdede på at få i Skive. Efter en gammel forordning skulle al handel på hele Salling høre under Skive. Men fra sogneforstanderskaberne og fra amtsrådet, samt fra herremænd og præster i Salling, indløb der til regeringen harmdirrende protester herimod. Bønderne var ærgerlige over at skulle tage en ofte lang vej til Skive for at købe nødvendigsartikler, og der blev da også handlet meget på forskellige steder ved Sallings kyster, for eksempel ved Harrevig og ved Lysestrand syd for Vile, samt ved Nymølle i Vestsalling.

Men der var også fremtrædende folk fra både by og land, der arbejdede på et godt samarbejde mellem de to parter. Der var således den landøkonomiske forenings formand, proprietær *Hans Rasmussen*, Nyholm, der var personligt stærkt knyttet til de mest betydende mænd i Skive. Foreningen fik nu navnet: Skive og Salling landøkonomiske forening eller selskab. Skive var jo ikke meget mere end en landsby, og alle større ejendomsbesiddere i byen, og mange mindre med, drev landbrug. Det gjaldt også embedsmændene, læger og prokuratorer.

Ved udgangen af tiåret blev prokurator *Øllgård* i Skive formand for landboforeningen, der nu en tid kom til at hedde: »Salling og Skive landboforening«. I almindelig omtale kaldtes foreningen, trods de mange officielle forandringer

ger, med det navn, der til sidst blev også det officielle: Salling Landboforening.

Sallings skolelærere

I skolens forhold begyndte der også at blive røre i 1840'erne. Undervisningen havde som nævnt hidtil bestået i terperi og udenadslære. Nu begyndte flere lærere, så vidt det var muligt, at praktisere de grundtvigske skoleideer, hvor lærerens fortælleevne, »det levende ord«, og hans personlige indflydelse på eleverne blev det overskyggende.

Lærerne begyndte nu så småt at gøre sig gældende ved siden af præster og proprietærer. I 1841 organiserede Sallings lærere sig. Men det var dog betegnende for tiden, at også lærerne, ligesom bønderne, skulle have en præst til at tage initiativet til deres faglige sammenslutning. Initiativtageren var den provst Jens Møller i Breum, som vi flere gange har »stødt på« i Sallings historie.

Provstens gode ven, lærer *Hans Jensen* i Thise blev foreningens første formand. Den talte ved starten 18 af Sallings 34 lærere. Men den nye forening delte sig snart i den nordsallingske og den sydsallingske afdeling. Der synes i det hele taget, formentlig på grund af afstandenes meget større betydning dengang, at have været et skarpt skel mellem nord og syd i Salling. Den åndelige udvikling i de to dele af halvøen formede sig helt forskelligt.

Kancelliet – enevældens ministerium – viste ikke nogen velvilje mod lærernes sammenslutning – tværtimod. I 1842 forbød myndighederne at afholde disse »lærer-conferencer«, som efter deres mening kun var »tidsspilde«. Men »selskabelige« sammenkomster kunne man dog ikke forbyde lærerne.

Ved grundlovens givelse i 1849 blev der helt nye forhold, også på dette område. Der blev nu fuld ytrings- og foreningsfrohed.

En af de første opgaver, lærer-sammenslutningerne tog op, var at få de gamle lærebøger, som Balles lærebog og Birchs bibelske historie, afløst af mere tidssvarende. Men her stødte lærerne mange gange mod befolkningens konser-

vatisme. De bøger, som forældrene havde lært efter, måtte også være gode nok til børnene. Provst Møller i Breum var også her lærerne en god mand. Han jævnedes flere gange vejen for nye midler og metoder, et arbejde, som hans efterfølger som provst, og navnebroder, i Selde senere fortsatte.

Under frihedens bannermærke

Skiveegnen i 1850'erne

Treårskrigen 1848-50 bragte røre og liv på mange områder. Danskerne havde slået de slesvigholstenske oprørere, og man mente fejlagtigt, at man også havde slået tyskerne. Samtidig havde den frie forfatnings indførelse fjernet trykket af enevældens klamme hånd fra landets økonomiske som fra det åndelige liv. Handel og omsætning voksede.

Skive fik toldplankeværkerne væk, da *konsumtionen*, fra 7. oktober 1850 blev afskaffet. Hidtil havde man skullet betale afgift ved byportene af de varer, der førtes ind i byen. I Skive havde man et helt system af gangstier næsten rundt om byen fra Vestergade og nordpå. Rester af dem har vi jo endnu. Byen sprængte nu den gamle ramme og kunne bygge arealer uden for byportene, hvor der var brug derfor.

Torvet med rådhuset blev byens centrum, og denne monumentale bygning blev i 50'erne efterfulgt af flere 2 etagers ejendomme. Bindingsværkshusene hørte fortiden til, de nye huse blev grundmurede. Noget nyt var tapetserede stuer, bilæggerovnene afløstes efterhånden af de da mere moderne vindovne. Den førende købmand var i 50'erne konsul *Frederik Friis*, der i 1856 fik Frederiksgade anlagt, egentlig ikke opkaldt efter ham, men efter den folkekære Frederik den Syvende. Skive fik også sit første sygehus, amtssygehuset i Sønderbyen, som blev revet ned for ikke så mange år siden. I 1857 fik byen telegraforbindelse med omverdenen.

Samme år havde landet den store pengekrise, hvor det danskorienterede firma H. Pontoppidan & Co., Hamborg, kom i store vanskeligheder og blev reddet af den unge Tiet-

Købmand, konsul Frederik Friis fra Adelgade, 1858 grundlægger af Frederiksgade, der blev opkaldt efter Frederik den VII.

gen. Krisens virkninger mærkedes over hele landet, altså også i Skive, hvor konsul Friis for en tid blev slået ud.

Der lød da pessimistiske toner fra byens handelsstand, frygt for, at mange virksomheder skulle gå til og handelen lidt efter lidt sygne hen og byens indvånere forarmes. – I sidste halvdel af 1850'erne fik den nationalliberale regering vedtaget forskellige love, der nedbrød gamle skranker. Konsumtionens afskaffelse er nævnt, og i 1856 kom høkerloven, hvorefter små-købmænd kunne nedsætte sig på landet uden for et »Læbælte« for byerne (Paradoksalt nok blev læbæltet i længden ikke til fordel for købmændene, men for brugsforeningerne. Derimod kunne Skive-købmændene mod forventning drage fordel af høkerne. De blev nemlig nærmest som grossererer for landhøkerne).

Den afgørende lov på handelens område blev dog »Næringsloven af 1857«, som er kaldt »Grundloven på nærings-

forfatningens område«. Den dannede indgangen til den frie konkurrences tidsalder.

Handelsstanden var – som det viste sig: uden grund – meget betænkelige ved disse love. Det kommende halve århundrede gav en mægtig udvikling af handelen og dermed en opblomstring af Danmarks købstæder, som hidtil var ganske ukendt. Skive var endda en af de byer, hvor der var den forholdsvis største vækst. I 1850 var byen endnu nr. 9 fra neden af landets købstæder, men i 50'erne voksede den med ca. 450 indbyggere, næsten 50%.

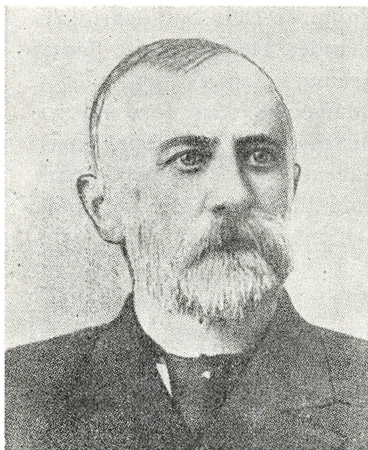
I 1857 fik Skive sin Sparekasse: »Skive Sparekasse«, og fra nytår 1858 havde byen også sin bank: »Skive Bank«. Samme år kom desuden »Skive Avis«, udgivet af bogtrykker L. Jensen. Alt dette ligesom hævede byen og egnen op. Skive og Salling følte sig mere uafhængig af Viborg på de nævnte områder, ligesom det i økonomisk henseende sammen med det øvrige Jylland efter 3 årskrigen havde løsrevet sig af afhængigheden af Hamborg, denne hidtil så store aftagerby. Også afhængigheden af Ålborg, som alle de små Limfjordsbyer havde været trykket af, blev mindre.

Skives fremtrædende købmænd var i 50'erne foruden den nævnte konsul Friis: *Peter Elisæus Dige* i »Brogården« (anden generation) *P. Brix*, der havde overtaget Fr. Friis' korn- og kolonialhandel, Adelgade 14, *Thorupperne* i Nørregade, og i samme gade nr. 1 den unge *Th. Alstrup*, senere kendt som kancelliråd Alstrup, direktør i Salling Bank. Endelig var der den store købmand i Vestergade 7, *Jens Sørensen*.

I 1850'erne kulminerede Aggerkanalens betydning (senere sandede den til). England havde fået stor betydning som aftager af de danske landbrugsprodukter efter at Robert Peel havde fået ophævet korntolden.

Bertel Nørgård og Søren Lybye

Politisk set kæmpede frihedsmanden, *Bertel Nørgård* i 50'erne med gårdejer *Søren Lybye*, Hem, om mandatet for Skivekredsen. Ved valgene de første år klarede Bertel Nørgård sig, men kun med ringe majoritet. Ved valget den 27.

Peter Ingvard Dige, købmand i Brogården og svensk vicekonsul. Død i Skive 1899.

Kancelliråd Thomas Alstrup, købmand i Nørregade 1858–70 før Andr. Sørensen, derefter kæmner, korngrosserer og direktør i Salling Bank. Død 1912.

maj 1853 trak han sig mismodigt tilbage over den politiske reaktion, der havde efterfulgt frihedstiden, og Søren Lybye valgtes i hans sted. Blandt sidstnævntes stillere var vore gamle kendinge: Søren Refsgård, Vium Mølle og Peder Lydersen, Hvidbjerg Holmgård. Hans vælgere bestod af langt de fleste af Skive bys borgere, de fleste af præsterne og proprietærene samt bønderne i sognene nærmest Skive, for eksempel Skive Landsogn-Resen og Hem-Hindborg-Dølby.

Fra 1. december 1854 havde Bertel Nørgård mandatet igen. Denne gang havde han blandt sine stillere også en præst, nemlig pastor Brock, Rødding. Ved det næste valg: 14. juni 1855 havde Bertel Nørgård ingen modkandidat, blev altså »kåret« og beholdt nu mandatet, til han gik over i landstinget.

Bertel Nørgård vil ikke i Salling alene blive husket for sin politiske indsats. Som P. Lydersen var han klar over, at den første betingelse for at hæve bondestanden op på højde med de øvrige stænder, var, at den fik en helt anderledes

større oplysning. Derfor startede han i 1851 Sallings første højskole, en af de allerførste i landet. Den begyndte under primitive forhold, idet undervisningen foregik i hans eget hjem i Krejbjerg. En egentlig højskole i den forstand, vi kender dem, var det dog ikke, nærmere en mellemting mellem en ungdomsskole og en landbrugsskole. I 1855 lykkedes det Bertel Nørgård at skaffe penge til opførelse af en skolebygning. Den blev ikke lagt i Krejbjerg, men i det mere centrale Oddense.

Bertel Nørgård virkede i det hele taget på mange felter. I 1856 kom han i Viborg amtsråd med langt det største stemmetal, og i 1858 blev han medlem af landstinget, hvor han gjorde sig særdeles meget bemærket. Næsten daglig tog han ordet, og om de mest forskellige sager, mest af praktisk art. Men han talte også folkehøjskolens sag, og han kritiserede blandt andet ofte og stærkt, at Limfjordsegnenes befolkning skulle betale særskilt til kanalen gennem de berygtede Løgstør-grunde, der i høj grad havde hæmmet sejladsen på Limfjorden. I denne forbindelse tog Nørgård hårde tag i tinget med ledende mænd som Madvig og Orla Lehmann. Især Lehmann kunne gøre ham forbitret med sine stærke ord i debatten. Bertel Nørgård fortsatte i landstinget bestræbelserne fra folketingstiden for en udvikling af det kommunale selvstyre på land som i by. – Hans modstandere anerkendte hans evner og »en for sin stand ret god dannelse«, men angreb ham for »overdrevent selvtilid« og »fanatisk rethaveri«.

Bertel Nørgård arbejdede også meget med brandforsikringsagen. Han blev branddirektør, hvad der forklarer, at han på det bedst kendte billede af ham er i uniform.

Den forhenværende folketingsmand for Skivekredsen, Søren Lybye, blev en ledende mand i Salling Landboforening. I de første år af 50'erne havde Søren Refsgård, Vium mølle, og proprietær *J. C. Ingwersen*, Hegnet, været formænd. Men fra 1856 var Søren Lybye foreningens energiske formand. Søren Lybye var de konservatives mand, men dog ikke mere yderligtgående, end at han var modstander af ministeriet

Politikeren, gårdejer Søren Lyby i Hem, f. her 1825 og ejer af fødegården fra 1843. Sognefoged 1850—53. Folketingsmand i højrepartiet, valgt i Skive 1853, 61, 72 og 75. Landstingsmand 1878—94, kammerråd 1879 og ridder af dannebrog 1894. Død i Hem 1898. Af efterslægt kan nævnes afd. proprietær Chr. Lybye i Haldborg og Knud Lybye, trafikchef fra 1927 i Det danske Luftfartsselskab, samt broderen Peder Lybye, der i 1898 overtog faderens gård i Hem.

Ørsted. (Foruden i Skivekredsen, hvor han var valgt i to perioder, repræsenterede han en overgang Bjerget-kredsen i det østlige Thy, senere benævnt Frøstrup-kredsen, og nu en del af Thisted-kredsen).

Mens Søren Lybye ikke var fremtrædende som folketingsmand, var han en særdeles dygtig og ualmindelig aktiv og intiativrig formand for landboforeningen. Han var utrættelig i at henvende sig på sine standsfællers vegne til myndighederne og søge støtte til den på forskellig måde.

Han gik stærkt ind for anvendelsen af de nye maskiner, der var kommet frem, som såmaskiner og høriver

»da de overdrevne arbejdspriser gør det dobbelt nødvendigt (og da) bondestanden her i Salling er lidet bekendt med disse den nyere tids opfindelser.

Han tilføjede, noget uvenligt: »og ikke meget oplagt til at gøre sig dem til nytte«.

Søren Lybye virkede også for smørkerner, for mergling og dræning, for kunstgødning og græsfrø, for fjerkræavl og biavl, og ikke mindst for hesteavlens renæssance.

»på grund af den kendsgerning, at hesteavlen, for hvilken Salling engang stod i stort ry, er gerådet i forfald – planløst indblandet for meget fremmed blod«.

I Søren Lybyes tid arrangeredes også diskussionsmøder hver vinter, og foreningen oprettede en lånebogsamling for dens medlemmer.

Dyrskuerne, der havde været afholdt ved Vium Mølle og i Lyby, blev flyttet til Bostrup ved kroen.

Præster og lægmænd

I midten af det 19. århundrede skete der store forandringer med hensyn til præsternes forhold til deres menigheder. Indtil den tid havde de været bøndernes hjælpere i alle mulige verdslige forhold, men dette hørte nu op efterhånden, et tegn på, at bondestanden var ved at blive mere selvstændig.

De kommunale anliggender var ved at glide fra præstestanden over til bønderne, og det blev ikke almindeligt mere, at præsterne udmærkede sig som landmænd, hvad for eksempel provst Møller i Breum havde gjort. Efterhånden drev præsterne ikke selv deres landbrug.

»De gudelige forsamlinger« fortsatte i 50'erne deres virksomhed i Salling, til bekymring for biskop *Otto Laub*, der i 1854 afløste biskop *Øllgård* som stiftets øverste myndighed.

En uhyggelig afart af »de gudelige« var »dømmerne« med *Jens Haug* i Bjert ved Vinderup som fører. De var meget fanatiske og hastige til at dømme folk af anden indstilling til helvedes ild og lade dem det vide. Gravide kvinder og ufødte børn kunne blive kaldt »æ dævel«. Ved møderne skreg og hylede kvinderne ofte. Denne bevægelse døde dog ret hurtigt ud.

I 1854 kom den grundtvigske lov om *sognebåndsløsning*, hvorefter menighedernes medlemmer enkeltvis kunne »flyttes« til et andet sogns præst, hvis de ikke syntes om den lokale forkyndelse. Denne vigtige lov fik dog først senere be-

tydning for Salling men blev så også benyttet i stor udstrækning nogle steder.

Fra 1856 kunne der på frivillig basis dannes *menighedsråd*. Flere steder i Salling søgte præsterne at få sådanne oprettet, for eksempel præsterne *Funch* i Brøndum og pastor *Brandt*, Fur (den sidste, der var fremtrædende på forskellig måde, blandt andet på det politiske område, vil senere blive omtalt). Forsøgene fik dog ikke varig betydning. I Lihme fik pastor *Fontenay* oprettet et menighedsråd, bestående af 5 proprietærer og 4 gårdmænd. Menighedsrådet forsøgte sammen med præsten at indføre Balslevs lærebog i stedet for Balles, men det mødte her som andre steder megen modstand. Fontenays efterfølger, *Schårup*, ophævede egenmægtigt menighedsrådet.

De frivillige menighedsråd blev i det hele taget ikke nogen succes. I Salling var der – omkring 1860 – 8 menighedsråd i 5 pastorater og over hele landet sygnede de hen. Tiden var ikke moden dertil endnu.

I *Nordsalling* begyndte i slutningen af 1850'erne en åndelig vækkelse. Den indledtes ved, at den fredelige, men nok temmelig intetsigende pastor *Brasch* i Junget i 1858 fik en ung kapellan, *Kristian Konradsen*, som havde helt andre toner i sin forkyndelse end sognepræsten, hvis prædikener efter sigende, formentlig gengivet i karrikeret form, skal have gået ud på noget i retning af: »Vær bare skikkelige mennesker og pas jeres stude, så slipper den gode Gud jer nok ind i Himmerig«.

Samme år kom der også en ung kapellan i Grinderslev-Grønning-Thise, idet provst Møller i Breum (stærkt bevæget), indsatte sin tredje og yngste søn, *Fr. Møller* som sin kapellan. Hans 3 sønner fik hver 7 års kapellantid hos faderen, vistnok et enestående forhold.

Disse to, unge kapellaner fandt hinanden og holdt en række vækkelsesmøder, dels i hjemmene og dels i skolerne i Nord- og Østsalling. I begyndelsen var deres forkyndelse nærmest pietistisk præget – *Fr. Møller* har selv betegnet den

som »nærmest som senere Indre Missions præsters«. Meget i deres tale var efter parolerne: »Du skal« og »Rør ikke«. Især holdt Konradsen der førte an, donnertaler til menigheden. Han kunne således, efter de bedste mønstre, i sine prædikener henvende sig direkte til de forskellige byers beboere, for eksempel: »I folk i Thorum« og »I i Hinnerup«, og så fik de pågældende lokaliserede menighedsmedlemmer de mest grasserende synder i det område at vide. De enkelte kirkegængere skal have været helt urolige for, at advarselne skulle rettes personligt mod dem ved navns nævnelse. Man skulle ikke på det tidspunkt have tænkt, at de unge kapellaners vækkelsesmøder skulle blive indledningen til, at Salling blev et udpræget grundtvigsk område, i det mest indre-missionsk prægede stift, efter en stiftomlægning, hvor tyngdepunktet blev rykket vestpå.

Man er jo vant til at betragte grundtvigianismen som »den glade kristendom« med lyse toner, i modsætning til Indre Missions – i alt fald i en lang årrække – mørke helvedes- og fortabelsestale. Men i begyndelsen stod de to retninger hinanden nær. De var begge opstået som en reaktion mod rationalismen, der hidtil havde domineret også her på egnen, og de unge kapellaner, grundtvigianismens fortrop i Salling, stod ikke tilbage, når det gjaldt stærke ord. Men deres forkyndelse blev mere og mere grundtvigsk præget.

De to unge, senere med tilslutning af en tredje, nemlig kapellanen i Jebjerg, Kr. Glud, fik mange begejstrede tilhængere, men også, i alt fald Konradsen, mange forbitrede modstandere. Biskop Laub var personligt velvillig over for de unge kapellaner, men meget betænkelig ved deres vækkelses-røre, som han nærmest betragtede som en sekterisk bevægelse.

Da Fr. Møller i 1863 forlod egnen, blev der mange sognebåndsløsere fra Grinderslev-Grønning og Thise til Konradsen, da i Nautrup. Men den nye sognepræst i Breum, *J. R. Stockholm*, strittede imod, og biskop Laub nægtede i første omgang at give tilladelse til, at Konradsen kom til Grinderslev og Thise og tog til alters. Dette blev kritiseret i den

Købmand H. B. Kloch i Vestergade, som drev omfattende kornhandel. Født på Silkeborgegnen 1826, død i Skive 1905.

F. J. C. Kielgast, købmand i Skive fra 1861. Født i Kiel 1838. Død i Skive 1928.

kendte grundtvigianer, Niels Lindbergs blad og senere endog i rigsdagen. – Tilladelsen blev senere givet.

Efter 1864

Skiveegnen i 1860'erne

1860'erne var nationalt set et sorgens tiår: Tabet af Sønderjylland. Dette medførte også en *toldgrænse ved Kongeåen*, så at der ved grænsen skulle betales afgift af hver stud, der herfra blev sendt til marsken ved Husum i Sydslesvig. – Et andet minus var, at sejløbet ved Agger sandede til. Et nyt gennembrud lidt sydligere dannede ganske vist Thyborønkanalen, men den blev først sejlbar efterhånden.

Til gengæld var der lyspunkter andre steder: I 1861 blev *Frederik den Syvendes kanal* ved Løgstør færdig, og det betød som før antydning om grundene ved Løgstør, meget for skibsfarten østfra til Skive og de andre vestlige Limfjordsbyer.

Endnu større betydning fik *Langå-Struer banen*, der nåede til Skive i selve krigsåret, og året efter til Struer. Mange havde ment, at det var galmandsværk med en jernbane gennem »øde og gølge hedestrækninger«, hvilken betegnelse faktisk dengang passede på egnen både øst og vest for Skive.

Endelig kom i 1869 den længe savnede Skive Havn, som fik meget stor betydning for byen og egnen.

Skive by passerede i 60'erne de 2000 i indbyggerantal.

I politisk henseende skete der det, at Søren Lybye atter valgtes til kredsens folketingsmand, efter at Bertel Nørgård nu sad i landstinget. Ved et prøvevalg den 24. maj 1861 blev Lybye endda næsten énstemmigt nomineret som kandidat. Det skyldtes åbenbart en varm anbefalelsestale af præsten på Fur, *M. P. G. Brandt*, der havde ualmindelige talegaver, som han brugte på en meget agitatorisk og aggressiv måde, blandt andet i polemik i »Skive Avis«.

Men nu greb Bertel Nørgård ind. Han ville have en mand valgt, der lå til venstre for Lybye og sluttede med at anbefale gårdejer *Christian Jensen*, Vadum. – Op til valget førtes i »Skive Avis« en ret bitter fejde, især mellem Bertel Nørgård og Søren Lybye.

Pastor Brandt havde anbefalet Søren Lybye som en mand »der ikke våsede op ad vægge, ned ad stolper«. Det var nok ikke med urette, at Bertel Nørgård havde opfattet det som en indirekte, hård kritik af hans taler.

Christian Jensen havde i øvrigt også en præst som stiller, nemlig pastor *Schårup*, Ålbæk, hans egen sognepræst, og tillige en proprietær, nemlig *Breinholt* fra det nærliggende Spøttrup.

Søren Lybye valgtes med en kneben majoritet. Også efter valget førtes en skarp polemik i »Skive Avis« mellem Søren Lybye og Christian Jensen med flere.

Søren Lybye var i øvrigt også i størstedelen af 60'erne Salling landboforenings energiske formand. Han virkede nu blandt andet for at få egnens kvægbestand forbedret, da den en tid var gået tilbage. Især var han dog ivrig for forbedring

F. A. Harder, købmand i Vestergade fra 1868—1904. Død 1908.

af smørtilvirkningen. De forbedrede transportforhold gav bedre afsætningsforhold og dermed bedre priser. Bønderne begyndte derfor at lægge større vægt på smørtilvirkningen end på halvøens hidtidige speciale: studefedningen. Foreløbig var det dog kun herregårdssmør, der kunne give gode priser. Bøndernes smør var af for ringe kvalitet, nærmest foragtet. Men de foregående tiår havde skabt bedre økonomiske kår for bønderne, og efterhånden rejste der sig en mængde nye bygninger på deres gårde, med bedre betingelser for mejeridriften. – Man begyndte også nu at fodre med oliekgær.

Mellem Skive by og Sallingbønderne kom der i 1867 en lille skærmydsel om de vigtige markeder. Markedspladsen ved Kirkegade i Skive var nemlig blevet »aldeles utilstrækkelig«, så at det for eksempel var umuligt at komme der med løse drifter af stude, som det var almindeligt ved de store markeder i Vestjylland.

Sogneforstanderskaberne i Salling og Salling landøkonomiske forening ansøgte derfor ministeriet om, at der hvert år i begyndelsen af oktober måtte blive afholdt et kvægmar-

ked ved Bostrup kro. Det var hensigten at få morsingboerne til at komme til sådanne markeder på vej til det store marked i Holstebro.

Ministeriet afslog andragendet, men Skive kommunalbestyrelse fik pålæg om, at et areal på mindst 5 a 6 tdr. land udlagdes til markedsplads, ellers ville byen gå glip af kreaturmarkederne. Efter en ny påmindelse anlagde Skive by i begyndelsen af 1868 en ny kreaturmarkedsplads ved Asylgade (hvor nu skolen ligger), medens den gamle plads ved kirken herefter var hestemarkedsplads.

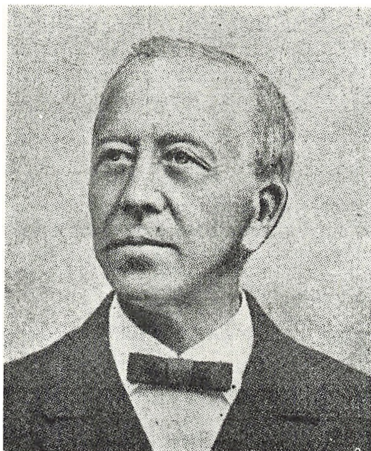
På en markedsdag i Skive var byens udseende helt forandret med hensyn til livet i gaderne. Det var noget af en festdag for både by og land. De ellers så stille gader, i alt fald gader som Vestergade og Adelgade, fyldt med landboere, mellem hvilke der veksledes mange håndtryk, når bekendte mødtes. Hestene blev travet op og ned af Vestergade, beset og befølt, handeler blev sluttet, og håndslag givet.

I Skive dominerede købmændene stadig. Købmandsgårdene var nu ofte 2 etagers, med 1. sal som kornloft og store varebeholdninger oplagt i side- og bagbygningernes pakhusrum.

Købmanden var i sin virksomhed en lille, lokal konge, eller diktator, med et patriarkalsk forhold til folkene, der spiste og sov i købmandsgårdene, oftest i triste, små kamre. Det fandt endog sted, for eksempel hos »den store købmand« Jens Sørensen i Vestergade, at »butikssvenden« overnattede under disken i butikken. Butiksfolkene brugte megen tid til at støbe tællelys, klistre poser, skære frossen lampeolie eller eddike, i stykker.

Efterhånden blev salget af sukker, som tidligere blev betragtet som en luksusartikel, stigende, og det samme gjaldt jern og kul. Til opvarmning i hjemmene brugtes dog stadig mest tørv.

Det var ikke alene butiksfolkene, købmanden kunne behandle fra oven og nedad. Det gjaldt også hans forhold til de vadmelsklædte bønder. Ofte kunne der dog være et smukt forhold, for så vidt som købmanden kunne optræde

Isenkræmmer C. Olesen, der gennem 40 år fra 1860—1901 boede på hjørnet ved torvet.

som en far over for bønderne, råde dem i pengesager og meget andet. Før pengeinstitutternes tid, og inden bønderne rigtig blev fortrolige med disse, var købmanden nærmest som en bank for dem.

Men bønderne begyndte nu så småt at ville gøre sig fri af den store afhængighed af Skives købmænd, f. eks. med hensyn til købs- og salgspriser. Tanken om brugsforeninger kom frem, men den slog ikke igennem her endnu.

Skives ledende købmænd var da, foruden den nævnte Jens Sørensen, der døde i 1867: Konsul *Peter Ingvard Dige* (Peter Dige nr. 3), »Brogården«, *C. Olesen* (»Olesens gård«), *F. Kielgast*, Frederiksgade, *H. B. Kloch* (Vestergade 10), *Johan Henrichsen* (fra 1866 manufakturhandel på hjørnet af Adelgade og Vestergade), *F. A. Harder* (senere Andr. Andersen), og i Adelgade, nu »Gregershus«, manufakturhandlerne *N. L. Boserup* og *P. M. Harder* (bror til F. A. Harder).

Åndelige brydninger i 60'erne

Forskellige steder i Salling var der brydninger om blandt andet de frivillige menighedsråd, og om hvilken salmebog,

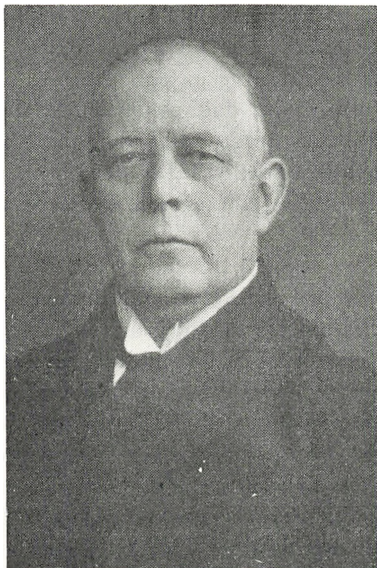
der var bedst. I Jebjerg-Lyby søgte pastor M. J. Glud (far til den Glud, som de ældste endnu kan huske) biskop Laub om tilladelse til at oprette *menighedsråd* for sognene. Ansøgningen fik den bedste anbefaling fra den nye provst for Salling, *C. P. M. Møller* i Selde, der i 1863 havde afløst sin navnebroder i Breum. Det hed i provstens anbefaling, at:

»hvis en institution som menighedsråd skulle ventes at vinde fremgang, da måtte det være i Jebjerg og Lyby menigheder, hvor såvel beboernes kirkelige sans og kristelige husliv som præstens personlige egenskaber og det forhold, hvori han står til sin menighed, spåede de bedste frugter af den foreslåede institution«.

Om valgmåden til de påtænkte menighedsråd var der ikke enighed mellem biskoppen og pastor Glud. Sidstnævnte ville, at medlemmerne skulle vælges ved frie valg, men biskoppen turde ikke stole på, at menigheden uden vejledning kunne træffe heldige valg, hvorfor han ville have, at Glud skulle udpege nogle emner at vælge imellem.

Af en eller anden grund løb planerne ud i sandet. Der kom ikke menighedsråd i Jebjerg-Lyby i denne omgang.

Mellem den tids to ledende kirkelige personligheder, biskop Münster og Grundtvig havde der stået en skarp strid om, hvilke *salmebøger* der skulle benyttes. Grundtvig ville have den rationalistisk prægede »Evangelisk-kristelige salmebog« afløst af den grundtvigsk prægede »Roskilde konvents salmebog«, og sejrede i det lange løb. I Salling stod der som tidligere berørt også strid herom. Især i Krejbjerg stod der en lang og sejt kamp. Også her var det en ung kappellan, *Chr. Fausing Borch*, der bragte røre i andedammen, om man så kan sige. Borch, der kom til Krejbjerg i 1862, tog straks meget energisk fat med bibellæsninger i Rødning og Krejbjerg skoler hver uge, og lokalerne var fyldt til trængsel. Også i nabosognene holdt han store møder. Men da han ville indføre den nye salmebog, protesterede hans menighed i Krejbjerg skarpt. Han fik hjælp af Bertel Nørgård, som jo var Krejbjerg-mand, og også biskop Laub var ham venligtsindet. Borch blev endog kaldt for biskoppens yndling. I 1863 fik Borch sin vilje. Men biskoppen gav han

Grosserer Michael Nielsen. Købmand Hestbechs efterfølger i Vestergade fra 1899. R. af Dbg., f. i Århus 1876, borgmester i Skive 1921-27. Død her 1957.

et lille ord med på vejen om ikke en anden gang at gå så voldsomt frem, men fare med lempe.

Pastor Borch var et nyt eksempel på, hvor vanskeligt det var at placere den tids vækkelsesprædikanter. Nogle kaldte ham for grundtvigsk, andre mente »münstersk«, og biskop Laub betegnede engang hans retning som »mild, hernhutisk farvet pietisme« Han havde vækkelsestoner, men også »glade håbets toner«.

I 1861 stiftedes Indre Mission som landsorganisation, og fra sydvest, fra Ginding herred, kom den ind i Sydvestsalling. Resterne af »den gudelige bevægelse« fra 30'erne gik i Indre Missions retning, og da der i halvøens umiddelbare nabosogn Estvad-Rønbjerg, i 1864 kom en dygtig og ivrig sognepræst, *Hans Vilhelm Bülow*, vakte hans stærke prædikener om synd og nåde røre i hele Sydvestsalling. Det bed-

ste tilholdssted fik bevægelsen i nogle år i kæmpegården i Lem. – Det så da nærmest ud til, at Indre Mission skulle blive den herskende retning på egnen.

I Balling-Volling sad dog pastor A. V. Henrichsen, der som nævnt tidligere var grundtvigsk præget og vel nok en af dem, der havde banet vej for den mægtige strømknæ-tring, der fandt sted i 1870, og som der senere skal berettes om.

Hvad den gudelige vækkelse i *Nordøstsalling* angår, kom den rigtig til udfoldelse i 1860'erne, og stor betydning fik det, at også pastor H. Glud i Jebjerg fik sin søn *Kristian Glud* som kapellan. Også han var meget nidkær. I begyndelsen brugte han stærke ord; for eksempel kom ordet »Satan« stadig igen i hans prædikener. Men under påvirkning af Konradsen, der ligesom Fr. Møller var blevet mere folkelig og mild, mere grundtvigsk, udviklede Glud sig til at blive udpræget grundtvigsk. Hvad Konradsen angår, blev han i 1863 sognepræst for Nautrup-Sæby-Vile pastorat. I Junget-Thorum havde han fået mange modstandere. – Ved et landemøde i 1866 var Konradsen en af hovedpersonerne i »et stort slag«, der stod mellem biskop Laub og de grundtvigske fortalere. Konradsen blev her støttet af provst Møller, Selde. Diskussionen, hvori biskoppen var meget aggressiv med sine spørgsmål, næsten forhørsagtigt, til grundtvigianerne, drejede sig om dåben.

Jebjerg blev med Kristian Glud, den da unge Glud, som fører, efterhånden et centrum for det vågnende liv i nord- og østsalling. De ældre var nok modvillige, men de unge var begejstrede for den djærve og friske måde, hvorpå han kunne tale om det personlige forhold til livets alvorlige spørgsmål. Ved sit virke blev Glud den, der lagde grunden til de største, kristelige møder i vor egn, i alt fald af de grundtvigske. Han fik landskendte grundtvigske førere her-til som talere ved store møder, »de gudelige forsamlings vennemøder«, for eksempel P. Larsen Skræppenborg, der var gået over til grundtvigianismen, og Vilhelm Birkedal.

Glud fik mange unge sendt på grundtvigsk højskole, især til Galtrup højskole på Mors. På denne vor nabø var grundtvigianismen trængt mere igennem end i Salling, og forbindelsen mellem det nordlige Salling og Mors var ret livlig.

Glud sprængte den usynlige barriere mellem Nordøst- og Sydvestsalling, og da han var meget nationalt begejstret og gik stærkt ind for benyttelsen af Dannebrog, kunne måbende sallingboere ikke sjældent se Glud marcherende med en flok af sine unge tilhængere med Dannebrog i spidsen fra Jebjerg og til Rødding, på hvilken egn han havde mange meningsfæller. I perioder havde han mange sognebåndsløser fra Vestsalling, når der ikke var en grundtvigsk præst i de pågældende sogne.

Hvad der også kom til at betyde meget for grundtvigianismens sejrsgang i Salling var, at Sallings lærere for en meget stor dels vedkommende blev grundtvigsk prægede.

Andr. Andersen, f. i Rakkerby på Mors 17. april 1872, købmand i Skive fra 1904, tysk vicekonsul fra 1925. Byrådsmedlem 1917—29. Medlem af ligningskommissionen, formand for handelsforeningen fra 1928. Direktør i Skive Kulkompagni, i bestyrelsen for Schades Papirindustri m. m. Død i Skive 30. april 1949.

Lærerne var jo som nævnt organiseret i henholdsvis Nord-sallings og Sydsallings lærerforening. I nordkredsen var lærer *H. C. Strandgård*, Selde, den førende. Strandgård var en anerkendt oldtidsgransker og vel egnens første lokalhistoriker. Han fik indført, at ved hvert møde skulle et af medlemmerne indlede om et selvvalgt emne, og han var selv en af dem, der holdt flest foredrag.

Emnerne var ofte religiøse. For eksempel talte Strandgård om »De dødes rige og åndernes videre udvikling«. Han mente, at »som kornet eftermodnes efter høsten, så og med sjælen«. Men det var en lære, som Indre Mission ikke kunne tage.

Strandgård interesserede sig også for nye melodier til salmerne.

I 1869 drøftede man i lærerkredsen, om der var forskel på dansk og tysk kristendom, hvorom der var uenighed. Det har nok været efterveer fra 1864.

Af specielle skolespørgsmål, der blev drøftet, kan nævnes: Afskaffelsen af de sjældne bogstaver, som Q og Z, og om skriftlig dansk skulle læres gennem diktat eller genfortælling.

Der blev også af Strandgård holdt foredrag om emner som: »Jordens og månens forhold til hinanden og til solen«.

Lærerne udførte et stort arbejde med indretning af biblioteker i landsbyskolerne, også til brug for de voksne. I det hele taget gjorde lærerne sig mere og mere gældende. Der kom en tid, hvor det i højere grad blev lærerne end præsterne, der gik i spidsen for bønderne ved startning og ledelse af organisationer og lignende.

For *Sydsallings* vedkommende kom der i 1868 til Hem en lærer, som kom til at øve meget stor indflydelse i spidsen for sine kolleger. Han hed *Søren Lavrsen* (far til gartner Asger Lavrsen, Roslev, og 7 andre begavede børn). – Men hans virksomhed kom mest til at ligge i 1870'erne og 1880'erne og vil senere blive omtalt. Han var en betydelig lærer og opfyldt af reformiver på forskellige områder.

Kilder:

N. Olesen Husted: Blade af den politiske udviklings historie i Salling I-II.

Salling Landboforenings jubilæumsskrift 1842-1942.

P. Schou: Handelen i Skive gennem tiderne.

Bogen om Skive 1926.

Nedergårds præstehistorie.

»100 år blandt Sallings lærere«.

Folkehøjskolen i Uldum, afsnittet »På Sallings jord«.

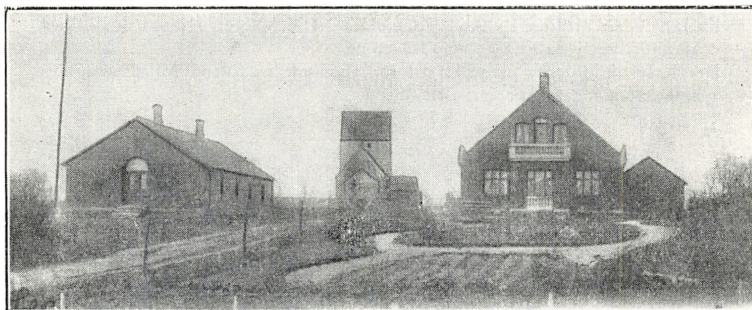
Hans Jensen: De danske stænderforsamlinger«.

En lang serie artikler i »Skive Folkeblad« af N. Olesen Husted om »Træk af åndslivet i Salling« og andre emner.

De fleste af kilderne er stillet til rådighed af hr. Svend Mortensen, byarkivet, som jeg takker for assistancen.

Der var engang!

Af forh. overlærer *Marie Næsted*, Roslev

Parti fra Roslev med kirken i baggrunden.

De tre ord: Der var engang . . . fører tanken tilbage, anderledes end nu, »Der var engang«, ja, sådan begynder mange af barndommens eventyr, og så kan historien om prinsen, som til sidst fik prinsessen og det halve kongerige erindres.

Vi mennesker af 1973 lever så stærkt i nuet, at man må spørge: Har vi tid til at kaste blikket tilbage? Kan vi forsømme radioen og tv, for at tænke tilbage og mindes de historier man som barn lyttede til og præntede så stærkt i sin hukommelse, at de lever den dag i dag mere end to menneskealdrer efter, at man hørte dem; er vor tid ikke slaver af fjernsynet og radioen.

Følgende er skrevet på opfordring fra flere sider med den motivering: Skriv ned! thi den dag du er borte, er historierne borte med dig!

Ja, så prøver jeg at fæstne de gamle beretninger, som har levet og er givet videre i mange led. Flere i min slægt besad en levende fortælleevne, derfor er det vel, at det fortalte sidder så fast.

I min barndom fortaltes om varsler, forudgående tegn på noget, der ville ske, noget udenfor det daglige, man fortalte spøgelseshistorier, som dog især hørte herregårdene til.

Folk kom ikke meget sammen, man havde ikke telefon, cykler eller motorkøretøjer; i gården havde man de fleste steder en vogn med to polstrede agestole, en fjedervogn, som kun kom i brug ved særlige lejligheder, og så en stiv fjælevogn til brug ved markarbejde, ellers var samfærdselsmidlet »apostlenes heste«. Dette medførte, at folk efter fyraften sad sammen i hyggeligt samvær om en tælleprås eller petroleumslampe. I sådanne stunder drejede underholdningen sig om sære ting, man havde hørt eller oplevet, naturens kræfter var ikke bundne af teknikkens love. Det var gerne en »mørkningsstund«, den tid da det sidste dagslys brødes med det frembrydende mørke før petroleumslampen tændtes.

I denne time samledes vi børn om mor og sagde: »Fortæl li' nøj fra den gang da du var bette«. Netop lysets brydning gav historierne en egen stemning. Mors hjem var den nordligste gård i Roslev, som nu ejes af en meget dygtig ung mand, Niels Bundgård; men indtil 1792 var en hovgård under Astrup. Klokken tre midt om natten måtte karle og heste rykke ud for at være tidsnok på hovmarken. Efter stavnsbåndets løsning 20/6 1788 købte min tipoldefar, Thor Poulsen den 1792 fri til selvejergård, og den blev slægtsgård til 1938. Købesummen i 1792 var 1000 rigsd. Gårdens størrelse var 5 tdr. hartkorn, 5 skpr. og 3 fjerdingkar.

Fortidens varsler og gengangere troede man fuldt og fast på, og at visse mennesker, især gamle koner kunne hekse. Man gjorde klogt i ikke at lade visse personer komme ind i staldene, thi opstod der sygdom i besætningen, var det tit, fordi et sådant fruentimmer havde set på dyrene med »onde øjne«.

Socialhjælp var et ukendt begreb, så i mors barndom var det almindeligt, at visse koner gik og betlede fra dør til dør, enkelte var småkårsfolk fra sognet eller nabosognet, om nogle mente man, at de nedstammede fra taterne, de kom listende med en spånkurv på armen og et strikketøj i

hånden, og så bad de i en slesk tone og med den frommeste mine om en »almisse i Guds navn«. I deres folderige nederdel var bagi en stor lomme, der tjente som depot, hvis kurven ikke vedblivende kunne rumme det sammentiggede, æg, flæsk, gryn, et stykke sigtebrød osv.

En sommerdag sidst på formiddagen sad min oldemor, Bodil Lund og spandt hør. En hørtén findes kun på museer og minder om en garnrok. Hørténe var gerne omviklet med et stort lommetørklæde og i dette tilfælde et gammelt silketørklæde. En nabokone sad og snakkede, og en stor grå kat »spandt« under bilæggerovnen – men ikke hør. Som de allerbedst sad, hørtes listende trin i gangen, en forsigtig banken på døren og ind kom en betlerske, som var kendt for at kunne noget af »den sorte kunst«. Hun var fra et lille sted i bygden »Syvtallet« – og godt kendt fra tidligere besøg. Hun bad som hun plejede »om lidt i Guds navn«, og min oldemor hentede en almisse, som forsvandt i kurven; men kvinden havde ikke hastværk, hun så sig undersøgende om og fætnede sine hvasse øjne på hørténe. »Kunne du ikke give mig dette silketørklæde? Det er næsten for pænt til det' brug«. Men nu tog nabokonen ordet. »Du er da også en gammel utaknemmelig trævl, nu fik du en god almisse, kan du så ikke gå?« Kvinden fæstnede sine stikkende øjne på nabokonen, og uden et ord gik hun baglæns ud ad døren, idet hun slog en mængde kors og sære tegn i luften foran sig. »Åh, hvordan kommer jeg nu herfra!« jamrede konen. Ja, situationen var kritisk, for om lidt ville folkene komme denne vej til middag; men min oldemor var en klog kone. »Det skal ikke vare længe«, sagde hun, »for hvad der er gjort i djævelens navn, kan gøres tilbage i Guds navn«. Dermed tog hun den grå kat frem fra bilæggerovnen og drev den frem foran sig ud ad døren. Katten forsvandt, og først efter tre dages forløb kom den til syne slæbende bagkroppen efter sig. Foranstående er fortalt af flere i min barndom og er sandt.

En anden gang rygtedes det fra by til by, at den berygtede modermorder Arthur Jørgensen var flygtet fra Hor-

sens tugthus op gennem Jylland. Ingen telefon kimedede og beskrev hans udseende; men folk var bange og turde knap gå ud om aftenen. Bedstefar, Thor Lund, var sognefoged, datidens ordenshåndhæver, så det var hans pligt at fungere som politi. Hans gård lå på sogneskellet, og når landevejens farende svende nåede så langt, og ikke øjnede nogen beboelse forude, fandt de tit ind og fik et måltid af bedstemor, der aldrig lod nogen gå sulten eller tomhændet bort. En dag kom, som så ofte før, en vejfarende mand og bad om mad. Bedstemor satte et solidt måltid for ham, og dette satte han til livs og spurgte så, om hun ikke kunne sige ham, hvor sognefogeden boede. »Joh, han bor her, men er ikke hjemme i øjeblikket«. Den fremmede fik så mærkeligt travlt med at komme af sted, at han næsten løb ud af gården. Lidt efter kom bedstefar med den opsigtsvækkende nyhed, at man på kraft eftersøgte den flygtede morder, og nu gik det til bedstemors forskrækkelse op for hende, hvem hun havde bespist. Hvem der fik travlt var bedstefar. Han sadlede i hast sin raskeste hest, og jog ud af gården. Ved at spørge et par naboer fik han at vide, hvilken vej forbryderen havde taget, nemlig ud mod den dalsænkning, der skiller Roslev fra Bajlum. Lodalen kaldet, eller Louet, som den hed i vor sallingske dialekt, et eldorado som skjulested. Store grusgrave indhegnede den smalle kommunevej, en smule plantage på en bakkeskråning mod øst, og ingen beboelse i nærheden. Her mødte sognefogeden den efterlyste. Uden et ord sprang bedstefar af sin hest med et: »I lovens navn«, rakte han sit politiskilt frem mod manden. Dernæst bad han ham sætte sig op på hesten, som bedstefar nu trak, og på denne måde bragte han den eftersøgte tilbage til gården, hvor en karl i hast spændte de raskeste heste for »fjedervognen«, og med karlen som kusk kørte man de 17 km til Skive arrest, hvor bedstefar stolt afleverede sin fangst.

Angående Lodalen lige et par ord: Den var, som antydnet, et uhyggeligt sted. Selvfølgelig gik der sære frasagn om stedet. Man kunne om natten møde en hovedløs so. Desværre skulle jeg som barn, syv til otte år gammel, gå dette stykke

vej fra mit hjem i Bajlum på besøg hos mine bedsteforældre i Roslev. Min glæde til denne spadseretur var begrænset, for man vidste jo aldrig, hvad der kunne ske i Lodalen. Bedstemor havde sagt, at hvis man blev bange eller var i fare, skulle man læse sit Fadervor. Det råd tyede jeg til og havde opdaget, at når jeg »trak det ud«, kunne det lige slå til, til det farlige stykke, og en lille pige har tit sagt »amen« på dens modsatte højde, nu kunne hun selv klare resten.

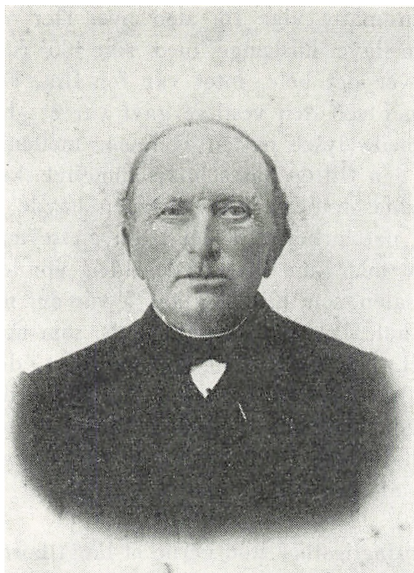
»Lygtemænd«, den kemiske forbindelse af ilt og svovl, som i disede sommeraftener viste sig som nogle meget svage lys, tillagde datiden en ganske særlig betydning.

En aften stod min morfar uden for porten og nød sommeraftnenens fred over Grøndyb (nogle beplantede bakker som indhegnede et engdrag). Vejen gik ud mod den såkaldte »Roslev hede«, nu benævnt »Kongshøj«. Pludselig begyndte nogle små, blege lys at bevæge sig hoppende fra Grøndybdalen op til vejen og videre ad denne ind mod byen. Min onkel, der som alle i disse dage var meget overtroiske, gik tankefuld ind, nu vidste man, at der ville ske noget: det kunne blive bryllupstog; men det kunne også blive begravelse.

Nytårsaften kom to unge mænd grædende ind til sognefogeden for at fortælle, at de var gået ind i et hjem ude på heden for at lade en bøsse; men pludselig gik bøszen af, og en kugle dræbte en syg trettenårspige, som lå i det ene hjørne af stuen. Det var altså forvarsel for den unge pigen ligtog, som lygtemændene denne gang varslede om.

Også noget fra krigens tid er at berette. Under den anden slesvigske krig, efter Dybbøls fald d. 18. april 1864 væltede tyske hærmasser op i Jylland, helt op til Limfjorden. Min mor oplevede da som fireårig en tysk besættelse, som hun aldrig glemte. De preussiske soldater »indlogerede« sig i gården. Uden at spørge tog de hvad de havde brug for. De ryddede storstuen for møbler, lagde et tykt lag halm på gulvet, og her sov de. Gårdens indemurede kedel i bryggerset samt de største gryder skulle forsyne de uindbudte gæster. Karle, heste og vogne måtte stå til deres rådighed,

Min bedstefar, Thor Jensen Lund, ridder af Dannebrog, sognefoged i Roslev, født her 21. oktober 1830, død samme sted 17. november 1904.
(C. Hadrup, Skive, fot.).

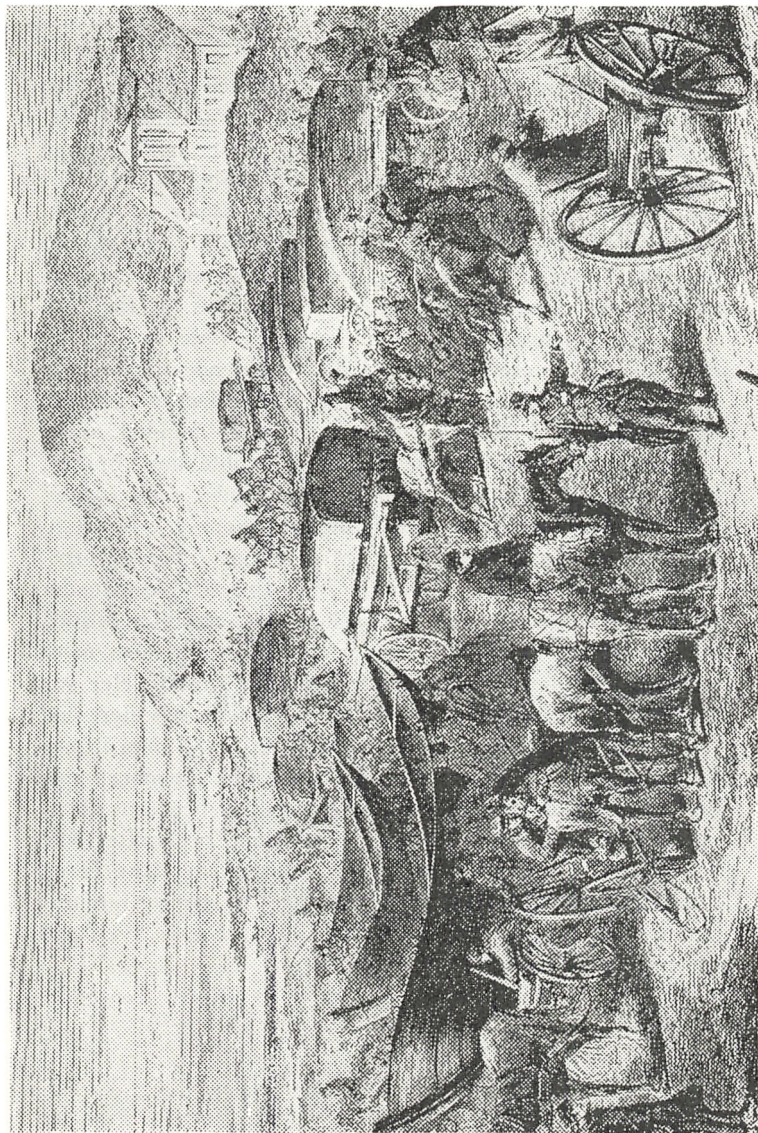
når deres våben og andet tros skulle befordres. Engang nægtede bedstefar at lade en vogn med karle og heste køre en længere strækning. Da pegede den tyske befalingsmand med et ladt gevær mod ham, så var han nødt til at adlyde. Ellers var prusserne medgørlige, og mor gik som fireårig fra favn til favn, og flere kyssede hende, hun mindede dem nok om deres derhjemme. Da de endelig forlod gården, var bedstemors forråd af røget fårekød, pølse og anden sul forsvundet samt bedstefars ridesaddel med sporer og pisk. Dog, dette var jo billigt sluppet. Ja, vi har før haft tysk besættelse, men under andre forhold.

En af Roslevs ældste bygninger, den nu forlængst forsvundne lange, lave præstebolig, der blev over 200 år gam-

mel, før den måtte vige for den nye. Der var en egen hygge i den lave huslænge med sine 36 rum. Her legede man over det hele, intet var for fint, kun præstens studerekammer ved den vestlige gavl var et »helligt sted«. Herfra skinnede lyset natten igennem mellem lørdag og søndag, når den flittige præst møjsommeligt skrev sin prædiken. Fra sine studieår i hovedstaden havde han vænnet sig til dette nattearbejde. I det store gæsteværelse gik en »hvid dame«, men hun forstyrrede aldrig vor leg. I konfirmandstuen, salen, som den blev kaldt, var der midt i gulvet et firkantet hul, dækket af en træklods, som nøjagtigt passede i hullet. Her boede engang en præst, der bryggede brændevin, fortalte man, og kornet til denne drik lod han drysse ned gennem hullet i gulvet, for her nedenunder var nemlig en halvmørk jordkælder, og her foregik præstens fremstilling af den drik, som dengang var fattigmands snaps.

I datidens dagligstuer stod gerne et langt bord, og på den ene side af dette en fasttømret bænk, der gik for bordenden og på denne måde dannede to hyggelige bænkekroge. I den ene krog stod et ølkrus, med eller uden låg, og i sidste tilfælde med nogle døde fluer i. Af dette krus drak alle af det hjemmebryggede øl. Jeg mente, at når man drak over hanken, kunne man vel være fri for at sætte sin mund samme sted som den øvrige husstand, men jeg opdagede snart, at flere brugte samme taktik. Intet under, at datidens hygiejne »befordrede« smitte fra mand til mand. I bænkekrog nr. 2 lå gårdens aviser og øvrige blade. Jeg husker deriblandt »Folkelæsning« nærmest et højskoleblad. Der læste jeg som tiårig Bjørnstjerne Bjørnsons digt fra hans dødsleje i Paris. »Der ligger et land mod den evige sne, i revnerne kun er der vårliv at se. Mor Norge med hav om i mægtige døn, hun stirrer i sorg mod sin døende søn«. På grund af pladsmangel undlader jeg de tre sidste smukke vers.

Langs langbordets anden side stod en skammel, så mægtig at tolv personer kunne bænkes her, om det var nødvendigt. Ved bordenden sad manden i gården, så fulgte avlskarl,

Foruden preusere havde Salling også besøg i 64 af østrigske styrker. Her er en afdeling pionertropper i færd med at søsætte deres pontonbåd ved overfarten af Sallingsund mellem „Pinen“ og „Plagen“ til Mors. (Efter samtidig tegning i „Illustrierte zeitung“).

andenkarl, dreng og daglejer. På skammelen sad også den kvindelige betjening, som således havde let adgang til køkkenet. I den lille bordskuffe lå knive, gaffler og skeer, og desuden stod her et lille saltkar. Nede i dagligstuen var der alkover: to træsenge med stive olmerdunsdyner og et tykt lag halm i bunden, hvor en enlig mus tit fandt sit hjem. Var det fint, hang der et forhæng som et trækgardin for indgangen, der var således lukket solidt af for lys og frisk luft. I mors barndomshjem sov hun og pigen i de to alkover, mens mine bedsteforældre sov i det tilstødende værelse. En nat vågnede mor ved et frygteligt spektakel. Det lød som om man slæbte med møbler, væltede stole, og hunden under bilæggeren gøede som besat. »Hører du!« råbte mor til pigen, og på én gang sprang de gennem stuen, ind i soveværelset, hvor de vækkede mine bedsteforældre, som sov sødeligt. »Hører I ikke!« råbte mor. Åh, gå da i seng I tossede pigebørn, svarede bedstefar, der er jo ingenting. Nogle måneder efter brændte gården ved lynnedslag. Stuehuset blev reddet, men møblerne blev slæbt ud under en øredøvende larm, mens indboet dels blev stablet, dels kastet ud i gården. Her var altså sket et varsel for branden, og mor havde selv hørt det.

Ja, man kunne blive ved at fortælle, thi hvad man i ungdommen nemmer, man i alderdommen ikke glemmer; men nu har jeg holdt mit løfte og skrevet ned af henfarne slægters overleveringer fra den tid, da naturens frie kræfter ikke var bundne i vor moderne teknik. Men da det ikke er en sammenhængende roman, hvor man skal se, om de får hinanden, så lad være at læse det hele, men sandt er hvert ord til ende fra anden!

Marie Næstved.

Ved den historiske rundkørsel i 72 var et af målene festpladsen med mindeparken ved „Kongenshus“ med hundreder af navne hugne i sten over hendens opdyrkere og venner, heriblandt også sten over Jeppe Aakjær og Peter Odgaard fra Tastumgård.

Årsberetning for Historisk Samfund 1972-73

Ved *Johannes Bang.*

Historisk Samfund for Skive og omegn, der er stiftet 1909, har siden som et af landets ældste samfund virket på Skive-egnen med at vække og værne sansen for hjemstavnsens historie samt udbrede oplysning af historisk art inden for sit område.

Det var H. S. der i sin tid stod bag oprettelsen af Skive museum, og det var også initiativtager til oprettelsen af det lokalhistoriske arkiv på biblioteket.

H. S. har formået at udsende en årbog i over 60 år, den såkaldte »Skivebogen«, hvori egnens historie har været genstand for beskrivelse af kendte og ukendte forfattere. En foreløbig oversigt over artiklerne findes i årbogen for 1958. Ældre årgange af årbogen kan erhverves hos kassereren, Otto L. Sørensen, der også formidler salget af andre lokalhistoriske tryksager.

På årbogens bind findes som sædvanligt en oversigt over årets vigtigste lokalhistoriske artikler.

Redaktionsudvalget modtager gerne evt. artikler til genemsyn. Foreningens daglige drift varetages af kassereren, Otto L. Sørensen, Frederiksgade 4, der også forestår distributionen af årbogen.

Det byhistoriske arkiv fungerer også som kontaktsted for egnens lokalhistoriske arbejde (se årsberetningen).

Fhv. museumsforstander Kaj Jensen har som sædvanlig været aktiv på flere fronter i vort arbejde, bl. a. har han ledet en studiekreds med arkæologisk emne.

Fabrikant Mølbjerg, Breum, har peget på den opgave der ligger i at søge bevaret de gamle særprægede gravsten, der findes på næsten alle vore kirkegårde. H. S. har gennem årene værnet om Niels Sørensens gravsted på Lem kirkegård, og på Krejbjerg kirkegård har vi tilsyn med Jens Vævers og Bertel Nørgaards grave.

Igen i år har vi forsøgt at interessere de respektive myndigheder for en fredning og et evt. brøndanlæg ved den navnkundige helligkilde, Breumkilde, ved Eskjærvejen; men den slags sager vil altid tage sin tid.

Udflugten

Vi havde i år samlet os om et enkelt emne, nemlig Alhedens historie, og det gav en tur af passende længde i det smukkeste høstvejr med lyngen i fuld blomstring.

Samlingsstedet var den i middelalderen berømte valfartskirke i Karup, hvor formanden pastor Johs. Bang kunne byde velkommen til den store forsamling, der fyldte kirken.

Det er morsomt at se den store skare af medlemmer trofast møde op år efter år, gamle kendte ansigter sammen med en del nye, måske tilflyttere, der ønsker at være med i laget.

Det var også formanden, der ridsede kirkens historie op og navnlig dvælede ved Karup kirkes betydning i middelalderen som valfartskirke med en berømt helligkilde, bl. a. omtalt i det bekendte reformatoriske digt om Peder Smed og Adser Bonde.

Næsten en time fængslede Johs. Bang forsamlingen i kir-

ken, hvorefter turen gik til »Kartoffeltyskernes« kirke ved Frederiks. Her besøgte vi kirken og kirkegården, hvor mange af de tyske hedeopdyrkere fandt deres sidste hvilested.

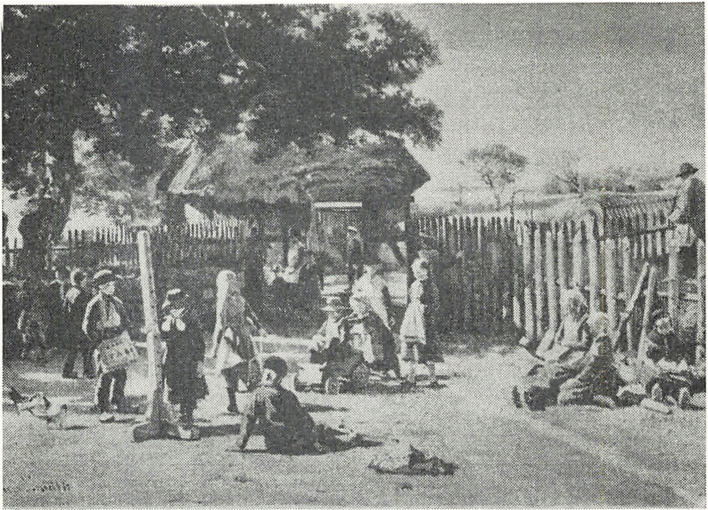
Dette ejendommelige afsnit af Alhedens historie blev nærmere belyst ved det efterfølgende kaffebord i festsalen på det nærliggende hotel »Kongenshus« af bibliotekar Carl Langholz, Skive, der på udmærket måde ridsede Kartoffeltyskernes saga op for den store forsamling. Igen i år havde vi den glæde at et medlem af forsamlingen, fru Albertsen kunne øse af en familietradition om de gamle hdebønders liv i nøjsomhed og gudsfrygt. Historien om »Kongenshus« blev fortalt af Otto L. Sørensen, mens K. Enna Jensen berettede om mindeparkens tilblivelse. Sidstnævnte afsluttede turen med en rundvisning i mindeparken.

Generalforsamlingen

Generalforsamlingen afholdtes som sædvanligt ved kaffebordet, der derved blev for langstrakt. Formandsberetning og regnskab oplæstes og godkendtes af forsamlingen.

Ved valget stillede bestyrelsen sine mandater til rådighed for nye kræfter, men der blev ikke stillet andre forslag, hvorfor bestyrelsen takkede for tilliden.

Vore tillidsmænd, hvis adresser findes på bagsiden af årbogen, modtager gerne indmeldelser, og selv om der finder en løbende mellemshvervning sted, beder vi vore medlemmer om at være behjælpelige med at øge tilgangen af nye medlemmer.

På Skive lokalhistoriske byarkiv findes flere optegnelser angående de fortidige landsbyskoler. Her ses en scene fra et frikvarter på legepladsen i en landsbyskole. (Efter maleri af Skivemaleren Hans Smidth).

Skive byhistoriske arkiv Årsberetning 1972-73

Ved arkivar *Svend Mortensen*.

Skive byhistoriske arkiv, der er stiftet 1965 på initiativ af Historisk Samfund for Skive og Omegn, har siden 1966 haft lokale på Kommunebiblioteket, Vestergade 1, med indgang fra læsesalen. Den daglige leder træffes på alle hverdage kl. 9-12, også om lørdagen. Arkivets område er Skive stor-kommune.

Vi har i årets løb søgt at leve op til formålparagraffens ord om at udbrede kendskabet til arkivets eksistens og arbejdsområde og derved øge interessen for egnens historie og kultur og samtidig være et kontaktsted for egnens historiske arbejde med kontakter til Museet, Historisk Samfund og Det kulturelle Samråd.

Vi har henvendt os til offentligheden gennem foredragsvirksomhed, pressemeddelelser, udstillinger på biblioteket samt udsendelse af årsberetninger.

Den primære opgave er at samle og opbevare tingene. Desværre destrueres stadig meget, når man rydder op i skuffer og pulterkamre. Vi har dog kunnet mærke stigende forståelse for værdien af arkivalier af lokal oprindelse som kilde til byhistoriske og slægtshistoriske studier. Det drejer sig om alle arter papirer og billeder, manuskripter, protokoller m. m., der fortæller noget om mennesker og miljøer i går og i dag.

Samlingerne stilles til rådighed for institutioner, skoler, pressen og interesserede enkeltpersoner.

Det har i det forløbne år været daglig henvendelse fra gamle skibonitter såvel som fra tilflyttere, samt besøg af den studerende ungdom enkeltvis og i hold.

Vi har igen i år kunnet glæde os over aktiv hjælp til indsamlingsarbejdet, der mere og mere får karakter af et op-søgende arbejde.

Vi bringer arkivets bedste tak til fru Damgaard Jensen, herr Jens Vester Christensen, herr P. Schou, pastor Johs. Bang og landinspektør Leif Ramsgaard for velvillig assistance. En kreds af gl. skiveborgere er gået i gang med at identificere personerne på gl. fotos.

Nogle ældre Skiveborgere er i færd med at nedskrive erindringsstof om Skive i mands minde. Til manuskriptsamlingen er indgået arbejder af fru Anna Ringgaard, Lyby, frk. Kirstine Hofmansen, Trandum, overlærer fru Næsted, tidl. Roslev, gdr. Kristoffer Kristoffersen og læge Jens Svendsen, tidl. Jebjerg. Den lokale presses historie er beskrevet i flere artikler af P. Schou, der også er i færd med beskrivelsen af andre områder af egnens historie i nyere tid. Vi opfordrer igen ældre medborgere til at gribe pennen for at forøge erindringslitteraturen fra disse egne.

En del af egnens slægtsforskere har benyttet arkivet og venligst tilstillet os kopier af deres arbejder, det gælder bl. a. Anna Ringgaards studier over Havboslægten i Salling,

fhv. gdr. Kristoffer Kristoffersens slægtsstudier samt J. Kr. Larsens arbejde om slægterne Harder, Boserup og Gudiksen.

Båndarkivet er suppleret med en optagelse med fortælleren Emil Jensen, Vroue, og en radiosamtale med fhv. forretningsfører P. Schou om værket om Danmarks udenrigspolitik, hvoraf et eksemplar befinder sig her på arkivet.

Til filmarkivet er indgået endnu en film fra børnehjælpsdagene, samt en film om indvielsen af den nye banegård optaget af fotograf Løvstad.

Billedarkivet er forøget med en meget værdifuld samling pressefotos skænket af fotograf Lene Rasmussen, Skive Folkeblad. En del private har skænket fotos og postkort med gl. Skivemotiver.

En særlig opgave er det at sørge for affotografering af bygninger og miljøer, der er ved at forsvinde, og her har vi fået god hjælp fra forskellig side.

Den største privatsamling, der er kommet os i hænde stammer fra Johs. Bangs oprydning i sit studereværelse. Den omfatter alle arkivgrupper og er et udtryk for en gammel Skivedrengs nære tilknytning til sin fødeegn. Johs. Bang har også stået som formidler af frk. Elna Stjernholms bo.

En anden gl. Skivedreng, Otto L. Sørensen, har også betænkt os med bidrag fra sine samlinger, skabt gennem et langt liv i byhistoriens tjeneste.

En udklipssamling er skænket af fru Augusta Fogh.

En del arkivalier fra besættelsestiden er overdraget os af uldspinder Henrichsen, Christiansgade, bl. a. nogle foredragsmanuskripter, der synes udarbejdet af daværende toldass. I. A. Jensen, senere faldskærmschefen Toldstrup, samt papirer stammende fra Dansk Ungdomssamvirke.

Et værdifuldt tillæg til Niels Sørensen Lems arkiv er overdraget os af hr. Breiner Sørensen, Aarhus.

Fra fru org. Laurids Lauridsen har vi modtaget arkivalier, bl. a. kompositioner af komponisten Laurids Lauridsen.

Et fornemt udstyret værk »Af Skive Jernstøberis Historie« udarbejdet af fuldmægtig Olav Jensen er deponeret på byarkivet.

Skoleelev Niels Christensen er i færd med at anlægge en særlig Blicher Samling.

Samlingen af tryksager af lokal oprindelse forøges til staidighed, og en løbende registrering af de lokale aviser finder sted.

Ordningen af museets arkiv fortsætter i samarbejde med overlærer Knud Hendriksen.

Iflg. gaveprotokollen har vi i årets løb modtaget gaver fra nedennævnte personer og institutioner.

Skive byhistoriske arkiv bringer herved sin bedste tak.
(Se næste side).

Fotograf Lene Rasmussen.
Jens Vester Christensen.
Pastor Johs. Bang.
Fru Therese Nørgaard-Pedersen.
Frk. Elna Stjernholms bo.
Overlærer Holger Jacobsen.
Direktør Mich. Nielsen.
Afd. manufakturhdl. Axel Dahl.
Forretningsfører P. Schou, her.
Fuldmægtig Olav Jensen.
Ing. Gade Kristensen.
Fru org. Lauridsen.
Otto L. Sørensen.
Fhv. museumsforstander K. Enna Jensen.
Malermester Vernegreen, her.
Uldspinder Henrichsen, her.
Kirketjener Jens Kr. Larsen.
Fru Anna Ringgaard, Lyby.
Fru Lisbeth Thomassen, turistkontoret.
Salling Landboforening.
Fru Damgaard Jensen.
Fotograf Løvstad.
Fru Augusta Fogh.
Radioforhdl. Martin Pedersen, her.
Provst A. Johs. Hansen, Resen.
Lærer Rud Kjems, Balling.
Frk. Kirstine Hofmansen, Trandum.
Bankdir. F. V. Bang, København.
Frkn. A. og E. Gregersen, her.
Overlærer fru Yrsa Kjems Rasmussen.
Skoleelev Jens Christensen.
Læge Jens Svendsen, her.
Overlærer fru Næsted, her.
Jens Hougaard Nielsen, her.
Skive Folkeblad.
Skive Turistkontor.
Stadsingeniørens kontor.
Historisk Samfund.
Sundhedsplejerske Anna Nielsen, her.
Konsulent Ejler Schou, Bagsværd.
Fhv. gdr. Kristoffer Kristoffersen, her.
Fru Helene Vedel, Ny Skivehus.
Skoleelev Rolf Geckler, her.
Overlærer Knud Hendriksen, her.
Breiner Sørensen, Århus.
Fabrikant Mølbjerg, Breum.
Landinspektør Leif Ramsgaard, her.
Kustode Kr. Vinther, Skive Museum.

NAVNELISTE
(Fraregnet Notnavnene s. 82-95)

A

Akeley, A. C., Frue 52, 53.
 Albers, Richard, Fiskeriforp. 57.
 Albertsen, Else, Frue 141.
 Alstrup, Th., Kancellir. 112, 113
 Andersen, Andr., Købm. 75, 127.
 Andersen, C., til Lundgaard 67.
 Andersen, Gregers paa Lundø 67
 Andersen, Lars, Fæster 76.
 Andersen, Th., Gdr. 75.
 Arctander, L. C. 80.
 Arrøe, N., Præst 26.

B

Bang, Johs., Pastor emer. 4, 139,
 140, 143, 144, 146.
 Bassesen, N., Byfoged 24.
 Bech, H., Præst 49.
 Begtrup, F. V., Bankd. 146.
 Benzon, H. S., til Sohngaardsholm
 72, 73.
 Benzon, J. N., Kammerj. 78.
 Benzon, J. S., til Estvadgaard 62,
 63, 71, 74, 76, 77, 78, 80, 81,
 82.
 Bille, S. A., Admir. 28, 45.
 Billeschou, J. P., til Vejbygaard
 50, 51.
 Birkedal, V., Præst 126.
 Blicher, St. St., Præst 24.
 Blidhfeld, U. C., Præst 53.
 Blytækker, J. L., Præst 60, 65.
 Borch, F. C., Kapellan 124, 125.
 Borchsenius, J. H., Præst 56.
 Borchsenius, V. J., Præst 53.
 Boserup, N. L., Manufakturh. 123.
 Braes, M. Dorthæa, Legatstifter 29.
 Brandt, M. P. G., Præst, Fur 117.
 120.
 Brasch, Præst, Junget 117.
 Bredstrup, S., Præst 25.

Bregendahl, Anton, Dyr læge,
 Sjørup 10.
 Bregendahl, Kristen, Mejerist 10.
 Bregendahl, Marie, Forfatterinde
 5, 9.
 Brejnholm, J. S., Præst 53.
 Breth, L. O., Præst i Skive 52.
 Brinch, Benny, Lærer 23.
 Brink, Niels, Skoleholder og
 Fisker paa Fur 22 f.f. (Se
 iøvrigt Brink. Stamtavlen S.
 46-47).
 Brix, P., Købm. 112.
 Broch, Provst, Rødding 113.
 Bruun, C. M., Ridef. 57.
 Brønndorff, Anders Pedersen til
 Estvadgaard 48-51, 54, 63,
 64-66, 70-73, 75-82.
 Brønndorff, H. S., 49, 50, 76,
 79-81.
 Brønndorff, J. P. 64.
 Brønndorff, P. A. 79-81.
 Brønndorff, S. P. 64.
 Brøndum, M. J., Forp. paa
 Nørkjær 53.
 Buch, C. M., Præst 51.
 Bugge, H. H., til Bøgested 64, 80,
 81.
 Bundgaard, Niels, Gdr. 131.
 Bülow, H. V., Præst, Estvad 125.

C

Chr. d. 8., Konge 43.
 Christen Budfoged 34.
 Christensen, Arkivbud 16.
 Christensen, Balthasar, Politiker
 97.
 Christensen, C., Gdr. Halborg 49.
 Christensen, Christen, Fæster i
 Søndergaard i Fly 70.

Christesen, J., Fæster i Bersholm 49, 58.
Christensen, J., Købm. i Ribe 50.
Christensen, Jens Væver 143, 146.
Christensen, J. C. i Vroue 67.
Christensen, K., Fæster 75.
Christensen, L., Ridef. 57.
Christensen, M. i Stenholm 61.
Christensen, M., Møller i Flyndersø 55, 56.
Christensen, N., Fæster 50.
Christensen, Niels (Slægt i Sevel) 76.
Christensen, Niels, Skoleh. 145, 146.
Christensen, S., i Kisum 80.
Christensen, S., Kroholder 51.
Colding, Niels i Skive 80.

D

Dahl, Axel, Manufakturh. 146.
Dalsgaard, Propr., Krabbesholm 104.
Deichmann, Præst i Lihme 101.
Dige, P. E., Købm. 112.
Dige, P. I., Købm. 113, 123.
Dorchæus, P., Byf. i Skive 76.
Ducholm, C. E. 55.

E

Eiffer, H., Brigader 65.
Erichsen, C., Gdr. 75.
Eschlaux, D. R. de, Ritm. 55.
Eskesen, S. i Kisum 60, 61.

F

Fogh, Augusta, Frue 144, 146.
Fontenay, Provst, Lihme 117.
Foss, C., Fuldm. 74.
Fr. d. 7de 110-112.
Frandsen, Slægt i Sevel 76.
Friis, C. H., Forp. paa Nørkjær 67, 77.
Friis, Fr., Købmd., Konsul 110, 111.
Friis, H. M., Præst 67.
Friis, L. H., Præst 67.
Funch, Præst i Brøndum 117.
Færk, A. N. 24.
Færk, N. A. 24.

G

Gechler, Rudolf, Skolel. 146.
Gichelberg, Chr. 64.

Gleerup, Asmund, Politiker 97.
Gluud, Christine 71, 79, 80.
Gluud, H., Præst 126.
Gluud, K., Præst i Jebjerg 118, 126.
Gluud, M. J., Præst 124.
Gluud, T. L., Frue 74.
Glæde, Martin 51.
Gravlund, Thorkild, Forf. 20.
Gregersen, A. og E., Frkn. 146.
Guldager, C. J., Herredsf. 48.

H

Haderup, C., Fot. 135.
Hansen, A. Johs., Provst 141.
Hansen, J., i Sevel 56.
Hansen, O. N., Præst 54.
Hansen, W., Fæster i Ledegaard 77.
Harck, S. P., Vintapper 72.
Harder, F. A., Købm. 121, 123.
Harder, M. P., Manufakturh. 123.
Hedin, Svend, Forf. 8.
Hecgaard, S. N., Degn 62.
Hegelund, A., i Aalborg 79.
Hellund, H. J., Proc. 65.
Helverskov, Justitsr. 71.
Hemmer, C. de, til Revsnæs 71, 72, 80.
Hendriksen, Knud, Overl. 145, 146.
Henrichsen, A. V., Præst 102, 126.
Henrichsen, H., til Østergaard 52.
Henrichsen, Joh., Manufakturh. 123.
Henrichsen, M., i Estvad 62.
Henriksen, P., Præst 40.
Henriksen, Uldsp. 144, 146.
Heug, Jens, Lægpr. 116.
Heyerdal, Thor, Forf. 8.
Hillerup, M. L., Borgm. 67.
Hobro, C. L., i Aalborg 79.
Hoffmann-Bang, Restr. 16.
Hofmansen, Kirsten, Frk. 143, 146.
Hofmansen, P. K., Arkivar 48.
Holst, C. J. 54.
Holst, J. J., Præst 54.
Holst, L. J., Præst 51, 52, 59.
Hornemann, A. F., Præst 42, 45, 106.
Husted, N. C. 126.
Hvas, J. M., til Tulsted 57, 74, 79.
Hvass, F., til Randrup 24.
Hvid, H. G., Præst 53.

Hvid, O. C., Skoleh. 63.
Høeg, P. N., Præst 54, 64, 67, 80

I-J

Ibsen, Chr., Fæster 76.
Ibsen, S., i Kisum 80.
Ingwersen, J. C., til Hegnet 106, 114.
Iversen, Søren, i Rønbjerg 51.
Iversen, Therkild, tjenende i Flyndersø Mølle, senere Fæster i Sønderby, og Hustru: Johanne Madsd. 60, 77.
Jacobsen, C., Herredsf. 50.
Jacobsen, Chr., Gdr. i Lund 104.
Jacobsen, Holger, forhv. Overl. 146.
Jensen, C., Fæster 49.
Jensen, C., Provst 53.
Jensen, Chr., i Bersholm 62, 63.
Jensen, Chr., i Vadum 120.
Jensen, Damgaard, Fru 143, 146
Jensen, David 62.
Jensen, E., Raadmd. 79.
Jensen, Hans, Historiker 103.
Jensen, I. A. (Toldstrup) Tolder 144.
Jensen, J., Fæster 50.
Jensen, Kaj Enna, forhv. Førstel. 140, 141, 146.
Jensen, Mads, Møller i Flyndersø 59.
Jensen, Mads, Møller i Skalmstrup 59.
Jensen, Ole, Fuldm. 146.
Jensen, Ole, Tjenestek. 54.
Jensen, Oluf, Fæster i Trustrupgaard 77.
Jensen, P., Forp. 84.
Jensen, Povel, i Flyndersø 57, 67
Jensen, Povl, Fæster i Lund 77.
Jensen, Thomas, Gdr. 76.
Jepsen, M., i Bers 58.
Jepsen, Søren, Kræmmer i Skive 57.
Jespersen, J., Kancelir. 71, 72, 74. 79, 80.
Johansen, A., Ridef. 62.
Johansen, D., Skytte 59.
Jomfru Tidsfordriv, Original 10.
Juel, E. J., Præst 49, 53, 54, 65.
Jørgensen, P., Fæster i Veilgaard 77.

K

Kielgast, Fr., Købm. 119, 123.
Kirk, Ole, Stænderdp. 105.
Kistrup, Arkivar 16.
Kjeldsen, P., Ridef. 74.
Kjems, Rud., Lærer 146.
Kjærulf, H. S., til Linderumgaard 63, 70.
Kjærulf, S. A., Forv. 74.
Kjærulf, S. J., Kancelliassessor 71, 72, 73, 76, 78.
Kloch, H. B., Købm. 119, 123.
Kold, C. N., Herredsf. 72, 74.
Konradsen, Chr., Præst 117, 118, 126.
Kragelund, P. F., Præst 53, 65.
Kragelund, T. P., Herredsf. 48.
Kristensen, Gade, Ingeniør 146.
Kristoffersen, Kristoffer, forhv. Landm. 141, 143, 146.
Krog, Chr. 58.
Kruse, Kunstm. Fur 24, 26, 30, 34, 38, 39, 40, 42, 45.
Krølle-Charles, Original 10.
Køcher, Arkivar 16.

L

Langholz, Bibliotekar 141.
Larsen, Chr., Bonde 76.
Larsen, J. K., Kirketj. 146.
Larsen, Sør ne, Lærer 127.
Larsen, Thøger, Forf. 20.
Lasson, P. T., til Rødslet 72, 73, 79, 80.
Laub, Otto, Bisp 116, 118, 124, 126.
Lauridsen, L., Organist, Komponist 144, 146.
Lauridsen, P., Fæster i Fly 72.
Laursen, M., Fæster i Risgaardsted 77.
Leth, Dines, Procur 65.
Lehmann, Orla, Politiker 114.
Leonora Christina 20.
Levetsau, G. D., til Tjele 73, 77.
Lindberg, Niels 119.
Linde, Chr., til Volstrup 65.
Linde, N., til Landting 72.
Lindholdt, P. J., Tjenestek. 59.
Lindstrup, S., Bisp 66.
Lund, Bodil 132.
Lund, A. M., Amtsf. i Skive 77.
Lund, H. P., Præst 53.
Lund, J. H., Præst 52.

Lund, Thor, Sognefoged 133, 135.
Lybye, Søren, Politiker 112, 113,
115, 116, 119, 120.
Lydersen, Peder, Stænderdep.
105, 113.
Lyndorph, J., Herredskr. 72, 74.
Løvstad, K. O., Fot. 144, 146.

M

Madsen, C., i Holstebro 62.
Madsen, Eske, Fæster i Dolby-
gaard 77.
Madsen, L., Fæster i Trustrup 77.
Malmøe, S. R., Præst 52.
Mariager, T. H., Præst 53.
Mattiesen, P., Herredskr. 72.
Maribo, D. C., Præst 53.
Mayland, H. J., Forp. 50, 51, 59,
67, 79, 81.
Morsing, J. J., Præst 48, 57.
Mortensen, Svend, Arkivar 4, 129,
142.
Mulvad, P. C., Præst 50.
Müller, B. P. 50.
Müller, M., Kvarterm. 55.
Munch, F. S., Bonde 58.
Munch, P., Minister 96, 97.
Munk, Kristine 20.
Møllbjerg, Ingv., Fabrikant 140,
146.
Møller, C. P. M., Provst i Selde
110, 124., 126.
Møller, Fr., Kapellan 117, 118,
124, 126.
Møller, Jens, Provst i Breum 101,
102, 104, 110, 116, 117.

N

Neergaard, Præst 129.
Nielsen, A., Sygepl. 146.
Nielsen, Charles, Fot. 15.
Nielsen, Chr., Fæster 50.
Nielsen, Chr., Rakker i Rønbjerg
52.
Nielsen, Jens, Hougaard, Ark. 142.
Nielsen, J., Smed 57.
Nielsen, Jens, Fæster 50.
Nielsen, Lars, Fæster 76.
Nielsen, M., Fæster i Veilgaard 77.
Nielsen, Mich., Direktør 146.
Nielsen, Mich., Gross. 125.
Nielsen, Niels og Mads, Fæstere i
Melgaard 76.
Nielsen, Ole, Tjenestek. 60.

Nielsen, Oluf, Fæster 48.
Nielsen, P., i Hvidbjerg 59.
Norling, Stiftspr. 21.
Nors, L. A. 63.
Nyboe, Chr. N., Præst 66.
Nyboe, H., P. 63.
Nyboe, P. H. 63.
Næsted, Marie, forhv. Overl. 134,
138, 143, 146.
Nørgaard, Bertel i Krejbjerg, 104,
112, 113, 114, 120, 124, 140.
Nørgaard, Petersen, Frue 146.

O

Odgaard, Peter, Propri. 139.
Olesen, C., Isenkr. 123.
Overgaard, J. J., i Tulsted 50.
Overgaard, N. R. 81.
Ovesen, J., Fæster i Sønderby 77.

P-Q

Paludan, Jacob, Forf. 11.
Pedersen, G., Fæster i Veilgaard
77.
Pedersen, Mads Chr. (Røde Mads)
61.
Pedersen, Martin, Radioh. 146.
Pedersen, O. K., Dr. phol. 96.
Pedersen, P., Fæster i Primdal 77.
Peel, Robert, eng. Politiker 112.
Pentz, G. von, Amtmd. 79.
Pontoppidan, Bisp 33.
Poulsen, C., Forp. 53.
Poulsen, Ejnar, Lærer 45.
Poulsen, M., Gdr. 61.
Povelsen, Møller i Flyndersø 51,
57, 59, 60.
Primdal, T. P., i Rønbjerg 62.
Qvistgaard, M. A., Ridedf. 59, 74.

R

Rambusch, Dr. i Sjørup 10.
Raun, H., Forp. 52.
Ramsgaard, Leif, Landinsp. 142,
146.
Rantzau, F. C., Oberst 52, 53, 56,
63, 72, 76, 79.
Rask, A., Regimentsskr. 65.
Rasmussen, Poul, Arkivar 20.
Rasmussen, Propr. p. Nyholm 104.
Rasmussen, Provst i Haasum 102.
Rasmussen, Yrsa Kjems, Overl.
141.
Raunholt, O. P., i Ejning 62.

Refsgaard, Søren, Propr. 98, 113, 114.
Ringgaard, Anna, Frue 143, 146.
Roer, Helle, Frue 52.
Rosenkrantz, A., til Landting 64, 65.
Rudolf, Carl, Hertug 55.

S

Sehested, til Rydhave 65.
Scharschou, J., Præst 52, 53, 65.
Schou, Ejler, Købh. 140.
Schou, Peter, forhv. Forretningsf. 96, 129, 143, 144, 146.
Schouby, J. B., Præst 102.
Schrøder, H. L., Degn 57.
Schaarup, Præst i Lihme 117.
Sejersen, M., Ladef. 59.
Seerup i Svalegaard 74.
Sevel, H. J., Student 49.
Sinchel, J. C., Fæster i Haldborg 77.
Skræppenborg, T. S., Prædik. 126.
Skyum, J. N., Ridef., og Købm. i Skive 75, 76.
Skaaning, L., i Vroue 67.
Smed, S. A., Fæstebonde 64.
Smidth, Hans, Maler 142.
Steenstrup, L. N., Præst 66.
Stjernholm, Elna, Frk. 144, 146.
Strandgaard, H. C., Lærer 127.
Støvring, F. M., Forp. 52, 53.
Svendsen, Jens, Læge 143, 146.
Svendsen, Poul 57, 61, 62.
Svenningsen, H., Fæster 73.
Sørensen, Breiner, Aarhus 144, 146.
Sørensen, Iver, i Rønbjerg 51.
Sørensen, Jens, Købm. 112, 122.
Sørensen, Jens til Stubbergaard 65.
Sørensen, P. K., Gdr. 102.
Sørensen, Niels, Træhdl. 140, 144.
Sørensen, Ole, Præst p. Fur 23, 24.

Sørensen, Otto L., Litterat 4. 140, 144, 146.

T

Tang, C. J., Herredsf. 48.
Thomassen, A., Gdr. 51.
Thomassen, J., Murerm. 65, 74.
Thomassen, S. M., i Nr. Hvam 48.
Thomassen, Lisbeht, Frue 146.
Thorbull, Kapellan 26.
Thoruup, Mikkel, Købm. 112.
Traver-Valde, Original 10.
Tscherning, Politiker 97.
Tygesen, C. H., Postkusk 53.
Tygesen, Lars, Præst i Sal 52.
Tørsleff, H., til Østergaard 106.

U

Ulfeld, Maren 52, 53.
Urne, Margrethe, Jomfru 57.

V-W

Vedel, Helene, Frue 146.
Vernegreen, Malerm. 146.
Vesterhof, L. C., 64.
Vige, Jens, Kunstm. 27.
Vinther, Kr., Museumskustode 46.
Voigt, J., Amtsf. 81.
Væver, Jens, Opfinder 140.
Wilholt, P. I., til Aastrup 71.
Winther, L. C., Fæster 75.
Winther, Peder, Tjenestekarl 53.

Ø

Øllegaard, Bisp 98, 116.
Østergaard, Fot. i Selde 41.

AA

Aagaard, A. D., Præst i Skive 120.
Aakjær, Jeppe, Forf. 5, 10, 14, 15, 45, 97, 104, 139.
Aakjær, Kirsten, Forfatterinde 5, 22.
Aakjær, Svend, Landsarkivar 5, 9, 12, 21.

INDHOLD

<i>Kirsten Aakjær: Min far, Svend Aakjær</i>	5– 22
<i>Benny Brinch: Niels Brink og hans samtid (Fur omkring 1800)</i> ..	23– 47
<i>Arkivar P. K. Hofmansen: Estvadgård og Flyndersø mølle (fortsat)</i>	48– 95
<i>Peter Schou: Skiveegnens udvikling 1834-1870</i>	96–129
<i>Marie Næsted: »Der var engang« (minder fra Roslevengen)</i>	130–138
<i>Johannes Bang: Årsberetning for Historisk Samfund 1972-73</i>	139–141
<i>Svend Mortensen: Skive byhistoriske Arkiv (Årsberetning 1972-73)</i>	142–146
<i>Otto L. Sørensen: Navneliste</i>	147–151

Spinder guld på uld. (Henrichsens uldspinderi). (»Skive Folkeblad« s. 8, 10/3 1973).

Vi skal fortælle om svundne tider, men hvordan? (Private oldsagssamlinger). (»Skive Dagblad« s. 7, 3/3 1973).

vik: Om vinteren er arbejdstiden omkring paa 70 timer. (En dag paa fiskeri i Limfjorden). (»Skive-Egnens Jul« 1972, s. 41-43). Tillæg til »Skive Folkeblad«.

BOGSALG

Saa langt Oplaget rækker, sælges nedenstaaende Bøger og Skrifter til følgende Priser ved Henvendelse til Kassereren Otto L. Sørensen, Frederiksgade 4, 7800 Skive, Gironummer 33999. Tlf. 52 13 15.

4,00 kr. »Skivebogen« 1930, 31, 33, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 57, 58, 60, 61, 62, 64 og 65.

10,00 kr. »Skivebogen« 1911, 22, 26, 27, 35, 47, 50, 52, 54, 55, 56, 57, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68 og 69.

15,00 kr. »Skivebogen« 1970, 71 og 72.

6,00 kr. »Jul i Skive« 1930, 35, 39, 46, 48, 57, 58, 60, 61, 64 og 65.

6,00 kr. »Arbejdernes Julehefte« 1955 og 66.

5,00 kr. »Danmarks Riges middelalderlige Breve Hf. 1-5.

3,00 kr. »Salling Banks Historie«. Jubilæumsskrift af Niels P. Bjerregård.

1,50 kr. »Tolv Sandheder om Sønderjylland«, af Gudmund Schütte.

4,00 kr. »Liv og Virke«. Jubilæumsskrift om Børstefabrikant A. P. Pedersen, Skive, af Niels P. Bjerregård. Fylder hele »Skivebogen« 1949.

4,00 kr. »Af Rødding Sogns Historie« af Niels P. Bjerregård. Fylder næsten hele »Skivebogen« 1950. Priserne er + Momsafgift og Porto.

HISTORISK SAMFUNDS STYRELSE

I Foreningsanliggender bedes man henvende sig til Formanden, Pastor emer. Johannes Bang, Østertorv 7, 7800 Skive, tlf. 52 02 56, og Kassereren Otto L. Sørensen, Frederiksgade 4, 7800 Skive, tlf. 52 13 15. Den øvrige Styrelse bestaar af forhv. Førstelærer Kai Enna Jensen, Samsøgade 8, 7800 Skive (Næstformand), tlf. 52 22 89, Arkivar Svend Mortensen ved det lokalhistoriske Arkiv (Sekretær), Norgaardsvej 6, 7800 Skive, Bibliotekar Carl Langholz, Skive, Fru Kirsten Hougaard Nielsen f. Aakjær, Skovvænget 6, Skive, og Lærer Rud Kjems, Balling.

Revisorer er Direktør G. H. Pedersen, Skive Markfrøkontor, og forhv. Direktør Valdemar Overgaard, Dommerby.

Æresmedlemmer er Historisk Samfunds Formand, Pastor emer. Johannes Bang, og den fungerende Kasserer, Litterat Otto L. Sørensen, begge Skive.

Al Indbetaling sker nemmest og billigst pr. Giro 38999 til Kassereren for Historisk Samfund for Skive og Omegn, Otto L. Sørensen, Frederiksgade 4, 7800 Skive, hos hvem ogsaa ældre Billeder fra Deres Gemmer med Tak modtages fra Skive og Opland, forestillende Gaarde, Gadepartier, Personer, Gruppebilleder eller andre lokale Optagelser, og er der Ideer eller Artikler at faa til næste Aargang af »Skivebogen«, saa lad os venligst se dem.

Se ogsaa efter om De mangler tidligere Aargange af Aarbogen, saa skriv venligst herom.

Bøgerne kan ogsaa rekvireres gennem Byens Boghandlere.

SKIVEBOGEN

udsendes til Historisk Samfunds Medlemmer for det aarlige Kontingent: 15 kr. m. Moms og Porto. Indmeldelser kan ske til Kassereren, Otto L. Sørensen, Frederiksgade 4, 7800 Skive, Tlf. 52 13 15, til hvem ogsaa al Henvendelse angaaende Ekspeditionen bedes rettet, samt til hvem Bøger og Tidsskrifter bedes adresseret. Indmeldelse modtages ligeledes af samtlige Styrelsesmedlemmer, og Samfundets Tillidsmænd i Sognene i Salling og Fjends:

Hindborg Herred:

Dølby: Gdr. W. V. Johannesen, Brødkær, Øksenvad, Tlf. Skive 52 19 86.

Hem: Gdr. Christen Clausen, Lundgaard, Tlf. Hem 2.

Hindborg: Gdr. Volmer Pedersen, Tlf. 142.

Hvidbjerg: Pens. Søren Nørgaard, Hvidbjerg.

Resen: Viceinspektør Poul Tolstrup, Resen Skole.

Skive Landsogn: Jens Vester Kristensen, Skjoldborgvej, Skive.

Volling: Frederik Refsgaard, Volling, Tlf. Balling 139.

Nørre Herred:

Breum-Grinderslev: Gdr. Harald Knudsen, V. Breum, Tlf. 94, Grinderslev.

Junget-Thorum: Gdr. Jens Chr. Foged, Hinnerup, Thorum.

Selde: Førstelærer K. E. Nielsen, Selde, Tlf. 108.

Harre Herred:

Fur: Museumsforstander Brejner Jensen, Nederby, Fur.

Kirkeby: Købmand Aage Østergaard, Kirkeby, Tlf. Roslev 130.

Roslev: Sparekassedirektør Hans Kr. Jepsen, Roslev.

Rødning Herred:

Balling: Lærer Rud Kjems, Balling.

Haasum: Gdr. Jakob Refsgaard Hansen, Tlf. Ramsing 108.

Krejbjerg: Gdr. Aage Dalgaard Mikkelsen, Krejbjerg, Tlf. 43.

Lem: Forhv. Gdr. Chr. E. Bjerre, Lem, Tlf. 139.

Ramsing: Forhv. Gdr. Gerhard Svenningsen, Ramsing.

Rødning: Fru Birthe Lundsted Nielsen, Tlf. Spøttrup 153.

Fjends Herred:

Højslev: Fr. Lotte Ørtoft, Sejlstrup Møllegaard, Højslev.

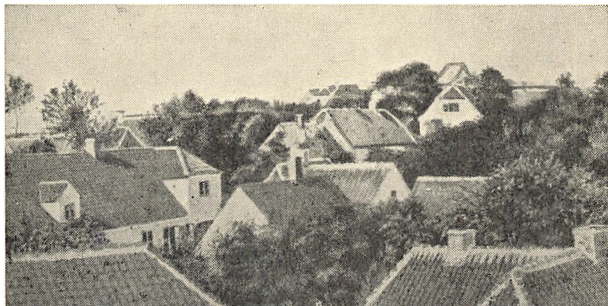
Feldingbjerg: Gdr. Pinderup Sørensen, Tlf. Højslev 396.

Vridsted: Ingeniør Madsen, Vridsted, Tlf. 65.

Vroue: Gdr. Sv. Trankær Amstrup, Vroue pr. Skive.

Ørum: Lærer S. Bilstrup, Ørum Skole, Tlf. Lund 172.

Ørslev-Kloster: Tømrermester N. Baunhøj, Lund, Tlf. 209.

Hans Smidth: Skive Tage 1879 set fra Thinggade over mod Slotsgade.